

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Rigorózní práce

VYBRANÉ PROBLÉMY TRESTNÍHO POSTIHU
MLADISTVÝCH

The selected issues of juvenile criminal justice

Mgr. Josef Adam, LL.M.

Školitel rigorózní práce: doc. JUDr. Bc. Tomáš Gřivna, Ph.D.

Datum uzavření rukopisu: 20. září 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Tuchoměřicích, 21. září 2015

Mgr. Josef Adam, LL.M.

Seznam použitých zkratk právních předpisů

- ZSM** - zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
- TZ** - zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Původní TZ** - zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění účinném do 31. 12. 2009
- TŘ** - zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 48/1931** - zákon č. 48/1931 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží

OBSAH

1.	ÚVOD	5
2.	HISTORICKÝ VÝVOJ ČESKÉHO TRESTNÍHO ZÁKONODÁRSTVÍ NAD MLÁDEŽÍ	7
2.1	OD NEJSTARŠÍCH DOB DO PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ	7
2.2	OBDOBÍ PO VZNIKU ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY DO ROKU 1950	10
2.3	OBDOBÍ OD ROKU 1950 DO ROKU 1989	11
2.4	VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY PO ROCE 1989.....	13
2.4.1	<i>Stručná charakteristika právní úpravy účinné do 31. prosince 2003</i>	13
2.4.2	<i>Charakteristika a hodnocení právní úpravy účinné od 31. prosince 2003 – zásadní novely.....</i>	15
3.	TRESTNÍ ODPOVĚDNOST MLADISTVÝCH.....	24
3.1	ÚVOD.....	24
3.2	SPOLEČENSKÁ ŠKODLIVOST.....	26
3.3	ABSOLUTNÍ A RELATIVNÍ TRESTNÍ ODPOVĚDNOST	30
3.3.1	<i>Teoretický úvod.....</i>	30
3.3.2	<i>Relativní neboli podmíněná trestní odpovědnost</i>	31
3.3.3	<i>Podmíněná přičetnost podle zákona č. 48/1931.....</i>	34
3.3.4	<i>Nejednotnost v pohledu na povahu § 5 odst. 1 ZSM.....</i>	35
3.3.5	<i>Shrnutí.....</i>	38
3.4	VĚK A JEHO VÝZNAM PRO TRESTNÍ ODPOVĚDNOST MLADISTVÝCH	40
3.4.1	<i>Dolní hranice trestní odpovědnosti</i>	40
3.4.1.1	<i>Pohled první: Klíčem ke snížení delikvence mládeže je nižší hranice trestní odpovědnosti</i>	41
3.4.1.2	<i>Pohled druhý: Snížení hranice trestní odpovědnosti nic nevyřeší</i>	43
3.4.1.3	<i>Pohled třetí: Jde pouze o to, který model zacházení s delikventní mládeží zvolíme.....</i>	45
3.4.2	<i>Závěr k dolní hranici trestní odpovědnosti</i>	47
3.4.3	<i>Mladí dospělí</i>	50
3.5	ZÁNİK TRESTNOSTI.....	52
3.5.1	<i>Účinná lítost</i>	53
4.	NĚKTERÉ ZPŮSOBY ŘEŠENÍ TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI MLADISTVÝCH	57
4.1	OBEČNĚ O OPATŘENÍCH	57

4.2	SYSTÉM SANKCÍ V ZÁKONĚ Č. 48/1931.....	59
4.2.1	<i>Upuštění od potrestání</i>	60
4.2.2	<i>Podmíněné odsouzení</i>	61
4.2.3	<i>Ochranná opatření</i>	62
4.3	UPUŠTĚNÍ A PODMÍNĚNÉ UPUŠTĚNÍ OD ULOŽENÍ TRESTNÍHO OPATŘENÍ PODLE ZSM	63
4.3.1	<i>Úvodem</i>	63
4.3.2	<i>K vnitřnímu systému</i>	64
4.3.3	<i>Závěrem k upuštění, resp. podmíněnému upuštění od uložení trestního opatření</i>	67
4.4	K NĚKTERÝM OPATŘENÍM PODLE ZSM	70
4.4.1	<i>Výchovná opatření jako právní následky provinění mladistvého</i>	70
4.4.2	<i>Pojmová a obsahová propojení některých opatření podle ZSM</i>	75
4.5	ZÁVĚREM K PRÁVNÍM NÁSLEDKŮM PROVINĚNÍ MLADISTVÝCH	79
4.6	ÚVAHA K PROBLEMATICE DOHODY O VINĚ A TRESTU U MLADISTVÉHO.....	81
5.	OCHRANA SOUKROMÍ MLADISTVÝCH A VEŘEJNOST ŘÍZENÍ	85
5.1	ÚČEL NOVÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY	85
5.2	ZVEŘEJŇOVÁNÍ INFORMACÍ O MLADISTVÉM	87
5.3	ÚSTAVNÍ KONFORMITA	90
6.	RESTORATIVNÍ JUSTICE A MLÁDEŽ	93
7.	ZÁVĚR	99
9.	PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA	102
9.1	UČEBNICE, ODBORNÉ PUBLIKACE:	102
9.2	KOMENTÁŘE:	103
9.3	ODBORNÉ ČLÁNKY:	104
10.	RESUME	107
11.	ABSTRAKT V ČESKÉM JAZYCE.....	109
12.	ABSTRACT IN ENGLISH	110
13.	SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV	111

1. ÚVOD

Dětství a dospívání jako určité věkem ohraničené životní fáze byly poprvé trestním právem ve větším rozsahu reflektovány v 19. století¹. V tomto období se výrazněji projevuje snaha odlišit pachatele trestných činů podle jejich věku. Do popředí vstupuje zájem zohlednit dětský věk, kdy trestní odpovědnost nepřichází v úvahu vůbec, a věk mladistvý, kdy je sice trestní odpovědnost dána, ale s mladistvým se zachází jiným, privilegovaným způsobem. Tento nový pohled na problematiku delikventní mládeže se projevila na přelomu 19. a 20. století v celé řadě států přijímáním speciálních zákonů upravujících trestní právo mládeže. Bývalé Československo na tento trend navázalo přijetím zákona č. 48/1931 o trestním soudnictví nad mládeží. V oblasti trestní politiky uplatňované vůči mladistvým znamenal tento zákon výraznou změnu; na místo pouhé represe se objevuje příklon k výchově dětí a mladistvých.

Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) je výrazem snahy zákonodárce navázat na prvorepublikové trestní zákonodárství nad mládeží a v neposlední řadě též snahy ukázat na měnící se přístup k mládeži. Přestože základní funkce trestního práva je stále stejná (ochrana společnosti před kriminalitou), tak ve vztahu k věkové skupině mládeže jsou v ZSM zákonodárcem formulována pravidla, která jsou výrazem veřejného zájmu usilujícího o zohlednění dospívání jako komplikovanější životní etapy každého mladistvého. Výsledkem tohoto úsilí je vytvoření systému privilegií, kterými se zákonodárce snaží méně trestat a více vychovávat.

Cílem této rigorózní práce nebylo provést komplexní rozbor trestního práva mládeže. Soustředil jsem se pouze na určitá, z mého pohledu

¹ Válková, H., a Dünkel, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Leges, Praha, 1992, s. 10

důležitá, témata, o kterých je vhodné dále diskutovat. Jedná se především o nové instituty zavedené ZSM, které Původní TZ a TŘ neznaly a nezabývá se jimi ani TZ.

Pro dokreslení pohledu na trestní právo mládeže uvádím v úvodní části stručný historický vývoj trestního zákonodárství nad mládeží. Poté provádím shrnutí jednotlivých novel ZSM za období 10ti let jeho účinnosti.

V následující kapitole se postupně věnuji pojmovým znakům trestní odpovědnosti mladistvých, tj. protiprávnosti, resp. dříve užívanému termínu nebezpečnost činu pro společnost, významu věku pro trestní odpovědnost mladistvého a konstrukci tzv. relativní odpovědnosti. S relativní odpovědností máme sice zkušenosti z doby prvorepublikové, ale současná právní věda se dosud nesjednotila na závěru, zda relativní trestní odpovědnost mladistvého je formulována jako zvláštní případ nepřičetnosti nebo zda se jedná o samostatný znak trestní odpovědnosti mladistvého stojící zcela mimo kategorii přičetnosti. Čtvrtá kapitola se věnuje některým způsobům řešení provinění mladistvých, které do trestního práva zavedl ZSM. Podrobnější pozornost je věnována možnostem výchovy delikventní mládeže.

Zvláštní pozornost je věnována institutu dohody o vině a trestu, který nelze použít v trestním řízení s mladistvými pachateli, k čemuž mám velké výhrady.

V závěrečných kapitolách se zmiňuji o některých otázkách souvisejících s ochranou soukromí mladistvých a o restorativní justici, která představuje pro český právní řád zatím jen teoretický model, kterým se zákonodárce tu a tam snaží inspirovat nebo zaštitit svoji zákonodárnou činností.

Na úplný závěr své práce jsem zařadil kapitolu, ve které se snažím o celkové zhodnocení současné platné právní úpravy soudnictví ve věcech mládeže.

2. HISTORICKÝ VÝVOJ ČESKÉHO TRESTNÍHO ZÁKONODÁRSTVÍ NAD MLÁDEŽÍ

2.1 *Od nejstarších dob do přelomu 19. a 20. století*

Ve středověku neexistovala pro území Čech, Moravy a Slezska jednotná kodifikace trestního práva. Z pohledu trestního práva mládeže znalo středověké právo jen dva věkové stupně: dospělost a nedospělost². Věková hranice odlišující nedospělost od dospělosti nebyla jednotná a určovala se různě. V českém zemském právu se dospělost určovala až do 16. století podle vyspělosti tělesné, která se zjišťovala úředním ohledáním³. Na Moravě již na sklonku 15. století nastávala dospělost dosažením určitého věku, který se lišil podle pohlaví a podle stavu, k němuž osoba přináležela. V tomto nejstarším období neexistovala žádná právní úprava, ze které by bylo možno usuzovat na právní postavení osob nedospělých. Nedospělí pachatelé byli v některých případech podrobováni stejným trestním procedurám a trestům jako dospělí, v některých případech měl jejich věk vliv na výměru trestu. Obecně však nelze konstatovat, že by nedospělost byla důvodem pro vyloučení trestní odpovědnosti⁴.

V roce 1707 byl přijat hrdelní řád císaře Josefa I (Josephina). Josephina prohlašovala mládí pachatele za jednu z polehčujících okolností (chlapec byl považován za mladého do 18. roku, dívka do 15. roku).

Významnějším kodexem pro oblast trestního práva mladistvých se stal hrdelní řád Marie Teresie (Thereziana) z roku 1768. Thereziana již rozlišovala tři věková období – dětství, nedospělost a věk mladistvý. Děti

² Veselý, J.: O trestním odpovědnosti mládeže ve starém českém právu. Zvláštní otisk časopisu Československé společnosti pro právo trestní, ročník IX., č. 4, s. 2

³ Veselý, J.: O trestním odpovědnosti mládeže ve starém českém právu. Zvláštní otisk časopisu Československé společnosti pro právo trestní, ročník IX., č. 4, s. 2

⁴ Zezulová, J. Několik poznámek k dolní věkové hranici trestní odpovědnosti v České republice, Časopis pro právní vědu a praxi, 1997, č. 3, s. 379

do 7 let nebyly vůbec trestně odpovědné, u nedospělců do 14 let věku byla snížena trestní odpovědnost a u mladistvého již nastupovala plná trestní odpovědnost. Avšak mladistvý věk do 16 let byl uznán jako polehčující okolnost mající vliv na druh a výměru trestu⁵.

V trestních zákonících, které následovaly po Theresianě, byly rovněž upraveny otázky trestní odpovědnosti dětí a mladistvých. Ve Všeobecném zákoníku o zločinech a jejich trestání císaře Josefa II. z roku 1787 byla úplně vyloučena odpovědnost v dětském věku, tj. před dovršením 12 let, v západohaličském trestním zákoně je vyloučena dokonce již před dovršením 14 let a v trestním zákoně z roku 1803 je poprvé jako polehčující okolnost uvedeno mládí pachatele ve věku do 20 let⁶.

Trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852 přinesl v části věnované mladistvým dvojí hranici trestní odpovědnosti – 10. a 14. rok věku. Zákon rozlišoval věk dětský (období úplného vyloučení trestní odpovědnosti) do dovršení 10. roku, věk nedospělý (období tzv. zmenšené přičetnosti, resp. zmenšené trestní odpovědnosti) do dovršení 14. roku a věk mladistvý (období mírnějšího trestání) od 14. do dovršení 20. roku. Konkrétně ve věku do 10 let byla přičetnost a trestnost osoby vyloučena. Beztrestnost se zakládala na nezpůsobilosti spáchat delikt. Období tzv. zmenšené přičetnosti bylo komplikovanější. Zákon totiž předpokládal částečnou přičetnost osob nedospělých, což mělo za následek vyvození jejich trestní odpovědnosti za spáchání zločinů (tzv. přestupků nedospělých), zatímco jejich trestní odpovědnost za přečiny a přestupky byla zcela vyloučena. Osoba v období nedospělosti nebyla ani úplně přičetná, ani nepřičetná. Přičetnost, která se u ní předpokládala, byla

⁵ Zezulová, J. Několik poznámek k dolní věkové hranici trestní odpovědnosti v České republice, *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1997, č. 3, s. 380.

⁶ Válková, H. a Dünkel, F. *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*, Leges, Praha, 1992, s. 17

částečnou, neúplnou přičetností⁷. Tzv. zmenšená přičetnost v podání trestního zákona z roku 1852 však nemá nic společného s dnešním pojetím zmenšené přičetnosti, kdy předpoklady přičetnosti (schopnost rozpoznávací a určovací) tu sice jsou, ale v zeslabené míře, což je zapříčiněno duševní poruchou. Od dokončeného 14. roku do dovršení 20. roku začínala plná trestní odpovědnost. Věk již neměl žádný vliv na přičetnost pachatele, ale pouze na jeho trestnost⁸.

Nový pohled na problematiku delikventní mládeže lze zaznamenat na přelomu 19. a 20. století, kdy dochází v řadě států k přijetí speciálních zákonů upravujících trestní právo mladistvých a k vytváření samostatných systémů soudnictví nad mladistvými. V této době byl připraven první návrh samostatného zákona o zacházení s mladistvými a jejich ochraně dle práva trestního. Návrh zákona byl sice několikrát přepracován, ale zákonem se do rozpadu Rakouska – Uherska nestal. V rakouském právu tak nebylo řízení proti mladistvým upraveno samostatným zákonem a jako takové obsahovalo jen velmi málo hmotněprávních a procesních ustanovení týkajících se trestního práva mládeže. Tento nedostatek se snažila rakouská vláda nahradit správními opatřeními, kterými chtěla experimentálně vyzkoušet zavedení zvláštních soudů pro mladistvé.

Příznivější vývoj než v rakouských zemích, kam patřily i Čechy, Morava a Slezsko, lze zaznamenat na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Zákonem č. XXXVI/1908 zde byly položeny základy ke zvláštním trestnímu právu mládeže a zákonem č. VII/1913 byla pak dovršena velká reforma na poli soudnictví nad mládeží zřízením soudů mládeže a úpravou řízení před nimi. Řadou ministerských nařízení byly v podrobnostech upraveny jednotlivé

⁷ Veselý, J.: O trestní odpovědnosti mládeže ve starém českém právu. Zvláštní otisk časopisu Československé společnosti pro právo trestní, ročník IX., č. 4, s. 4

⁸ Zezulová, J. Několik poznámek k dolní věkové hranici trestní odpovědnosti v České republice, Časopis pro právní vědu a praxi, 1997, č. 3, s. 382

otázky tohoto úseku trestního práva. Zde děti do 12 roků nebyly vůbec trestně odpovědné a mladiství, tj. ti, kteří překročily 12. rok, ale nedovršili 18. rok, nebyly trestně odpovědní, pokud nebyli duševně a mravně dostatečně vyvinuti⁹.

2.2 Období po vzniku Československé republiky do roku 1950

I po vzniku samostatné Československé republiky v roce 1918 platily na jejím území dřívější trestní zákony: v zemi české a moravskoslezské bývalé rakouské právo, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi právo uherské. Přestože se až do roku 1950 nepodařilo obecné trestní právo unifikovat, v oblasti trestního zákonodárství nad mládeží se to zákonem č. 48 z roku 1931 podařilo. Tento zákon vycházel z obdobných principů a v mnohém byl inspirován německou právní úpravou trestního zákonodárství nad mládeží z roku 1923. Přihlížel i k myšlenkám zakotveným v rakouské právní úpravě z roku 1928 a jugoslávské právní úpravě z téhož roku¹⁰.

Československý zákon z roku 1931 vycházel ze zásady, že stát má ohledně mladistvých provinilců ve věku od dovršení 14 let do dovršení 18 let jiné úkoly než ohledně dospělých pachatelů: do popředí tu vystupuje role výchovná a snaha chránit mladistvého před všemi škodlivými vlivy, které by mohly ohrozit jeho další vývoj. K tomu účelu dostal soud poměrně široká oprávnění uložit a kombinovat různá sociálně výchovná opatření s trestními sankcemi nebo vůbec od potrestání upustit. Zákonem byla zavedena samostatná soudní agenda v trestních věcech mládeže.

U každého krajského a okresního soudu v jeho sídle působilo zvláštní oddělení zvané Soud mládeže a u každého okresního soudu působil minimálně alespoň jeden soudce mládeže, který zpravidla plnil i funkci

⁹ Rozum, J. a kol. Trestní soudnictví nad mladistvými v ČR a v zahraničí, s. 5

¹⁰ Válková, H. K 60. výročí čs. zákona o trestním soudnictví nad mládeží a potřebných změnách v této oblasti, Právo a zákonnost, 1991, č. 6, s. 358

poručenského (opatrovnického) soudce. Organizačním a zčásti i obsahovým propojením civilní a trestní agendy byla odstraněna tehdy nevyhovující dvoukolejnost, těžkopádnost a nejednotnost, kterou do té doby soudní rozhodování trpělo a zároveň byla prohloubena samostatnost a specializace soudců činných na tomto úseku. K tomu přispělo i zřízení institutu žalobce mládeže.

Trestní právo mládeže konstituované zákonem z roku 1931 bylo v poměru k obecnému trestnímu právu *lex specialis*, neboť upravovalo jen určité otázky, zatímco ve zbývajícím platily i pro mladistvé obecné trestněprávní předpisy. Výhodou zákona z roku 1931 kromě jednoznačné preference výchovných myšlenek bylo i to, že upravoval nejen otázku práva trestního, ale doplňoval v hraničních oblastech i soustavu práva rodinného (poručenského) a správního (sociální péči). Toto zvláštní trestního právo mládeže ve snaze přihlížet k výchovným úkolům státu v oblasti zacházení s ohroženou mládeží využívalo jak prostředků materiálního trestního práva (otázky trestní odpovědnosti, způsob reakce státu na trestný čin mladistvého) a formálního trestního práva (příslušnost a složení soudu a jeho pomocných orgánů, odlišné podmínky trestního stíhání mladistvých), tak práva rodinného a správního, pokud jimi lze snadněji dosáhnout cílů, které sleduje¹¹.

2.3 Období od roku 1950 do roku 1989

Přestože zákon č. 48/1931 představoval na tehdejší dobu velmi progresivní právní úpravu, byl bez náhrady zrušen trestním zákonem č. 86 z roku 1950, kterým byla trestněprávní ustavení upravující problematiku mladistvých včleněna zpět do trestněprávních předpisů. S účinností trestního zákona č. 86/1950 Sb. (ze dne 12. července 1950), ve znění

¹¹ Kallab, J.: Stručný výklad zákona ze dne 11. 3. 1931, č. 48 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží, Právník, Brno: 1931, s. 5

pozdějších předpisů, došlo i ke zrušení soudů mládeže a úřadoven pro péči pro mládež. Osm paragrafů v trestním zákoně z roku 1950, které upravovaly problematiku mladistvých nemohlo zajistit, aby odlišně formulovaný výchovný účel trestu u mladistvých byl v praxi takto skutečně naplňován. Pouze ustanovení § 58 upravující podmínky, za kterých mohl soud upustit od potrestání mladistvého, umožňovalo soudu v konkrétním případě preferovat výchovný postup před represí. Soud mohl totiž upustit od potrestání v následujících případech:

- a) nemohl-li mladistvý z omluvitelného důvodu plně rozpoznat, kdy jeho jednání je pro společnost nebezpečné,
- b) šlo-li o trestný čin menšího významu, k němuž byl mladistvý sveden příležitostmi nebo tíživými osobními nebo rodinnými poměry,
- c) šlo-li o trestný čin menšího významu, jehož se mladistvý dopustil nerozvážností, nebo pod vlivem jiné osoby,
- d) měl-li soud za to, že ochranná výchova, kterou nařídí, splní účel trestu.

Trestní řád č. 87 z roku 1950 umožňoval, aby ze stejných důvodů prokurátor mohl vůči mladistvému zastavit trestní stíhání.

Tato dvě ustanovení, které se svým obsahem nejvíce blížila filozofii zrušeného zákona č. 48/1931 byla v upravené podobě ještě obsažena v trestním zákonu a trestním řádu z roku 1956; do nových trestních kodexů z roku 1961 (trestní zákon č. 140/1961 Sb., trestní řád č. 141/1961 Sb.) však již převzata nebyla. Tím došlo k situaci, že liberalizace trestní politiky, kterou sledovala nová trestněprávní úprava, se v oblasti trestního postihu delikventní mládeže vůbec neprojevila; naopak dále se zúžily možnosti prokuratury a soudu reagovat na trestnou činnost mladistvých v souladu s proklamovaným účelem výchovného působení¹².

¹² Válková, H. K 60. výročí čs. zákona o trestním soudnictví nad mládeží a potřebných změnách v této oblasti, Právo a zákonnost, 1991, č. 6, s.360

2.4 Vývoj právní úpravy po roce 1989

V 80. letech 20. století bylo započato s přípravnými pracemi na rekodifikaci trestních zákoníků. Cílem pracovních skupin bylo navrhnout takové úpravy, které by umožňovaly uložit v rámci podmíněného odsouzení určité přiměřené závazky, pokyny či povinnosti, prostřednictvím kterých by došlo k zapojení mladistvých do ambulantně prováděných sociálně výchovných programů a kurzů.

Přestože v 90. letech se podařilo do Původního TZ vtělit některé změny z 80. let, tak právní stav nastolený Původním TZ z roku 1961 prakticky přetrval až do 1. ledna 2004, kdy vstoupil v účinnost zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.

ZSM je k obecnému TZ i TŘ v poměru speciálním, upravuje jen určité otázky, zatímco v otázkách tímto speciálním zákonem neupravených platí pro mladistvé obecná úprava obsažená v trestních kodexech a v souvisejících právních předpisech.

2.4.1 Stručná charakteristika právní úpravy účinné do 31. prosince 2003

Do 31. prosince 2003 byla právní úprava trestní odpovědnosti, trestání a trestního řízení ve věcech mladistvých obsažena v Původním TZ a v TŘ. Původní TZ obsahoval v hlavě sedmé, v ustanoveních §§ 74 až 87, zvláštní ustanovení o trestní odpovědnosti a trestání mladistvých. Stejně tak tomu bylo i v tehdy platném TŘ, ve kterém byla speciální ustanovení o řízení proti mladistvým obsažena v hlavě deváté, § 291 až 301. Tato ustanovení měla vyjadřovat zvýšenou péči, kterou je nutno v celospolečenském zájmu mládeži věnovat. Platila obecná zásada, že pokud hlava sedmá obecné části Původního TZ neobsahuje ustanovení zvláštní, užije se na mladistvého ostatních ustanovení Původního TZ; obdobně pak, pokud hlava devátá TŘ

neobsahovala ustanovení zvláštní, užilo se i na řízení proti mladistvým obecných ustanovení trestního řádu.

Ve smyslu ustanovení § 74 odst. 1 Původního TZ se za mladistvého považovala osoba, která v době spáchání trestného činu dovršila patnáctý, avšak nepřekročila osmnáctý rok svého věku. Podle ustanovení § 11 tohoto zákona osoba, jež nedosáhla v době spáchání činu patnáctý rok, není trestně odpovědná. Původní TZ tak spojoval počátek trestní odpovědnosti s věkovou hranicí patnácti let. Avšak po dovršení 15. roku věku nenastupovala plná trestní odpovědnost jako v případě dospělého pachatele, ale hovořilo se o tzv. modifikované trestní odpovědnosti, která spočívala v odlišném pojetí základu této odpovědnosti. Jinou věkovou kategorií český trestní zákon neznal. Dovršením osmnáctého roku věku se stávala osoba plně trestně odpovědnou. Modifikovaná trestní odpovědnost měla svůj základ v odlišném pojetí této odpovědnosti. Obecné ustanovení § 3 odst. 2 Původního TZ o materiální stránce trestného činu bylo ve vztahu k mladistvému modifikováno ustanovením § 75. Toto ustanovení žádalo, aby z hlediska materiální stránky trestného činu šlo o čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je vyšší než malý. Trestní odpovědnost mladistvého tak byla podmíněna typově i konkrétně trestným činem pro společnost nebezpečnějším, než tomu bylo v případě dospělého pachatele. Tímto ustanovením mělo dojít ke zvýhodnění mladistvého pachatele oproti pachateli dospělému.

Podle důvodové zprávy k návrhu ZSM byla zásadním nedostatkem tehdejší právní úpravy trestního postihu mladistvých pachatelů nedostatečná diferenciací jejich trestní odpovědnosti, nepřihlížející k jiné genezi, povaze a projevům jimi spáchané trestné činnosti. Jak úprava hmotněprávní, tak úprava procesní byly koncipovány jako výjimky z úpravy obecné, a byly proto zakotveny v jejím rámci toliko ve formě samostatných oddílů, což neumožňovalo ani náležité vymezení odlišné trestní

odpovědnosti mladistvých ani formulaci základních zásad a postupů charakterizujících zvláštní řízení proti mladistvým pachatelům. Přitom právě věková specifika dospívajících vyžadují natolik odlišný přístup orgánů činných v trestním řízení, včetně maximálního využívání alternativ trestů odnětí svobody a v zásadě obligatorního zapojení probačních úředníků, že by odpovídající právní úpravu nebylo možné do obecných trestněprávních norem organicky začlenit. Proto zahraniční právní úpravy stejně jako doporučení Rady Evropy jednoznačně upřednostňují samostatnou právní úpravu trestního soudnictví pro mladistvé, které se tak vyhne nejen riziku nesystémového přístupu právní regulace této oblasti, ale i pokušení aplikovat na mladistvé ve větším rozsahu než je to nezbytně nutné normy trestního práva pro dospělé se všemi z toho vyplývajícími nežádoucími důsledky, zejména pak zbytečné stigmatizace¹³.

2.4.2 Charakteristika a hodnocení právní úpravy účinné od 31. prosince 2003 – zásadní novely

Do dnešního dne zaznamenal ZSM celkem patnáct novelizací. S ohledem na fakt, že citovaný zákon je jedenáct let účinný, tak při porovnání s ostatními obdobnými zákonnými normami (trestní zákoník, trestní řád) lze konstatovat, že zákonodárce není až tak aktivní, aby se novelami měnila celková koncepce tohoto zákona.

První novela provedená zákonem číslo 383/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, reagovala na možnosti ukládání ústavní výchovy podle zákona o rodině č. 99/1963 Sb., v tehdy platném znění. Citovanou novelou

¹³ Důvodová zpráva k návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže

byla v ustanovení § 15 odst. 6 ZSM dána obecná povinnost soudu pro mládež dát obecnému soudu podnět k zahájení řízení pro nařízení ústavní výchovy, pokud soud pro mládež zjistí, že jsou pro tento postup dostatečné důvody.¹⁴ Velmi vhodně byla tato novela zakomponována do části ZSM zabývající se výchovnými opatřeními. Důvod pro tento postup vychází ze samotné koncepce ZSM, tj. primárně působit na mladistvé pachatele ukládáním výchovných opatření před ukládáním trestních opatření. Právě další možnosti v podobě uložení ústavní výchovy (či alespoň zaslání podnětu k nařízení ústavní výchovy) tuto koncepci zcela jistě podporují. Nutno poznamenat, že lze očekávat novelu ustanovení § 15 odst. 6 ZSM, neboť zákon o rodině byl již zrušen a zakomponován do nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., v platném znění.

Druhá novela provedená zákonem číslo 253/2006 Sb. kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, ze dne 19. dubna 2006, reagovala na možnosti rozšíření druhů ukládaných ochranných opatření. Konkrétně došlo nejen v trestním zákoně, ale také v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže k tomu, že vedle možnosti uložení ochranného léčení, zabránění věci a ochranné výchovy, byla přidána další možnost - uložení zabránění jiné majetkové hodnoty. Uvedenou novelizaci lze jen kvitovat, neboť rozšiřuje možnosti ukládání ochranných opatření mladistvému pachateli, čímž mimo jiné také oddaluje nutnost ukládat jiné trestní opatření (například v podobě trestu propadnutí věci).

Druhá novela zákona o soudnictví ve věcech mládeže rovněž zpřísnila možnosti uveřejnění či zpřístupnění identifikace mladistvých odsouzených. Výslovně bylo v ustanovení § 54 odst. 3 předmětného zákona zakázáno uveřejnění jména a příjmení mladistvého pachatele ve veřejných sdělovacích prostředcích. Tato novelizace je motivována snahou co

¹⁴ viz. Důvodová zpráva k návrhu zákona číslo 383/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb.

nejméně zasáhnout osobní život odsouzeného mladistvého pachatele, tak aby se po vykonání trestu pokud možno plynule zapojil do „běžného“ života normálního občana bez nálepky protřelého recidivisty.

Třetí novela zákona o soudnictví ve věcech mládeže provedená zákonem číslo 345/2007 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, reagovala na vstup České republiky do Schengenského prostoru v rámci zemí Evropské unie a tedy na volný pohyb občanů České republiky ve většině členských států Evropské unie a naopak. V § 26 odst. 5 ZSM byla zakotvena další rozšiřující podmínka pro možnost uložení vyhoštění mladistvému občanovi Evropské unie. Uvedená podmínka spočívá v tom, že soud pro mládež si před uložením tohoto druhu trestního opatření musí vyřešit předběžnou otázku v podobě zjištění, zda neuložení vyhoštění by vedlo k vážnému ohrožení bezpečnosti státu nebo veřejného pořádku či zda vyhoštění je v nejlepším zájmu takového mladistvého.

Čtvrtou novelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže provedenou zákonem č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů, lze důvodně považovat za jeden z nejintenzivnějších zásahů do koncepce trestní odpovědnosti mládeže v České republice. S účinností od 1.1.2009 došlo totiž k rozšíření možností ukládání druhů ochranných opatření o zabezpečovací detenci. Zavedení tohoto dalšího druhu ochranného opatření, zcela shodného jako v obecné části trestního zákoníku pro dospělé pachatele, rozvířilo širokou diskusi nejen mezi odbornou veřejností.

„Došlo tím k porušení filosofie zákona o soudnictví ve věcech mládeže, vyjádřené ve specifických základních zásadách tvořících zároveň závazná výkladová pravidla. Konkrétně se zde jedná zejména o zásadu prevence a restorativního přístupu, ve smyslu kterých se projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili mladiství a děti mladší patnácti let, sleduje užití

opatření, která účinně přispějí k tomu, aby se nadále zdrželi páchání protiprávních činů a našli si společenské uplatnění odpovídající jejich schopnostem a rozumovému vývoji a podle sil a schopností přispěli k odčinění újmy vzniklé protiprávním činem.¹⁵ Některé názory jsou v hodnocení této novely ještě radikálnější: „Stalo se tak s neskrývanou snahou získat prostředek k izolaci delikventních mladistvých a dětí mladších patnácti let od společnosti.“¹⁶

Dle mého názoru jsou tyto názory příliš vyhraněné, neboť pouhé rozšíření možností o ukládání dalšího druhu ochranného opatření nemůže změnit koncepci zákona. Spíše naopak, každou další alternativu vůči možnému trestnímu opatření lze považovat za pozitivní nástroj při výchově delikventní mládeže. Argumenty, že právě zabezpečovací detence je svým samotným výkonem velmi blízká výkonu nepodmíněného trestu, na tomto mém závěru nic nemění. Samotný výkon zabezpečovací detence (ona samotná izolace pachatele před dalším pácháním protiprávního jednání) se bude vždy odvíjet především od toho, jaký vhodný přístup bude zvolen. Není proto určitě na závadu rozšíření možností ukládání ochranných opatření o zabezpečovací detenci, ale je třeba ji vhodně a výchovně, nikoli pouze represivně, využívat. Navíc dle mého názoru podstata věci spočívá v tom, jakým způsobem je upraven samotný výkon institutu zabezpečovací detence v zákoně č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a nikoli v tom, že v ZSM je dána možnost soudu uložit zabezpečovací detenci.

Zároveň nutno říci, že uložení zabezpečovací detence mladistvému pachateli bude jen výjimečná záležitost, neboť podmínky pro možnost uložení tohoto ochranného opatření jsou velmi striktní. „Zabezpečovací

¹⁵ Sotolář, A., Válková, H. Trestní právo mládeže po deseti letech: úspěchy, překážky a výzvy, Státní zastupitelství, 2013, č. 3, s. 7

¹⁶ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 487

detence je koncipována jako ochranné opatření, které se má ukládat těm nebezpečným pachatelům, zpravidla zvláště závažných zločinů, u kterých již buď jiné tresty či ochranná opatření selhaly, nebo zde alespoň existuje pochybnost o tom, že by v případě jejich uložení byly s to společnost před další trestnou činností dostatečně ochránit.“¹⁷

Další důležitá novela zákona o soudnictví ve věcech mládeže byla přijata v souvislosti s účinností nového občanského zákoníku, a to zákon č. 41/2009 Sb., ze dne 8. ledna 2009, o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku. Tato novelizace zákona o soudnictví ve věcech mládeže zavedla v první řadě terminologické změny základních institutů trestního práva: zejména slova: stupeň nebezpečnosti (tzv. materiální korektiv formálního pojetí trestného činu) byl nahrazen formálním pojmem závažnost. Dále byly rozšířeny možnosti ukládání trestních opatření o další druh v podobě peněžitého opatření. Podmínkou pro jeho uložení je samozřejmě nutnost zjištění, zda je mladistvý výdělečně činný nebo to umožňují jeho majetkové poměry. Dalším terminologickým zpřesněním byla změna ustanovení § 58 odst. 1 TŘ, kdy k vyšetření duševního stavu mladistvého pachatele se již musí přibírat jednak znalec z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a jednak znalec z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii. V neposlední řadě došlo také k novelizaci ustanovení § 93 předmětného zákona, který se týká ukládání opatření dětem mladším patnácti let.

Šestá novela zákona o soudnictví věcech mládeže provedená zákonem číslo 181/2011 Sb., ze dne 8. června 2011, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, rozšířila možnosti, jak uhradit náhradu škody, a to o

¹⁷ Sotolář, A., Válková, H. Trestní právo mládeže po deseti letech: úspěchy, překážky a výzvy, Státní zastupitelství, 2013, č. 3, s. 9

možnost odčinění nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení získané proviněním.

Jednou z dalších důležitějších dosavadních novel ZSM byl zákon č. 301/2011 Sb., ze dne 6. září 2011, kterým se mění zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů. Tato novela rozšířila ZSM o další druh opatření ukládaného dítěti mladšímu patnácti, které se dopustilo činu jinak trestného. Tímto opatřením je možnost uložení ochranného léčení. Zároveň byly stanoveny taxativní podmínky nutné pro možnost uložení tohoto druhu opatření. Jedná se o následující:

- vždy musí být dítě mladší patnácti let vyšetřeno od dětského psychiatra a dětského psychologa, a poté
- soud musí dojít k závěru, že dítě mladší patnácti spáchalo čin jinak trestný buď ve stavu vyvolaném duševní poruchou a nebo pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím užíváním, jde-li o dítě, které se oddává zneužívání takové látky, a poté
- soud musí zjistit, že pobyt dítěte na svobodě bez uložení ochranného léčení je nebezpečný.

Citovaná novela dále nově zavedla v ustanovení § 95a ZSM podrobný popis způsobu výkonu ochranného léčení. Za nejpodstatnější nutno zmínit, že soud má za povinnost nejméně jednou za dvanáct měsíců od započetí výkonu ochranného léčení přezkoumávat, zda důvody pro jeho uložení trvají. Oproti všem ostatním opatřením je možno ochranné léčení dítěti mladšímu patnácti let uložit nejen do osmnácti let věku dítěte, ale teoreticky až do smrti tohoto pachatele, pokud si to právě s ohledem na duševní poruchu dítěte vyžaduje především ochrana společnosti.

I tato novela rozvířila podobně odbornou diskusi jako zavedení možnosti ukládat zabezpečovací detenci mladistvému pachateli. „Přijatá novela výrazně poznamenala celou přijatou právní úpravu, v podstatě ignorující nezbytnost specifického přístupu k delikventním dětem,

kladoucího důraz na odstraňování příčin jejich delikventního jednání, na jejich ochranu před škodlivými vlivy, na výchovné působení na ně a na vytváření podmínek pro jejich další sociální a duševní rozvoj pro ve společnosti, nikoliv na jejich postih a už vůbec ne na jejich separaci od společnosti.“¹⁸

Naproti tomu důvodová zpráva k tomuto zákonu praví, že „navrhovaná úprava má za cíl vyloučit možnost, aby osoba, která představuje nebezpečí pro své okolí, se mohla vyhýbat další pro něho potřebné léčbě. Tento návrh zákona tak upravuje některé otázky související s ukládáním a výkonem ochranného léčení, které je třeba aktuálně řešit s ohledem na požadavek zajištění účinnější ochrany společnosti před trestně postižitelným jednáním osob, které trpí duševní chorobou nebo závislostí spojenou se zneužíváním návykových látek.“¹⁹

Z mého pohledu jsou kritické názory (podobně jako závěry na zavedení zabezpečovací detence u mladistvých pachatelů) na tuto novelu ZSM také příliš negativně vyhraněné. Je třeba vzít v úvahu, že dnešní generace tzv. dětských pachatelů se oproti stejně staré generaci vyrůstající ovšem v 90. letech 20. století (tj. v době, kdy se tvořily základy ZSM) vyvíjí po psychologické stránce úplně jiným směrem. Současná generace dětí má zejména z pohledu informovanosti mnohem větší možnosti (a bohužel i mnohem větší inspiraci) k získání poznatků či zdrojů o páchání trestné činnosti.

Dále je nutno konstatovat, že uložení ochranného léčení dítěti mladšímu patnácti let bude výjimečným případem, reagující takřka výlučně

¹⁸ Sotolář, A., Válková, H. Trestní právo mládeže po deseti letech: úspěchy, překážky a výzvy, Státní zastupitelství, 2013, č. 3, s. 10

¹⁹ Důvodová zpráva k zákonu číslo 301/2011 Sb., změna zákona o soudnictví ve věcech mládeže, zdroj: Systém ASPI - stav k 31.12.2013

na situace tzv. dětských vrahů. „Podle dosavadního trendu se bude jednat o jeden nebo dva případy ročně.“²⁰

V neposlední řadě má tato novela pozitivní vliv na „potenciální dětské pachatele“, neboť do dnešní doby u veřejnosti obecně převládá závěr, že pachateli, kterým je dítě mladší patnácti let, nic závažného nehrozí (myšleno žádný trest v podobě omezení osobní svobody). V tomto směru právě zavedení možnosti uložení ochranného léčení dítěti mladšímu patnácti let a současně s tím rozšiřující se právní vědomí o této možnosti uložení ochranného léčení jistě kladně přispívá (byť částečně pouze represivně) na chování možných pachatelů, kterým ještě nebylo oněch patnáct let. K tomuto ovšem musí přistoupit široká diskuse, která ono povědomí o uvedeném institutu ochranného léčení zvýší. „Výrazné zvýšení úrovně právního vědomí dětí a mladistvých osob, které je nejen podle mých zkušeností na velice nízké úrovni, se dá očekávat ani tak na základě působení rodiny, ale především na základě působení školy.“²¹

Osmá novela provedená zákonem č. 357/2011 Sb., ze dne 27. října 2011, kterým se mění zákon číslo 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, pouze upravila zkušební dobu u podmíněně propuštěných, kdy je nyní teoreticky možno uložit zkušební dobu i jen několik dní (nikoliv již nejméně jeden rok), vždy však nejvíce tři roky.

Devátá novela provedená zákonem č. 459/2011 Sb., ze dne 6. 12.2011, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, jednoznačně stanovila, okamžik, od kdy musí mít mladistvý obhájce. Reagovala tak na časté problémy s neodkladnými úkony (zj. rekognice in natura či podle fotografií, anebo

²⁰ Důvodová zpráva k zákonu číslo 301/2011 Sb., změna zákona o soudnictví ve věcech mládeže, zdroj: Systém ASPI - stav k 31.12.2013

²¹ Havel, J. Ředitel školy, kriminalita mládeže a zákon č. 283/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů, RiS – Řízení školy, Praha, s. 23

výslech dítěte mladšího patnácti let), kdy dle trestního řádu není nutná účast obhájce (přesněji řečeno advokáta) podezřelého před tím, než policejní orgán zahájí jeho trestního stíhání podle § 160 odst. 1 TŘ), neboť nebylo zcela jasné, zdali neodkladný úkon je takový úkon, jenž lze chápat jako dle dikce zákona ono „použití opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže“. Provedenou novelou tak bylo postaveno na jisto, že mladistvý pachatel musí mít obhájce již od okamžiku, kdy jsou prováděny první neodkladné úkony.

Zbývajících šest novel ZSM pouze nikterak významně reagovaly na další nové instituty (dohoda o vině a trestu, domácí vězení) a na nové právní předpisy (zákon číslo 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, zákon číslo 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, a další související zákony a zákon číslo 89/2012 Sb., Občanský zákoník) zavedené do českého trestního práva.

Prozatím poslední novela ZSM provedená zákonem číslo 86/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, ve znění pozdějších předpisů, byla provedena v souvislosti se schválením nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Tato změna reaguje na ustanovení §§ 489-544 nového občanského zákoníku, v jejichž důsledku je pohledávka považována za věc nehmotnou, movitou a nezastupitelnou. Tyto zásadní změny se tím promítají nejen v ZSM, ale hlavně i v TŘ a TZ, neboť ve všech ustanovení, kde byl používán do současné doby výraz jiná majetková hodnota (například v trestním řádu v §§ 42, 47, 48, 78, 79, 79a, 79b, 79c, 344a, 344b, 349 TŘ, v TZ zejména v §§ 43 odst. 2, § 45 odst. 1 § 70, 71, 102, 134 TZ, a v ZSM v § 21 odst. 1 a 2, § 24 odst. 1 písm. d), § 35 odst. 5 a § 88a odst. 3 písm. a) a c)) dochází k vypuštění (zrušení) tohoto slovního spojení. Shora citovaný zákon nabyl účinnosti dne 1. 6. 2015.

3. TRESTNÍ ODPOVĚDNOST MLADISTVÝCH

3.1 Úvod

Základem trestní odpovědnosti mladistvých je spáchání provinění.²² Provinění představuje kategorii soudně projednávaného činu, kterým se označuje trestný čin mladistvého²³. Pojmové znaky provinění vychází stejně jako trestný čin (přečin a zločin) z tzv. materiálně-formální definice. Od účinnosti nového trestního zákoníku již převládá užívání upřesňujícího pojmu: formální pojetí trestného činu s materiálním korektivem. Trestní zákoník konkrétně zavádí pro vymezení pojmu trestný čin výraz: PROTIPRÁVNOST²⁴. „Protiprávnost v pojetí trestního zákoníku je jednotou jak stránky formální, tak i materiální.“²⁵

Jinak řečeno, také provinění je tvořeno dvěma znaky - materiálním a formálním. Zatímco materiální znak spočívá ve škodlivosti činu pro společnost, formální znaky záleží ve znacích uvedených v zákoně a jsou představovány jednak typovými znaky, tj. znaky skutkové podstaty provinění (objekt, objektivní stránka, subjekt, subjektivní stránka a protiprávnost) a jednak znaky obecnými, tj. stanoveným věkem, přičetností a nově též rozumovou a mravní vyspělostí mladistvého, které jsou pro všechny provinění shodné. „Materiální protiprávnost má důležitý význam zejména při rozlišení trestných činů od dalších protiprávních činů a nakonec i jednání protiprávních od jednání v souladu s právem, neboť materiální

²² Viz ustanovení § 2 písm. a) ZSM: protiprávním činem se rozumí provinění, trestný čin nebo čin jinak trestný

²³ Jelínek, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou, 4. Vydání, Praha:: Leges, 2013, s 802

²⁴ Viz. ustanovení § 13 odst. 1, 2 TZ

²⁵ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 53

charakter protiprávnosti je spatřován ve společenské škodlivosti.²⁶ Pokud není v ZSM uvedeno jinak, tak pro posouzení toho, zda se jedná, či nejedná o provinění, platí trestní zákoník.²⁷

Konstrukce (pojetí) provinění zůstává totožná s pojetím trestného činu dospělého pachatele. Stejně, jako je tomu u dospělého, se vyžaduje, aby byly současně naplněny dva znaky, dvě podmínky: Čin musí být protiprávní a musí vykazovat znaky uvedené v zákoně.²⁸ Za znaky uvedené v zákoně jsou vždy považovány: věk, přičetnost a znaky skutkové podstaty každého trestného činu (subjekt, objekt, subjektivní stránka a objektivní stránka).

Označení trestného činu mladistvého proviněním navazuje na prvorepublikovou právní úpravu. Zákon č. 48/1931 užíval pro protiprávní čin mladistvého stejný termín. V komentáři k tomuto zákonu²⁹ se uvádělo, že zákonodárce považoval „za vhodné vyzvednutí odchylné ideové pojetí trestního práva mládeže a jeho kriminálně politických účelů“ a dále usiloval, aby „z nového názvu provinění bylo patrné, že jde o čin, který z kriminalistického stanoviska je třeba posuzovati zcela jinak než jiné delikty“.

Autoři komentáře k ZSM³⁰ v souvislosti s použitím termínu „provinění“ uvádějí, že „nevhodnost použití termínu trestný čin u kategorie mladistvých pachatelů vyplývá z toho, že nevyjadřuje přesně podstatu jednání mladistvého, neboť společnost je za takové jeho jednání též spoluodpovědná, protože se jí nepodařilo vytvořit vhodné náhradní

²⁶ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha, C. H. Beck, 2011, s. 58

²⁷ Viz. § 6 odst. 2 ZSM

²⁸ Jelínek, J. Pojem trestného činu a kategorizace trestných činů, Bullentin advokacie, 2009, č. 10, s. 36

²⁹ Miřička, A., Scholz, O. O trestním soudnictví nad mládeží, Československý kompas, Praha, 1932, s. 19

³⁰ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha, C. H. Beck, 2011, s. 57

výchovné prostředí nebo chyběly vhodné a včasné výchovné zásahy do jeho narušeného rodinného prostředí nebo nebyla uplatněna léčebná opatření, která by mohla zabránit nežádoucímu či přímo patologickému vývoji jeho osobnosti. Ze strany mladistvého se proto nejedná o trestný čin, ale spíše o pouhé provinění, které v sobě neobsahuje tak výrazné odsouzení a tím i stigmatizující prvky jako je tomu u pojmu trestný čin.“³¹

Přestože lze důvody pro zavedení termínu „provinění“ považovat ve světle výše uvedeného za logické, působí spojení tohoto pojmu s naplněním skutkové podstaty např. podle ustanovení § 140 TZ poněkud devalvujícím způsobem – provinění vraždy. Řešení v tomto směru neobsahuje ani nový trestní zákoník, který v ustanovení § 14 člení trestné činy na zločiny a přečiny. Účinnost nového trestního zákoníku tak vzaly za své úvahy, které chtěly za zločiny v trestním soudnictví nad mladistvými označovat ta provinění, která mají charakter tzv. zvláště závažných zločinů ve smyslu ustanovení § 14 odst. 3 TZ, resp. § 86 odst. 2 Původního TZ.

U mladistvých se tak vždy hovoří pouze a jen o spáchání provinění bez ohledu na charakter a společenskou škodlivost tohoto trestného činu. To může u laické veřejnosti a zejména u poškozených například v případě zmiňovaného provinění vraždy působit značně popudlivě.

3.2 Společenská škodlivost

Nový pojem v podobě společenské škodlivosti zavedený trestním zákoníkem ve své podstatě nahradil pojem nebezpečnost pro společnost. Na druhé straně již terminologicky slovo *škodlivost* v sobě obsahuje jistou dávku odlišení od pojmu *nebezpečnost*. U výrazu *nebezpečnost* totiž nelze zároveň tvrdit, že došlo i ke vzniku oné škodlivosti. Pojem společenská škodlivost tak již ve svém názvu vyjadřuje nejen škodu těmto vztahům

³¹ Obdobný názor je vyjádřen i v článku „K povaze provinění a účinné lítosti u mladistvého“ Pavla Šámala, uveřejněný v Právních rozhledech, 2004, č. 24, s. 887 až 890.

způsobenou, ale též možnost poruchy (ohrožení). Vyjadřuje celkovou závažnost činu, a to z hlediska jeho objektivních i subjektivních znaků, včetně pachatele³².

V souvislosti s přijetím nového trestního zákoníku došlo k upuštění od obecného pojetí nebezpečnosti činu pro společnost, podle kterého stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost byl ve vztahu k mladistvému modifikován tak, že čin, jehož znaky byly uvedeny v trestním zákoně, nebyl proviněním, jestliže byl spáchán mladistvým a stupeň jeho nebezpečnosti pro společnost byl malý. Trestní odpovědnost mladistvého tak byla podmíněna typově i konkrétně činem pro společnost nebezpečnějším, než tomu bylo v případě dospělého pachatele.³³ V této souvislosti nutno rovněž upozornit na dle mého názoru podnětný kritický rozbor společenské škodlivosti v článku Jiřího Jelínka uveřejněný v Bullentinu advokacie v roce 2009, číslo 10: „Domnívám se, že zpracovatelé nového trestního zákoníku měli zvolit pro označení materiálního korektivu trestního bezpráví spíše pojem „závažnost činu“ než pojem „společenská škodlivost“. Označení společenská škodlivost (která se podle důvodové zprávy má vztahovat k minulosti) je možná vhodné pro vyjádření závažnosti poruchových (výsledných) deliktů, ale rozhodně není vhodné pro hodnocení závažnosti ohrožovacích deliktů, jež mají způsobit újmu na chráněném vztahu v budoucnosti a u nichž následek ve formě poruchy obvykle chybí.“³⁴

Od 1.1.2010 došlo k vypuštění podmínky (ustanovení § 3 odst. 2 ZSM) nutné k trestnosti činu spáchaného mladistvým, neboť pro posouzení provinění spáchaného mladistvým platí trestní zákoník, pokud není

³² Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Orac, 2003, s. 97

³³ Zezulová, J. Trestní zákonodárství nad mládeží, Brno, Masarykova univerzita, 1997, s. 83

³⁴ Jelínek, J. Pojem trestného činu a kategorizace trestných činů, Bullentin advokacie, 2009, č. 10, s. 36

stanoveno jinak (viz ustanovení § 5 odst. 1 ZSM). Uvedené upuštění od vyžadování vyššího stupně nebezpečnosti činu pro společnost lze zcela kvitovat, neboť v praxi se v podstatě nestávalo, aby docházelo k ukončení trestního řízení³⁵ na základě závěru, že nebezpečnost činu pro společnost je „pouze“ malá. V podstatě nikdy nebylo možné dojít k závěru, že například trestní čin pohlavní zneužívání by mohl vykazovat pouze nanejvýše malý stupeň společenské škodlivosti.

Vycházíme-li z judikatury platné před účinností nového trestního zákoníku (kterou lze bezpochyby využít i pro stávající platnou právní úpravu), tak nutno říci, že všechna hlediska určující škodlivost činu pro společnost jsou svým způsobem významná. Nelze se omezovat jen na hodnocení některých z nich. Při zjišťování, nakolik je čin škodlivý pro společnost, tj. zda je malý, vyšší než malý či dokonce pouze vyšší než nepatrný, je nutno tato hlediska hodnotit jednotlivě i v jejich souhrnu³⁶. Je proto třeba vycházet z reálné situace, z okolností spáchání provinění, z příčin a podmínek, které ke spáchání provinění vedly nebo k němu napomohly, jakož i ze samotného faktu, že čin spáchal mladistvý³⁷.

V obecné rovině lze konstatovat, že škodlivost činu pro společnost je přímo závislá na stanoveném deliktu, který spáchal konkrétní pachatel. Proto skutečnost, že čin byl spáchán mladistvým, tj. osobou bez dostatečných životních zkušeností, má pro hodnocení, zda se jedná o čin natolik společensky škodlivý, že již nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu, vskutku velký význam. Jedním ze základních předpokladů pro spravedlivé rozhodnutí v trestním řízení proti

³⁵ Ukončením věci myšleno: odložení dle § 159a odst. 1 TŘ, či zastavením trestního stíhání dle § 172 TŘ a násl.

³⁶ Zhodnocení aplikace ustanovení § 75 trestního zákona a některých souvisejících trestněprávních ustanovení v řízení proti mladistvým, Sběrka soudních rozhodnutí a stanovisek, č. 16/1982

³⁷ Šoukal, J., Drápal, D., Bukovský, Z. Řízení a rozhodování v trestních věcech mladistvých, Praha: IFEC, 1. vydání, 2000, s. 12

mladistvému je tak všestranná znalost jeho osoby. Důkladné objasnění stupně rozumového a mravního vývoje mladistvého (§ 55 ZSM) je důležité nejen pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu, nýbrž i pro zjištění, zda nejde o čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je malý a za nějž proto mladistvý není trestně odpovědný (§ 6 odst. 2 ZSM)³⁸.

Zvláštnosti charakterizující osobnost mladistvého se promítají do pohnutky činu, do míry zavinění, do stupně narušení pachatele a do možnosti jeho nápravy. Nedotýkají se však jiných okolností, jež spoluurčují výsledné zhodnocení míry společenské škodlivosti, např. významu chráněného zájmu, následku, způsobu provedení činu apod.

Uvedená dolní hranice trestní odpovědnosti je dána v oblasti materiálního znaku provinění, netýká se formálních znaků skutkové podstaty provinění. Znaky skutkové podstaty provinění nelze vykládat u mladistvého jinak než u dospělého pachatele; platí, že buď takový znak dán je, anebo není. Naproti tomu materiální znak může nabývat různé velikosti. Jinak řečeno, při hodnocení stupně škodlivosti činu pro společnost se posuzuje míra, v jaké jsou naplněny formální znaky provinění, a tím i jejich vliv na stupeň této škodlivosti.

Obecně vzato je v judikatuře zastáván názor³⁹, že již stanovením formálních znaků určité skutkové podstaty zákon předpokládá, že při jejich naplnění v běžně se vyskytujících případech bude čin společensky na tolik škodlivý, když již nebude postačovat uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.

Z výše uvedeného vyplývá, že při aplikaci § 6 odst. 2 ZSM soud musí jednak správně stanovit, že se jedná o čin společensky natolik škodlivý, že již nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu (§

³⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. 6. 1971, uveřejnění ve Sbírce soudních rozhodnutí pod číslem: 65/1971.

³⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 9. 1994, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí pod číslem: 43/1995.

12 odst. 2 TZ) a zároveň musí soud dojít k přesvědčivému závěru, že jde o takový čin, který je protiprávní a který naplňuje všechny shora uvedené znaky stanovené v trestním zákoníku (§ 13 odst. 1 TZ). Pokud dojde ke shora uvedenému závěru, tak zejména fakt, zda se jedná o dostatečně kvalifikovaný stupeň společenské škodlivosti, je třeba zvlášť posoudit ve vztahu k osobě mladistvého, neboť na rozdíl od dospělého pachatele, má český právní řád i jiné možnosti (například dle nového občanského zákoníku, do 31. 12. 2013 dle zákona o rodině) jak dostatečně „vychovávat“ mladistvého pachatele (například uložením ústavní výchovy). S těmito alternativami by se orgány činné v trestním řízení měly vždy řádně vyrovnat.

3.3 Absolutní a relativní trestní odpovědnost

3.3.1 Teoretický úvod

V teorii trestního práva se obecně rozlišuje trestní odpovědnost absolutní a trestní odpovědnost relativní neboli podmíněná (dříve též pochybná). Zatímco trestní odpovědnost absolutní je charakterizována pevnou dolní věkovou hranicí, která určuje její počátek bez ohledu na vyspělost jedince, trestní odpovědnost relativní je chápána v souvislosti s věkem jako podmíněná způsobilost (zralost) jedince být trestným resp. trestaným⁴⁰. Východiskem relativní trestní odpovědnosti je skutečnost, že dospívající jedinec má být mentálně a psychicky natolik vyspělým, aby mohl chápat význam a důsledky svých skutků (tj. měl schopnost rozpoznávací) a současně aby mohl dokázat své jednání dle tohoto poznání usměrnit (tj. měl i schopnost určovací).

⁴⁰ Válková, H. Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, Právní rozhledy, 1997, č. 6, s. 289

U konkrétního jedince je proto důležité, aby vždy došlo k posouzení stupně jím dosaženého intelektuálního vývoje, a to z hlediska toho, zda mu umožňuje nebo neumožňuje pochopit bezpráví svého jednání a ovládnout jej tak, aby zůstalo v souladu se zájmy a hodnotami chráněnými trestněprávními předpisy. „Tato koncepce trestní odpovědnosti mladistvých navazuje na úpravu československého zákona o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931, která obdobně vycházela z tzv. podmíněné přičetnosti, závislé na dosaženém stupni intelektuálního a mravního vývoje mladistvého v době činu.“⁴¹

I u relativně stanoveného počátku trestní odpovědnosti zákonodárce stanoví vždy určitou minimální dolní věkovou hranici, jejíž dosažení je nezbytné pro to, aby vůbec mohlo být zkoumáno, zda jsou splněny další podmínky nezbytné pro vyvození trestní odpovědnosti konkrétního jedince. Tato hranice vymezuje období absolutní trestní neodpovědnosti, kdy se u jedince s ohledem na jeho nízký věk obecně nepředpokládají dostatečné rozpoznávací a ovládací schopnosti. S dosažením této minimální věkové hranice je však spjat předpoklad sociální zralosti, kdy by jedinec již měl mít schopnost rozpoznat nebezpečnost svého činu pro společnost a ovládnout své jednání. Trestní zákoník stanoví, že sociální zralost osoby, která je podmínkou trestní odpovědnosti, nastává dovršením patnáctého roku věku⁴².

3.3.2 Relativní neboli podmíněná trestní odpovědnost

Průlomem do pojetí tzv. absolutní trestní odpovědnosti účinné na území České republiky do 31. prosince 2003, která začínala spácháním trestného

⁴¹ Šámal, P., Kůrková, V., Šámalová, M., Bláha, J. K možnosti ukládat ochranná opatření nepřičetnému mladistvému podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue*, 2007, č. 6, s. 163

⁴² Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. *Trestní právo hmotné*. 1. Obecná část. 4. přepracované vydání, ASPI Publishing, Praha, 2003, s. 142

činu v den, který následoval po dni, kdy mladistvý dovršil patnáctý rok svého věku, je ustanovení § 5 odst. 1 ZSM, které stanoví, že mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.

Přestože ZSM počátek trestní odpovědnosti spojuje s dovršením patnáctého roku věku, zároveň předpokládá, že u mladistvých bude předmětem pozornosti jejich duševní stav i z hlediska dosažení určitého stupně rozumové a mravní vyspělosti⁴³.

Důvodová zpráva k ZSM pro posouzení rozumové a mravní vyspělosti vyžaduje, aby si mladistvý byl vzhledem ke stupni svého vývoje schopen uvědomit, že „dělá něco špatného“, co hrubě odporuje normám společnosti, ve které žije nebo aby byl schopen odpovídajícím způsobem usměrnit svoje chování. Nedostatek schopnosti rozpoznávací nebo určovací je proto třeba posuzovat se zřetelem k povaze konkrétního spáchaného činu⁴⁴. Například pachatel určitých duševních kvalit je plně schopen chápat protiprávnost jeho jednání provinění vraždy, ne však u neposkytnutí pomoci (jedná se o tzv. parciální nepřičetnost)⁴⁵. Soud proto nezjišťuje přičetnost pachatele jako takového, ale vždy jen přičetnost ve vztahu k určitému činu (17/1979 Sb. rozh. tr.).

Důvodová zpráva hovoří o nezralosti mladistvého, která je podstatná, tj. musí být zřejmé, že v době činu ještě nedosáhl po stránce intelektuální nebo po stránce mravní takového stupně vývoje, jaký zpravidla dosahují jeho vrstevníci. Pojem rozumové a mravní vyspělosti není bohužel v ZSM vymezen.

⁴³ Šámal, P.: K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého, *Právní rozhledy*, 2004, č. 2, s. 48

⁴⁴ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol. *Trestní právo hmotné - I. Obecná část*. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 198

⁴⁵ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. *Trestní právo hmotné. 1. Obecná část. 4. přepracované vydání*, ASPI Publishing, Praha, 2003, s. 137

Nedostatek rozumové a mravní vyspělosti bude třeba zjišťovat znalecky, ovšem jen v případě, vzniknou-li o nezralosti mladistvého pochybnosti, obdobně jako je tomu v případech pochybností o plné přičetnosti. K vyšetření duševního stavu mladistvého se obligatorně přiberou dva znalci z oboru zdravotnictví, a to jednak z odvětví psychiatrie, se specializací na dětskou psychiatrii a jednak z odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii (§ 58 odst. 1 ZSM). „Případný nedostatek rozumové a mravní vyspělosti mladistvého není projevem chorobného stavu (např. mentální retardace), ale pouze důsledkem toho, že dospívání je proces, který neprobíhá u každého stejně, resp. ve stejném časovém období“⁴⁶. Obtížnější může být posouzení jednání (např. drobných případů neoprávněného užívání cizí věci, omezování osobní svobody, výtržnictví, počítačových deliktů, apod.), které sice překročilo meze stanovené trestním zákoníkem, avšak ne vždy musí být zřejmé, že v době činu ještě nedosáhl po stránce rozumové (intelektuální) nebo po stránce mravní (morální) takového stupně vývoje, jakého zpravidla dosahují jeho vrstevníci.⁴⁷ Právě proto tak stanovil ZSM podmínku každého mladistvého pachatele znalecky „prozkoumat“, neboť ani specializovaný soud na mládež by si nikdy neměl tuto velmi odbornou, ale stále právní otázku, rozhodnout bez dalšího sám. „Zákonodárce vychází tu namnoze z nevývratné domněnky, že osoby, které nedosáhly určitého věku, nemají plnou schopnost rozpoznávací nebo určovací, takže by tu trest nebyl přiměřený, vedle toho pak se uplatňuje poznatek, že vývoj takových osob není ještě ukončen, takže mají větší naději na úspěch opatření výchovná, která mohou podle okolností trest zcela nahradit.“⁴⁸

⁴⁶ Sotolář, A., Augustinová, P.: K trestní odpovědnosti mladistvých a k možnostem reakce na činy jinak trestně spáchané trestně neodpovědnými mladistvými, *Trestněprávní revue*, 2007, č. 7, s. 197

⁴⁷ Šámal, P., Válková H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 43

⁴⁸ Solnař, V. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Academia, 1972, s. 192

3.3.3 Podmíněná přičetnost podle zákona č. 48/1931

Zákon č. 48/1931 odrážel teoretické postuláty tzv. relativní trestní odpovědnosti. Rozlišoval osoby nedospělé a mladistvé. Osoby nedospělé, tj. té, která ještě nedovršila čtrnáctý rok věku, se zákon týkal jen potud, že ji prohlašoval za nezpůsobilou dopustit se trestného činu; stanovil pro ni nevyvratitelnou domněnku nepřičetnosti⁴⁹.

Podle ustanovení § 2 odst. 1 zákona č. 48/1931 byla mladistvou osoba, která v době spáchání činu dovršila 14., ale nedokonala 18. rok svého věku. Věk mladistvý byl považován za věk přičetnosti pochybné neboli přičetnosti podmíněné, tj. závislé na stupni vývoje mladistvého, protože „v tomto věku se vyskytují individua úplně dospělá, i individua, jež právě prožívají poslední kritickou fázi svého dospívání a jež zvláště potřebují racionální výchovy“⁵⁰. Mladistvý byl trestně odpovědný jen tehdy, pokud mu dosažená intelektuální vyspělost umožňovala rozpoznat bezprávnost svého jednání a současně jej podle správného rozpoznání ovládnout. Jinak řečeno, podmínkou trestní odpovědnosti mladistvého nebyla jen jeho intelektuální vyspělost, ale jednota schopnosti rozpoznávací (rozumové) a ovládací (určovací). Již v roce 1911 bylo upozorňováno na to, že soustředit se jen na intelektuální dospělost by nebylo správné, protože „co pomůže intelektuální dospělost, prožívá-li sféra citová a volní svou krizi, a jsou-li všechny hodnoty, dle nichž se vůle rozhoduje, následkem nejasného přibarvení labilní“⁵¹.

Otázka přičetnosti mladistvých byla řešena stejným způsobem jako u osob dospělých s tím rozdílem, že vedle důvodů, které podle obecného

⁴⁹ Kallab, J. Stručný výklad zákona ze dne 11. 3. 1931, č. 48 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží, Právník, Brno 1931, s. 5

⁵⁰ Kallab, J. O osnově zákona o trestání a trestní ochraně osob mladistvých, článek z Právnických rozhledů, 1911, s. 3

⁵¹ Kallab, J.: O osnově zákona o trestání a trestní ochraně osob mladistvých, článek z Právnických rozhledů, 1911, s. 3

práva vylučovaly přičetnost, uváděl § 2 odst. 2 zákona č. 48/1931 další, záležející v tom, že mladistvý není trestný také, nemohl-li pro značnou zaostalost v době činu rozpoznati jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání. Značná zaostalost v době činu byla v komentáři⁵² k zákonu č. 48/1931 označována jako zvláštní důvod vylučující trestnost; jednalo se o speciální důvod vylučující přičetnost, resp. speciální formu nepřičetnosti.

3.3.4 Nejednotnost v pohledu na povahu § 5 odst. 1 ZSM

Během účinnosti ZSM se postupně zformulovaly dva odlišné právní pohledy na rozumovou a mravní vyspělost. Jeden názorový proud spatřuje v § 5 odst. 1 ZSM samostatnou podmínku trestní odpovědnosti mladistvých, odlišnou od požadavku jejich přičetnosti⁵³. Druhý pohlíží na rozumovou a mravní vyspělost jedince jako na zvláštní případ přičetnosti, v tomto případě se hovoří o tzv. podmíněné, pochybné či relativní přičetnosti⁵⁴.

Pro klasifikaci § 5 odst. 1 ZSM jako zvláštního případu přičetnosti (podmíněné či relativní, respektive také tzv. nepřičetnosti) se vyslovil Šámal, který svoji argumentaci opírá o starší názory nauky trestního práva. Nedostatek rozumové a mravní vyspělosti považuje za speciální důvod nepřičetnosti a nikoli za jiný samostatný důvod vylučující trestní odpovědnost. Jako důvody svého přesvědčení uvádí dva argumenty. První je ten, že samotná formulace ustanovení § 5 odst. 1 ZSM připomíná formulaci o nepřičetnosti uvedenou v ustanovení § 26 TZ, kdy pojem duševní poruchy je pouze nahrazen pojmem rozumové a mravní vyspělosti.

⁵² Miřička, A., Scholz, O. O trestním soudnictví nad mládeží, Československý kompas, Praha, 1932, s. 12 - 15

⁵³ Sokolář, A., Augustinová, P. K trestní odpovědnosti mladistvých a k možnostem reakce na činy jinak trestné spáchané trestně neodpovědnými mladistvými, Trestněprávní revue, 2007, č. 7, s. 196

⁵⁴ Šámal, P. K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého, Právní rozhledy, 2004, č. 2, s. 48

Jako druhý argument uvádí, že ZSM neupravuje zvláštní důvod zastavení trestního stíhání nebo zprošťujícího rozsudku, a proto se na tyto případy použijí obecná ustanovení trestního řádu vztahující se k přičetnosti [§ 172 odst. 1 písm. e), § 188 odst. 1 písm. c), § 226 písm. d) TŘ atd.].⁵⁵

Stejný názor zastává i Zezulová, která uvádí, že: „Úprava obsažená v § 5 odst. 1 ZSM je založena na tom, že trestní odpovědnost mladistvého je vymezena kritérii, kterých jinak trestněprávní teorie i trestní zákon používají pro vymezení přičetnosti s tím, že pojem duševní poruchy nahrazuje pojmem rozumové a mravní vyspělosti. Za podmínku přičetnosti v širším slova smyslu je pokládán určitý věk, a proto se citovaná úprava chápe jako speciální důvod nepřičetnosti, a nikoliv jako jiný samostatný důvod vylučující trestní odpovědnost.“⁵⁶ „V tomto pojetí je kladen důraz na to, že stejně jako při posuzování obecné přičetnosti i při posuzování rozumové a mravní vyspělosti mladistvých je třeba se zabývat tím, jak se tato promítá do úrovně jejich rozpoznávacích a ovládacích schopností.“⁵⁷

Druhou názorovou skupinu reprezentuje Jelínek, který nepovažuje výše nastíněné názory za správné. V publikaci Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Linde Praha, 2004, s. 13-14 uvádí, že považuje rozumovou a mravní vyspělost za samostatný znak stojící vedle věku a mimo právní úpravu přičetnosti⁵⁸. Svůj závěr opírá předně o vztah speciality ZSM k TZ a uvádí⁵⁹, že jestliže ZSM stanoví jako zvláštní podmínku trestní odpovědnosti rozumovou a mravní vyspělost mladistvého v

⁵⁵ Šámal, P. K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého, Právní rozhledy, 2004, č. 2, s. 48

⁵⁶ Zezulová, J., Růžička, M. Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, Státní zastupitelství, 2005, č.7-8, s. 35

⁵⁷ Sotolář, A., Augustinová, P.: K trestní odpovědnosti mladistvých a k možnostem reakce na činy jinak trestně spáchané trestně neodpovědnými mladistvými, Trestněprávní revue, 2007, č. 7, s. 198

⁵⁸ Obdobný názor vyjádřil. Jiří Jelínek, také v učebnici Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné – Obecná část. Zvláštní část, Linde Praha, 2013 s. 223

⁵⁹ Jelínek, J.: K trestní odpovědnosti mladistvých, Kriminalistika ročník XXXVIII č. 2/2005 s. 128 až 129

ustanovení o trestní odpovědnosti mladistvého (§ 5 odst. 1 ZSM), potom nelze vztah speciality chápat jinak než tak, že se tato podmínka uplatní jako další, zvláštní vedle obecných podmínek trestní odpovědnosti platných pro dospělého pachatele, tedy vedle věku a přičetnosti jako obecných znaků trestného činu. Dále uvádí, že ve prospěch stanoviska, že rozumová a mravní vyspělost uvedená v ZSM je samostatným znakem trestného činu mladistvého nikoliv zvláštním případem jeho nepřičetnosti, hovoří vymezení nepřičetnosti v platné právní úpravě. Podle § 26 TZ není pro nepřičetnost trestně odpovědný, kdo pro duševní poruchu nemohl v době činu rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání. Pachatel jedná ve stavu nepřičetnosti, jestliže trpí duševní poruchou, je zbaven schopnosti rozpoznat škodlivost činu pro společnost nebo ovládat své jednání a ztráta rozpoznávací nebo ovládací schopnosti u postižené osoby je dána v době činu. Obligatorním znakem nepřičetnosti je tak duševní porucha. Bez duševní poruchy nemůžeme u postižené osoby hovořit o nepřičetnosti. Duševní porucha je atributem nepřičetnosti, který není dán alternativně s nějakým jiným znakem, není zaměnitelný s pojmem rozumové a mravní vyspělosti. Kromě toho rozumová a mravní vyspělost oproti duševní poruše nemůže nastat nenadále, jde o výsledek postupného vývoje jedince a postupnou socializaci jedince.

Výše nastíněná názorová nejednota představuje spíše akademický problém a její řešení záleží v tom, jaký konkrétní obsah přiřadíme pojmu přičetnosti, resp. nepřičetnosti.⁶⁰ Pokud budeme pojem nepřičetnosti vykládat restriktivně pouze v souvislosti s duševní poruchou, je zřejmé, že rozumová a mravní vyspělost nemůže být podmínkou přičetnosti, resp.

⁶⁰ Naproti tomu Sotolář uvádí, že problém není ryze teoretický: „V pojetí spojujícím úroveň rozumové a mravní vyspělosti s přičetností jde totiž při jejím posuzování primárně o medicínskou záležitost, protože v principu platí, že posuzování okolností podstatných z hlediska přičetnosti pachatele spadá do oboru zdravotnictví odvětví psychiatrie.“

důvodem nepříčetnosti. Budeme-li však na příčetnost nahlížet jako na způsobilost být pachatelem trestného činu, resp. budeme-li ji chápat v nejširším slova smyslu jako způsobilost k vině⁶¹, představuje § 5 odst. 1 ZSM speciální důvod nepříčetnosti, který nevylučuje ustanovení o nepříčetnosti v § 12 Původního TZ, resp. § 26 TZ, a naopak toto doplňuje a uplatní se vedle něho.

Pokud bych se měl na závěr této části rozhodnout, který z popsaných názorů je mi bližší, přiklonil bych se k názoru, podle kterého § 5 odst. 1 ZSM je speciálním důvodem nepříčetnosti, neboť pokud by orgány činné v trestním řízení dospěli k závěru, že mladistvý pachatel nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, tak musí rozhodnout o zastavení trestního stíhání dle § 172 odst. 1 písm. e), § 188 odst. 1 písm. c), § 226 písm. d) TŘ, tj. z důvodu nepříčetnosti.

3.3.5 Shrnutí

Obecně můžeme říci, že ZSM diferencuje trestní odpovědnost mládeže v závislosti na její zralosti do třech období:

1) období úplné trestní neodpovědnosti, v němž se předpokládá naprostá nezpůsobilost rozpoznávací a určovací – jedná se o věk dítěte, tj. osoby mladší patnácti let⁶²;

2) období relativní trestní odpovědnosti, v němž je trestní odpovědnost mladistvého podmíněna dosažením potřebného stupně rozumové a mravní vyspělosti; jedná se o věk mladistvý, kdy se sice předpokládá, že mladistvý

⁶¹ Říha, J. Ještě k nepříčetnosti podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zejména ke vztahu § 5 odst. 1, 2 ZSM a § 12 Původního TZ), *Trestněprávní revue*, 2006, č. 10, s. 295; Říha v této souvislosti uvádí, že příčetnost se vyvinula z Pufendorfovy nauky jako podmínka subjektivního přičítání činu pachateli.

⁶² Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář*, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 41

dosáhl takové sociální zralosti, že za své činy trestně odpovídá, ale v případě konkrétních pochybností je možno na základě znaleckého posudku z oboru zdravotnictví, dospět k závěru, že jeho trestní odpovědnost dána není, a pak lze vůči němu použít jen obdobně postupů a opatření uplatňovaných u dětí mladších patnácti let⁶³,

3) období plné trestní odpovědnosti, které nastává překročením osmnáctého roku věku.

ZSM se tímto odchyluje od všeobecné nauky o absolutní trestní odpovědnosti a mezi krajní body této nauky (odpovědný – neodpovědný) klade pojem tzv. relativní trestní odpovědnosti, která má tvořit jakýsi přechod mezi absolutní trestněprávní neodpovědností u osob, které nedovršily patnáctý rok věku, a absolutní trestněprávní odpovědností osob, které překročily osmnáctý rok věku⁶⁴. „Ať již mladistvý není za čin trestně odpovědný z důvodu uvedeného v § 26 TZ či zvláštního důvodu nepřičetnosti uvedeného v § 5 odst. 1 ZSM, je to v přípravném řízení a při předběžném projednání obžaloby důvodem pro zastavení trestního stíhání podle § 172 odst. 1 písm. e) TŘ, § 188 odst. 1 písm. c) TŘ a v hlavním líčení – po zjištění, že mladistvý se skutku, který je předmětem obžaloby, dopustil a že tento skutek vykazuje znaky některého provinění – pro zproštění obžaloby z důvodu uvedeného v § 226 písm. d) TŘ.“⁶⁵

⁶³ Šámal, P. K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého, Právní rozhledy, 2004, č. 2, s. 50

⁶⁴ Šámal, P. K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého, Právní rozhledy, 2004, č. 2, s. 50

⁶⁵ Šámal, P., Kůrková, V., Šámalová, M., Bláha, J. K možnosti ukládat ochranná opatření nepřičetnému mladistvému podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2007, č. 6, s. 164

3.4 Věk a jeho význam pro trestní odpovědnost mladistvých

3.4.1 Dolní hranice trestní odpovědnosti

V práci Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D. *Základy trestní odpovědnosti*, Praha, Orac, 2003, s. 251, se uvádí, že „potřebný věk je podobně jako přičetnost podmínkou viny. Osoby, které nedosáhly určitého věku, nemohou být plně odpovědné pro nedostatek náležitého stupně způsobilosti rozpoznávací a určovací. Proto bývají takové osoby stavěny na roveň osobám nepřičetným pro duševní poruchu nebo bývá jejich trestní odpovědnost posuzována odchylně a bývají jim ukládána zvláštní výchovná opatření, která mohou podle okolností trest zcela nahradit.“ V učebnici trestního práva hmotného⁶⁶ je potřebný věk vymezován v souvislosti s dosažením určitého stupně zralosti podmíněné jejím biologickým a psychosociálním rozvojem.

Osoba, která nedosáhla takového stupně zralosti, aby byla schopna rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, je postavena na roveň osobě nepřičetné pro duševní poruchu. Zákonodárce tuto zralost obecně předpokládá od dosažení věku patnácti let, ale současně ji ve vztahu ke konkrétnímu jedinci s ohledem na jeho duševní kvality prolamuje institutem tzv. podmíněné či relativní odpovědnosti. K uvedenému závěru uvádí Válková následující důvody: „Nebylo by proto ani spravedlivé, ani účelné v raném stadiu vývoje jedince (sociálně-psychologickou terminologií nazývaném zpravidla údobím dětství) vyvozovat vůči němu trestní odpovědnost za jednání, které nemůže dobře chápat nebo ovládat.“⁶⁷

V souvislosti s mladistvými pachateli se proto velice často objevuje otázka, jaký je skutečný význam věku pro stanovení jejich trestní

⁶⁶ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P., a kol. *Trestní právo hmotné - I. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer, 2010, s. 289

⁶⁷ Válková, H. Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, *Právní rozhledy*, 1997, č. 6, s. 290

odpovědnosti. Odpověď na tuto otázku je odvislá od úhlu pohledu, který zvolíme.

3.4.1.1 Pohled první: Klíčem ke snížení delikvence mládeže je nižší hranice trestní odpovědnosti

V rámci této názorové skupiny převažuje souhlasný postoj ke snížení hranice trestní odpovědnosti ze současných patnácti na čtrnáct let, případně až na dvanáct let. Sankční přístup a případné snížení hranice trestní odpovědnosti preferují spíše terénní policisté, vězeňští pracovníci, pracovníci výchovných a diagnostických ústavů, část státních zástupců a soudců, část psychiatrů, psychologů a učitelů atd. – tj. spíše pracovníci, kteří jsou v každodenním či častém styku s delikventní mládeží nebo s jejími oběťmi⁶⁸.

Tento názorový proud vychází z toho, že kriminalita věkové skupiny od 15 do 18 let, jakož i tzv. prekriminalita, se staly závažným společenským problémem, který je nutno neodkladně řešit. Upozorňuje na to, že v poslední době se podstatně snížila spodní věková hranice mládeže, která páchá trestnou činnost, z dřívějšího rozmezí od čtrnácti do šestnácti let na rozmezí od dvanácti do čtrnácti let⁶⁹. Vychází z toho, že se v důsledku rozvoje společnosti, zejména informačních technologií, zvýšil stupeň rozumové a mravní zralosti mládeže. Příčiny poruch chování dětí a mladistvých spatřují ve změnách, k nimž došlo po listopadu 1989. Dříve rizikové skupiny dětí a mládeže pocházely zejména z dysfunkčních rodin nižších společenských vrstev a z okruhu tzv. nepřizpůsobivých rodin. Nyní se příčiny antisociálního chování rovnoměrně objevují ve všech vrstvách společnosti bez zřetele na společenské postavení rodičů, jejich ekonomické

⁶⁸ Zoubková, I. Kontrola kriminality mládeže, Dobrá Voda, 2002, s. 110

⁶⁹ Marešová, A. K diskuzi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých, Trestní právo, č. 1, 1997, s. 14

a sociální poměry. Významným kriminogenním faktorem podle této názorové skupiny je nedostatečná rodinná péče, selhávání institucionální výchovné péče a systému sociální prevence⁷⁰.

Tato názorová skupina varuje též před rostoucím vědomím beztrestnosti, které se projevuje nejenom u rodičů, popř. dalších osob podílejících se na jejich výchově, ale i u samotných nezletilých, jejichž věk se bezprostředně blíží dovršení hranice trestní odpovědnosti podle současné právní úpravy. Tento pocit pramení především z nízkého počtu případů, kdy je ukládána ochranná výchova (asi do deseti případů ročně); stejně tak opatření podle nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., (ustanovení § 971 a následující) jsou vykonávána převážně v rodině, bez toho aby rodiče, popř. další osoby podílející se na výchově mládeže, nesli jakoukoli odpovědnost za jejich kriminální jednání.

Kritici stávající věkové hranice dále upozorňují, že dosažení věku patnácti let jako počátku trestní odpovědnosti se neopírá o zásadní poznatky o tom, že by šlo o věk, po jehož dosažení dochází k přelomu ve sféře rozumové, mravní a citové zralosti osoby. K určení této věkové hranice jako hranice trestní odpovědnosti v podstatě došlo zcela nahodile. V psychologii ani dalších vědách o člověku není z důvodu zralosti člověka tento věk nijak akcentován, přesto je chápán jako pomyslná hranice zařazení dítěte mezi občany s určenými osobnostními právy a povinnostmi (byť do 18 let ještě omezenými) a současně hranicí pro trestní odpovědnost za spáchaný trestný čin, kdy pachatel může být trestně stíhán a potrestán⁷¹. Přitom z pohledu prevence kriminality se má za to, že výchova k prevenci by měla být zahájena výrazně dříve nežli od 15 let; uvádí se dokonce, že již

⁷⁰ Kopečná, B. Zvláštní zpráva o trestné činnosti páchané mladistvými a nedospělci, Policista, zvláštní příloha, 1999, s. 1

⁷¹ blíže Marešová, A.: K diskuzi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých, Trestní právo, 1997, č. 1, s. 14 a násl.

od začátku povinné školní docházky, kdy dosažení šesti let představuje věk, od jehož dovršení se odvíjí základní představa dítěte o tom, co je správné a není správné, co je a není trestné.

Tato názorová koncepce získala na síle v roce 2009 a to v souvislosti s přijetím nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., v tehdy platném znění. Přijetím nového trestního zákoníku došlo současně k novelizaci ZSM, neboť byla snížena věková hranice trestní odpovědnosti pro mladistvé z patnácti let na čtrnáct let. Uvedená novelizace byla provedena zejména pod tlakem veřejnosti a medií, neboť v těchto letech stoupala trestná činnost (zejména ta majetková) dětí do 15 let. Nakonec ovšem reálně ke snížení věkové hranice trestní odpovědnosti pro mladistvé z patnácti let na čtrnáct let nedošlo, neboť ještě před tím, než nový trestní zákoník nabyl účinnosti, tak byla provedena další novelizace zákona ZSM, která vrátila hranici trestní odpovědnosti pro mladistvé opět na dovršení patnáctého roku věku pachatele.⁷²

3.4.1.2 Pohled druhý: Snížení hranice trestní odpovědnosti nic nevyřeší

V této názorové skupině převažuje zcela odmítavý přístup ke snížení hranice trestní odpovědnosti. Někteří její zástupci dokonce navrhují zvýšení hranice trestní odpovědnosti na 16 let. Tato skupina je reprezentována především právníky pracujícími ve výzkumné a vzdělávací sféře, částí sociálních pracovníků různých humanitárních státních a nestátních organizací, částí státních zástupců a soudců a dalších⁷³.

Argumenty, o které se opírají, znějí asi takto – věková hranice v převážné většině států je obdobná jako u nás; snížení hranice trestní

⁷² Podrobně se k tomuto tématu vyjádřila Válková, H. ve svém článku: Dolní věková hranice trestní odpovědnosti v České republice v roce 2009. *Právní rozhledy*, 2008, č. 15. s 2. Konkrétně v tomto článku víceméně kriticky nahlíží na snížení věkové hranice trestní odpovědnosti mládeže z patnácti let na čtrnáct let, zejména z důvodu potlačení restorativního přístupu k dětským pachatelům.

⁷³ Zoubková, I. *Kontrola kriminality mládeže*, Dobrá Voda, 2002, s. 110

odpovědnosti by znamenalo klást nepřiměřený důraz na trestní represii; děti školou povinné nepatří před trestního soudce; děti ve věku kolem čtrnácti let je neúnosné věznit; v cizině je mládež ve stejném nebo i starším věku trestána odnětím svobody jen výjimečně; dochází k prodlužování doby sociálního dospívání v závislosti na prodlužování povinné školní docházky; v právních úpravách, kde je nižší hranice trestní odpovědnosti řeší aplikační praxe případy delikvence u čtrnácti a patnáctiletých delikventů většinou mimosoudními prostředky, tj. zastavením trestního stíhání případu a jeho předáním dalšímu ambulantnímu působení orgánů sociální péče; namísto snižování věkové hranice trestní odpovědnosti zajistí lépe řešení znepokojujících jevů celková reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže, která umožní použít některých specifických výchovných a ochranných opatření stanovených ZSM i vůči kategorii trestně neodpovědných dětí, které se dopustily činu jinak trestného, aniž je vystaví riziku kriminální stigmatizace.

Na podporu svých argumentů dodávají, že hranice 15-ti let koresponduje s jinými právními předpisy, neboť je například také stanovena jako hranice obecné způsobilosti fyzické osoby v pracovněprávních vztazích. Též správní předpisy váží na dosažení 15-ti let věku určitá práva a povinnosti, včetně vydání a prokazování se průkazem totožnosti, možnosti získání řidičského průkazu na malé motocykly apod. Hranice 15-ti let věku má ve většině předpisů bezpochyby přímou návaznost na povinnou školní docházku. Snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let by tak nemělo žádnou návaznost na další právní předpisy a určitým paradoxem by bylo, že by vlastně byly trestně odpovědné děti, které by neměly dokončenu povinnou školní docházku⁷⁴.

Současně je též zmiňováno, že důvodem toho, že pachatelé mladší 15 let mají pocit naprosté beztrestnosti, je především nesprávné fungování již

⁷⁴ Wildt, P. K otázce snížení hranice trestní odpovědnosti, *Trestní právo*, 1997, č. 11, s. 13

existujících institutů zejména s ohledem na míru doposud ukládaných opatření podle nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., (ustanovení § 971 a následující), případně trestního zákoníku (ochranné výchovy), případně používání institutu nepřímého pachatele.

3.4.1.3 Pohled třetí: Jde pouze o to, který model zacházení s delikventní mládeží zvolíme

Trestněprávní teorie rozlišuje dva základní modely zacházení s delikventní mládeží - model justiční a model sociálně-opatrovnický. Nutno podotknout, že v čisté podobě se s žádným z nich nesetkáme.

Justiční model pohlíží na trestnou činnost pachatele jako na záležitost jeho individuální volby v určité situaci, zdůrazňuje myšlenku svobodné vůle⁷⁵. Je charakterizován tím, že namísto výchovy používá více trestu a namísto individualizovaného zacházení sankce a opatření přiměřená spáchanému deliktu, které jsou ukládány v rámci formálního trestního řízení⁷⁶. Trestněprávní odpovědnost začíná v rámci justičního modelu zpravidla dříve, někdy dokonce již v sedmi nebo deseti letech.

Sociálně-opatrovnický model pohlíží na trestnou činnost mládeže v souvislosti se sociálními, ekonomickými a psychickými problémy, které jednostranný zásah státu v podobě trestu nevyřeší⁷⁷. Ve své nejryzejší podobě se objevuje jako systém služeb pro děti a mladistvé. Je charakterizován prostorem pro rozhodování konkrétních vychovatelů, sociálních pracovníků, psychologů a pedagogů, individuálním zacházením,

⁷⁵ Zezulová, J. Trestní zákonodárství nad mládeží, Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 108

⁷⁶ Válková, H. a Dünkel, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Praha: Leges, 1992, s. 90

⁷⁷ Zoubková, I. Kontrola kriminality mládeže, Dobrá Voda, 2002, s. 72

bohatším rejstříkem neformálních používaných opatření⁷⁸. V tomto modelu je hranice trestní odpovědnosti posunuta směrem nahoru.

Příkladem sociálně-opatrovnického modelu zacházení s mladistvými delikventy je Belgie, kde trestní odpovědnost mladistvých počíná dovršením věku 18 let, s výjimkou dopravních deliktů, kde jsou trestně odpovědní mladiství, kteří dovršili 16 let. Převážná část juvenilní delikvence je řešena neformálně, tzn. že se vůbec nedostane před soud. A těm z mladistvých, kteří se před soud dostanou, jsou ukládána většinou ambulantní opatření, jako jsou výchovný dohled, napomenutí, umístění v náhradní rodině, uložení závazku vykonat společensky prospěšnou práci nebo napravit škodu způsobenou trestným činem. Naopak příkladem justičního modelu je právní úprava německá a rakouská, kde trestní odpovědnost mladistvých počíná dovršením 14. roku. V obou právních úpravách je trestní odpovědnost mladistvého konstruována jako relativní. Dosažení dalších věkových stupňů pak má význam při úvahách o vyvození trestní odpovědnosti mladistvého. Například podle § 4 odst. 2 rakouského zákona o soudnictví nad mládeží není trestně odpovědný mladistvý, který spáchal před dovršením 16. roku přečin, nejde-li o těžké zavinění a není-li nutné vzhledem ke zvláštním důvodům použít trestního práva mládeže. Podle německého zákona o soudnictví nad mládeží musí být mladiství pachatelé ve věku od 14 do 16 let zkoumáni znalcem, aby bylo zjištěno, zda jsou vůbec schopni chápat smysl svého jednání a zda jsou v těchto případech na takovém stupni vývoje, že je vhodné vůči nim konat trestní řízení a uvažovat o eventuální sankci⁷⁹.

Pro rakouské i německé právo mladistvých je charakteristické používání odklonů zejména v podobě mimosoudního narovnání činu při řešení trestní

⁷⁸ Válková, H. a Dünkel, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Praha: Leges, 1992, s. 89

⁷⁹ Císařová, D. Několik poznámek k článku o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR PhDr. Aleny Marešové, Trestní právo, 1997, č. 1, s. 17

věci mladistvého pachatele a celou řadou ambulantních výchovných opatření nespojených s nepodmíněným odnětím svobody.

Lze shrnout, že v systémech, které vznik trestní odpovědnosti spojují s nízkým věkem, je zpravidla vyloučeno uvěznění dětského delikventa a zacházení s ním je možné jen v rámci specializované ne-trestní justice, zatímco v systémech, kde je počátek trestní odpovědnosti spojen s dovršením vyššího věku, je s mladistvým nakládáno jako s „malým“ dospělým pachatelem a lze mu proto uložit téměř stejné druhy trestů, byť přiměřeně zkrácené, a to zpravidla v rámci stejné trestní justice, jaká je určena dospělým pachatelům. Jinak řečeno, nižší počátek trestní odpovědnosti dospívajícího nelze spojovat automaticky s přísnější reakcí na jeho delikventní chování – a opačně – vyšší hranice počátku trestní odpovědnosti neznamena pro mladistvého pachatele zpravidla výhodu mírnějšího zacházení⁸⁰. K objektivnímu hodnocení rigoróznějšího či liberálnějšího systému zacházení s delikventní mládeží je proto nezbytné znát více ukazatelů⁸¹ než je pouhý věk určující počátek vzniku individuální odpovědnosti za spáchané činy.

3.4.2 Závěr k dolní hranici trestní odpovědnosti

Nastíněné zorné úhly pohledu ukazují, že na kriminalitu mládeže nelze nahlížet jako na problém, jenž začíná i končí s věkem, neboť nezáleží ani tak na tom, kdy nastupuje trestní odpovědnost mládeže, ale na tom,

⁸⁰ Válková H. Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, *Trestně právní revue*, 2002, č. 5, s. 356

⁸¹ Zezulová k tomu v článku Několik poznámek k dolní věkové hranici trestní odpovědnosti v České republice, *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1997, č. 3, s. 379, uvádí, že je nedůsledné jen na základě výběru států s nižší dolní věkovou hranicí trestní odpovědnosti dovozovat závěr, že úprava, která spojuje počátek trestní odpovědnosti s dosažením 15 let, je mírnější či shovívavější. Pro takové tvrzení je třeba znát všechna ustanovení týkající se trestní odpovědnosti a způsobu zacházení s mladistvými pachateli.“

s jakými následky, resp. v rámci jakého systému, je delikventní chování dospívajícího jedince řešeno⁸².

Názorů, jak řešit tuto situaci je celá řada⁸³, ale jedná se zpravidla o úvahy, které operují pouze s věkovou hranicí jako takovou. Například jedním z uvažovaných řešení této otázky bylo zavedení trestní odpovědnosti od 14 let pouze v případě, kdy se takovýto pachatel dopustil zvláště závažného zločinu, tj. činu, který by byl definován obdobně jako nyní § 14 odst. 3 TZ. Pachatelé jiných trestných činů by byli trestněprávně odpovědní až od 15 let.

Hodnocení tohoto řešení záleží v tom, že pokud nehodláme v takovém postihu uplatňovat pouze odplatný účel, ztrácí trestněprávní postih pouze zvláště závažných zločinů osob mladších 15 let svoje odůvodnění⁸⁴.

Klíč k řešení otázky dolní hranice trestní odpovědnosti se nachází jednak v souvislostech mezi chováním delikventní mládeže a následky, které jsou s tímto chováním spojeny, a jednak v tom, že stanovení konkrétního věkového stupně by mělo respektovat emoční, mentální a intelektuální zralost tak, aby osoba v daném věku na základě svého individuálního poznání a pochopení byla schopna přijmout odpovědnost za své protiprávní jednání⁸⁵.

⁸² Válková H. Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, *Trestně právní revue*, 2002, , č. 5, s. 356

⁸³ Eliáš, J. a kol. *Právní postavení mládeže v ČSSR*, Praha 1966, uvádí: „Možnosti de lege ferenda, které se za tohoto stavu nabízejí, lze obecně vyjádřit takto: 1. stanovit dvojí hranici trestní odpovědnosti mladistvých (bez další podmínky), a to jednu stran závažnějších trestných činů, jednu stran všech trestných činů; 2. stanovit jen jednu dolní hranici, která by přicházela v úvahu bez další podmínky jen u závažnějších trestných činů, kdežto u ostatních trestných činů by se vázala trestní odpovědnost na dostatečnou rozpoznávací a volní způsobilost; 3. stanovit všestrannou trestní odpovědnost od určitého věku zásadně pro všechny trestné činy, přičemž by trestní odpovědnost výjimečně nenastávala stran činů menšího významu nebo stran činů, jejichž nebezpečnost pro společnost mladistvý nerozpoznal; 4. v každém jednotlivém případně požadovat vedle dosažení určitého minimálního věku též dostatečnou rozpoznávací i volní způsobilost.“

⁸⁴ Wildt, P.: K otázce snížení hranice trestní odpovědnosti, *Trestní právo*, 1997, č. 11, s. 14

⁸⁵ Zezulová, J. Několik poznámek k dolní věkové hranici trestní odpovědnosti v České republice, *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1997, č. 3, s. 379

Přestože máme výše zmíněný klíč, tak samo řešení není jednoduché. Z uvedeného vyplývá, že pouhé snížení hranice trestní odpovědnosti např. na čtrnáct nebo třináct let bez dalších souvisejících opatření by se podobalo návrhu poslanců Radima Chytky, Miroslava Pátka a dalších z roku 2002⁸⁶. Výsledek záležející ve snížení kriminality mládeže by však tímto řešením patrně nenastal.

Efektivnější by bylo prosazovat do práce s delikventními dětmi a mladistvými principy restorativní justice a podporovat státní i nestátní instituce zabývající se aplikací těchto principů (o principech blíže v kapitole 6). Problémem současného trestního práva nad mládeží je skutečnost, že si společnost neprošla žádným obdobím delších experimentů, jako tomu bylo například v Rakousku. Proto i zkušenosti, pomineme-li odborné kruhy, jsou malé. Výsledkem toho je okrajový zájem o tuto problematiku a snaha ji od společnosti izolovat do různých ústavů a působit preventivně pouze pohružkou trestem nebo jeho výkonem⁸⁷.

Současný ZSM má v převážné míře znaky tzv. justičního modelu. To samo o sobě znamená, že než zvyšování dolní hranice trestní odpovědnosti je pravděpodobnější její snižování. V případech, kdy se stát neumí postarat o delikventní děti v rámci netrestní justice, se v podstatě jedná o jediný způsob, jak vztáhnout a působit na tuto skupinu mládeže sankcemi s výchovnými účinky.

Český zákonodárce tak má dvě možnosti: buď obohatí současný systém práce s delikventními dětmi o prvky sociálně-opatrovnického modelu nebo

⁸⁶ Hlavní cíl této novely trestního zákona, trestního řádu, zákona o výkonu trestu odnětí svobody a zákona o přestupcích byl spatřován v prevenci, fungování odstrašujícího účinku a v konečném důsledku v poklesu trestné činnosti mládeže. Žádný jiný „recept“, jak pracovat s delikventní mládeží zde nabídnut nebyl.

⁸⁷ Tento názor se nevztahuje na skupinu delikventních dětí a mladistvých, kteří páchají protiprávní činy v důsledku duševních poruch, nedostatečné sociální zralosti, jenž je dána jejich nedostatečnou rozumovou a mravní vyspělostí.

sníží dolní hranici trestní odpovědnosti. Pokud by se zákonodárce rozhodl pro snížení dolní hranice trestní odpovědnosti na čtrnáct, případně třináct let, mělo by být toto snížení doprovázeno nejen výše zmíněným větším zapojením restorativní justice, ale též podobně jako v rakouském zákoně o soudnictví nad mládeží by mladistvý neměl být za méně závažná deliktní chování vůbec trestně odpovědný⁸⁸. Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody by bylo současně vhodné upravit tak, aby mohlo být uloženo pouze po dovršení věku 16 let.

Závěrem také nutno uvést, že tu a tam, zejména když dítě mladší patnácti let spáchá nějaký závažný zločin (například vraždu), ve sdělovacích prostředcích okamžitě vyvstanou názory politiků, že je třeba snížit věkovou hranici trestní odpovědnosti pro mladistvé. Takovéto unáhlené změny (vedené snahou získat tzv. politické body) nutno rázně odmítnout, neboť pro výchovu dětí a nejen dětských pachatelů, je třeba zachovávat konstantní právní úpravu, tak aby právě pro potenciální dětské pachatele byla dlouhodobě známá a jasně čitelná.

3.4.3 Mladí dospělí

Problematika tzv. mladých dospělých bývá často dávána do souvislosti s problematikou horní hranice trestní odpovědnosti mládeže a s možností aplikovat privilegované zacházení s mladistvými i na další skupiny osob. Pojem „mladí dospělí“ je v evropských právních úpravách definován různým způsobem. Nejčastěji se jím označuje věková kategorie osmnácti až jednadvacetiletých. V této souvislosti se uvádí, že z hlediska poznatků

⁸⁸ Podle § 4 odst. 2 bodu 2 rakouského zákona o soudnictví nad mládeží platí, že mladistvý, který spáchal před dovršením 16. roku bez těžkého zavinění pouze přečin, tj. trestný čin, za který dospělému hrozí trest odnětí svobody až do 3 let, nebude trestně odpovědný.

vývojové psychologie neexistuje ostře vymezená hranice ve věku 16, 17 nebo 18 let, která by oddělovala věk dospívání od věku dospělosti⁸⁹.

O mladých dospělých se hovoří jako o skupině, která se vyznačuje řadou odlišných psychologických, sociálních i kriminologických specifíků, které je jako věkovou skupinu odlišují od kategorie mladistvých i kategorie dospělých pachatelů⁹⁰. Toto poznání vedlo v řadě zemí⁹¹ k závěru, že i u mladých dospělých je na místě postupovat analogicky (byť ne vždy a u všech) jako u mladistvých. V oblasti sankcí se tak právní úprava mladých dospělých zpravidla projevuje buď uložením mírnějšího trestu, než jaký by podle obecných trestněprávních předpisů přicházel v úvahu u dospělých, nebo vztážením privilegované právní úpravy mladistvých při splnění určitých podmínek na kategorii mladých dospělých⁹².

Pokud jde o vztah českého trestního práva k mladým dospělým, tak v původním návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, který byl 23. dubna 2002 vyřazen z jednání poslanecké sněmovny, byla kategorie tzv. mladých dospělých vymezena jako skupina osob, která v době spáchání trestného činu dovršila osmnáctý rok a nepřekročila dvacátý první rok svého věku. Trestní odpovědnost mladého dospělého byla vymezena stejným způsobem jako u dospělého (tj. osoby, která již dovršila 21. rok věku). Zvláštní zacházení se týkalo pouze ukládaných trestů, kdy sazby trestu odnětí svobody stanovené v trestním zákoně se u mladých dospělých měly

⁸⁹ Válková, H. a Dünkel, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Praha: Leges, 1992, s. 111

⁹⁰ Válková H. Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, Trestně právní revue, 2002, č. 5, s. 355 a n.

⁹¹ Spolková republika Německo, Francie, Řecko, Nizozemí, Anglie, Portugalsko, Finsko, Dánsko, Švédsko, Skotsko, Maďarsko

⁹² Například německá právní úprava vymezuje podmínky pro zahrnutí věkové kategorie mladých dospělých do sféry trestního zákonodárství nad mládeží tak, že použití tohoto speciálního práva je u delikventů od 18 do dovršení 21. roku možné tehdy, pokud jsou tyto osoby za a) vzhledem ke svému mravnímu nebo duševnímu vývoji na stejné úrovni zralosti jako mladistvý, nebo za b) vzhledem k druhu, okolnostem nebo pohnutkám činu se jedná o provinění mladistvého. Pokud však nebudou v konkrétním případě dány na straně mladého dospělého tyto omezující podmínky, bude plně odpovědný podle obecných ustanovení trestního zákona.

snížit o jednu čtvrtinu, což však nemělo platit u zvláště závažných trestných činů a ostatních trestů. Z ostatních opatření ukládaných mladistvým bylo možné uložit mladým dospělým pouze výchovná opatření s výjimkou napomenutí s výstrahou.

Při projednávání současného ZSM již nebyla skupina mladých dospělých do zákona přijata. Z českého trestního práva však úplně nevymizela, lze ji zahrnout pod méně vyhraněnou skupinou osob blízkých věku mladistvých, o které se TZ výslovně zmiňuje nyní již pouze v ustanovení § 41 písm. f) jakožto o jedné z polehčujících okolností, a dále v ustanovení § 48 odst. 5 TZ v souvislosti s podmíněným upuštěním od potrestání s dohledem.

Z hlediska trestního práva hmotného odpovídá dosažený výsledek do značné míry vymezení mladých dospělých v původním návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Výhodou však je, že skupina osob blízkých věku mladistvých není úzce vyprofilována jako věková skupina od osmnácti do jednadvaceti let a privilegovaný postup je zde zakotven jako fakultativní.

3.5 Zánik trestnosti

V případě mladistvých pachatelů TZ hovoří o zániku trestní odpovědnosti⁹³ a o okolnostech vylučujících protiprávnost činu⁹⁴. Tyto shora popsané okolnosti se vždy uplatní nejen u dospělých, ale i u mladistvých.

⁹³ V ustanovení § 33 je popsána právní úprava zániku trestní odpovědnosti účinnou lítostí. Jde o tradiční pojetí zániku trestní odpovědnosti, které bylo upraveno již ve zrušeném trestním zákoně č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů. Další důvod zániku trestní odpovědnosti je také promlčení trestního stíhání popsané v ustanovení §§ 34 – 35 TZ.

⁹⁴ Okolnosti vylučující protiprávnost činu jsou popsány v ustanovení § 28 až 32 (krajní nouze, nutná obrana, svolení poškozeného, přípustné riziko, oprávněné použití zbraně) trestního zákoníku a jde o také o v českém trestním právo zažité instituty známé již z minulosti. Na rozdíl o zániku trestní odpovědnosti v případě okolností vylučujících protiprávnost nikdy nedojde ke spáchání trestného činu, neboť vždy je jednáno v souladu s právem, tedy chybí pojmový znak trestného činu - protiprávnost.

ZSM má navíc v určitých institutech svoje odlišnosti od úpravy obsažené v TZ. Jednak ZSM hovoří o zániku trestnosti. Pojmově se ovšem jedná o tytéž pojmy, kdy lze na roveň stavět zánik trestnosti se zánikem trestní odpovědnosti. A jednak ZSM dále částečně odlišně upravuje dva způsoby zániku trestní odpovědnosti. Konkrétně v ustanovení § 8 ZSM je institut promlčení trestního stíhání modifikován tak, že promlčecí doba je ve vztahu k tam uvedeným proviněním zkrácena. „Přitom se u provinění spáchaného mladistvým délka promlčecí doby určuje podle trestní sazby uvedené ve zvláštní části trestního zákoníku, nikoli v návaznosti na sazbu odnětí svobody sníženou podle § 31 odst. 1 ZSM, a to přesto, že se toto ustanovení týká jen mladistvého.“⁹⁵ Dále je v ZSM upraven zvláštní případ účinné lítosti dle § 7 ZSM. Tento výčet není úplný; mimo to k důvodům zániku trestní odpovědnosti řadíme i zánik trestnosti přípravy, pokusu, účastenství a smrt pachatele, zvláštní případy účinné lítosti obsažené ve zvláštní části TZ a milost prezidenta republiky ve formě abolic.

3.5.1 Účinná lítost

Zvláštní případ účinné lítosti podle § 7 ZSM představuje samostatný důvod zániku trestnosti. Nejedná se však o zcela nový právní institut. Obdobným způsobem byl totiž zánik trestnosti činu mladistvého do nabytí účinnosti ZSM upraven v § 65 odst. 2 Původního TZ ve znění do 31. prosince 2003. „Jde o samostatný důvod zániku trestnosti činu spáchaného mladistvým, jehož podmínky jsou stanoveny nezávisle na podmínkách k zániku trestnosti uvedených v obecném ustanovení o účinné lítosti v § 33 Původního TZ.“⁹⁶

⁹⁵ Šámal, P., Válková H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 67

⁹⁶ Šámal, P. K povaze provinění a účinné lítosti u mladistvého, Právní rozhledy, 2004, č. 24, s. 889

Z ustanovení § 7 ZSM vyplývají čtyři předpoklady zániku trestnosti činu u mladistvého:

1. jde o čin, na který trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let,
2. mladistvý po spáchání činu dobrovolně odstranil nebo napravil způsobený následek, anebo se o to pokusil, zejména nahradil způsobenou škodu, učinil opatření potřebná k její náhradě nebo se jinak pokusil odčinit způsobené následky,
3. svým chováním projevils účinnou snahu po nápravě a
4. čin neměl trvale nepříznivých následků pro poškozeného nebo pro společnost.

Tyto předpoklady musí být splněny současně, přičemž k zániku trestnosti může dojít kdykoli po spáchání činu až do pravomocného rozhodnutí o něm.

Proti úpravě obsažené v § 65 odst. 2 trestního zákona ve znění do 31. prosince 2003 se změnilo pouze to, že došlo k rozšíření forem odstranění nebo napravení následků spáchaného činu. Kroky podniknuté mladistvým zde sice musí směřovat k odstranění nebo k napravení způsobeného následku v celém rozsahu, ale zákon nepožaduje, aby se mu to také podařilo; může tak skončit u jeho pokusu, nicméně mladistvý musí učinit vše, co mu jeho síly a možnosti dovolují⁹⁷.

Pokud jde o předpoklad spočívající v tom, že mladistvý po spáchání činu svým chováním projeví účinnou snahu po nápravě, tak touto podmínkou se podle komentáře k ZSM⁹⁸ rozumí, že mladistvý „si uvědomil spáchání svého provinění a na základě toho změnil způsob svého života tak, aby se vyvaroval dalšího páchaní provinění. Proto jde jednak o postoj mladistvého

⁹⁷ Sotolář, A.: K zániku trestnosti činu spáchaného mladistvým podle § 7 zákona o soudnictví ve věcech mládeže a k jeho procesním důsledkům, *Trestněprávní revue*, 2004, č.5, s. 157

⁹⁸ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M. Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 64

k jeho provinění, kdy mladistvý zpravidla dozná svůj čin a projeví nad ním lítost, dále o vlastní projevy mladistvého směřující k vlastní nápravě (např. přerušeni styků se špatnou společností či partou apod.), jakož i o nápravu škodlivých důsledků spáchaného provinění.“ Všechny tyto aspekty účinné snahy po nápravě je třeba hodnotit ve vzájemných vazbách. V důsledku toho nebude stačit, když sice mladistvý projeví lítost nad svým činem, ale neučiní žádný projev směřující k vlastní nápravě a k nápravě škodlivých důsledků svého činu, nebo rozsah zjednané nápravy se nebude týkat veškerého způsobeného následku. „Podle ustáleného výkladu ve smyslu platné judikatury, která je i nadále použitelná, odstranění následku předpokládá, že porucha chráněného zájmu sice již vznikla nebo jeho ohrožení již nastalo, ale mladistvý odstranil způsobené změny na chráněném zájmu či odstranil takové ohrožení, a tím v podstatě obnovil stav, který byl před jeho činem (např. odevzdal na policii nedovoleně opatřenou střelnou zbraň ve smyslu § 279 Původního TZ, zaplatil daň zkrácenou činem podle § 240 odst. 1 Původního TZ apod.).“⁹⁹

Z formulace posledního předpokladu, podle kterého je třeba, aby čin nezanechal pro poškozeného ani pro společnost trvale nepříznivé následky, je zřejmé, že jde o reparaci všech forem následků spáchaného činu¹⁰⁰. K zániku trestnosti podle § 7 ZSM proto nedojde, přetrvávají-li nepříznivé následky byť jen ve vztahu k chráněným zájmům a hodnotám společnosti. „Obecně se zánikem trestní odpovědnosti v důsledku účinné lítosti sleduje ochrana zvláště důležitých společenských zájmů před škodlivými následky, které lze i po dokonání provinění (trestného činu u dospělých pachatelů) zamezit nebo napravit, přičemž ochraně těchto zájmů dává zákon přednost před zájmem na trestním stíhání mladistvých.“¹⁰¹

⁹⁹ Šámal, P. K povaze provinění a účinné lítosti u mladistvého, *Právní rozhledy*, 2004, č. 24, s. 889

¹⁰⁰ Sotolář, A. K zániku trestnosti činu spáchaného mladistvým podle § 7 zákona o soudnictví ve věcech mládeže a k jeho procesním důsledkům, *Trestněprávní revue*, 2004, č.5, s. 157

¹⁰¹ Šámal, P. K povaze provinění a účinné lítosti u mladistvého, *Právní rozhledy*, 2004, č. 24, s. 891

Není bez zajímavosti, že zákonné podmínky tohoto zvláštního případu účinné lítosti se v mnohém podobají zákonným podmínkám fakultativního zastavení trestního stíhání státním zástupcem z důvodu uvedeného v ustanovení § 172 odst. 2 písm. c) TŘ, odstoupení od trestního stíhání podle § 70 ZSM, podmíněnému zastavení trestního stíhání podle § 307 TŘ, narovnání dle § 309 TŘ, upuštění od uložení trestního opatření podle § 11 ZSM a podmíněnému odsouzení dle § 81 odst. 1 TZ. Proto naplnění, resp. nenaplnění toho kterého ze znaků účinné lítosti dle § 7 ZSM tak bude mít zpravidla vliv na případné použití některého z výše uvedených procesních institutů. Jinak řečeno, například nenaplnění zákonného předpokladu účinné lítosti dle § 7 ZSM, že čin neměl trvale nepříznivých následků pro poškozeného nebo pro společnost, nevylučuje, aby trestní řízení bylo v souladu s příslušnými ustanoveními TŘ podmíněně zastaveno nebo schváleno narovnání apod.

Popsaný zvláštní případ účinné lítosti je hmotněprávní institutem, jehož naplnění má za následek zánik trestní odpovědnosti mladistvého. Odlišnosti definičních znaků účinné lítosti dle § 7 ZSM od znaků shora uvedených procesních institutů jsou v některých případech zřetelnější (tak je tomu zejména pokud jde o podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, upuštění od potrestání nebo podmíněné odsouzení). V případech fakultativního zastavení trestního stíhání dle § 172 odst. 2 písm. c) TŘ a odstoupení od trestního stíhání podle § 70 ZSM je patrná značná blízkost. V konkrétní trestně stíhané věci tak bude daleko více záležet na intenzitě nenaplnění toho kterého znaku účinné lítosti dle § 7 ZSM a na posouzení, zda vyřešení dané věci zastavením trestního stíhání podle § 172 odst. 2 písm. c) TŘ, resp. odstoupením od trestního stíhání dle § 70 ZSM nebude pro mladistvého představovat výchovnější cestu.

4. NĚKTERÉ ZPŮSOBY ŘEŠENÍ TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI MLADISTVÝCH

4.1 *Obecně o opatřeních*

Od 1. ledna 2004 se právní následky provinění mladistvých neoznačují jako trest (v jehož samotné podstatě a názvu je podle Zoubkové¹⁰² zakomponována především újma a odplata za minulý čin), ale jako opatření, která jsou podle ZSM členěna na výchovná, ochranná a trestní. Klady pojmu „opatření“ jsou spatřovány v tom, že v sobě sice také zahrnuje komponent újmy (zvláště u závažnějších provinění), ale jeho hlavní obsah spočívá v aktivním zacházení a působení na dosud napravitelného, mentálně, morálně a sociálně nezralého dospívajícího pachatele¹⁰³.

Podle důvodové zprávy k ZSM se oproti právní úpravě platné do 31. prosince 2003 založené na dualismu sankcí, nově zavádí odstupňovaný a vnitřně provázaný systém opatření pro mladistvé, který nabízí širokou škálu možností jak reagovat na jejich trestnou činnost. Výhodou tohoto systému založeného na monismu trestněprávních sankcí je, že vytváří podmínky pro potřebnou individualizaci řešení trestních věcí mladistvých osob. Vedle výchovných, ochranných a trestních opatření patří do tohoto systému i alternativní reakce na spáchaná provinění, tj. zvláštní způsoby řízení, tzv. odklony, a upuštění od uložení trestního opatření¹⁰⁴.

Základním účelem užití opatření vůči mladistvým je především jejich ochrana před škodlivými vlivy, vytvoření podmínek pro jejich zdravý sociální a duševní rozvoj a dosažení toho, aby se zdrželi dalšího páchaní trestné činnosti. Tato opatření by tak měla vyjadřovat zájem na spravedlivém

¹⁰² Zoubková, I. Kontrola kriminality mládeže, Dobrá Voda, 2002, s. 112

¹⁰³ Zoubková, I. Kontrola kriminality mládeže, Dobrá Voda, 2002, s. 112

¹⁰⁴ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A, Hrušáková, M, Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 84

řešení konfliktu mezi obviněným a poškozeným jak z hlediska speciálních potřeb oběti, tak z hlediska potřeby odčinit škodu způsobenou společností¹⁰⁵. Tento základní účel je pak blíže konkretizován u výchovných, ochranných, ale také trestních opatření.

Výchovná opatření podle ZSM usměrňují způsob života mladistvého a tím podporují a zajišťují jeho výchovu. Specifickým účelem ochranných opatření je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými. Ve vztahu k účelu trestních opatření je základní účel vyjádřený v § 9 ZSM specifikován tak, že tato opatření musí vzhledem k okolnostem případu a osobě i poměrům mladistvého napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého. Tímto se však účel trestního opatření nevyčerpává, neboť v souladu s § 38 TZ plní trestní opatření funkci ochrany společnosti jak proti pachateli provinění, vůči němuž se projevuje moment represe (zabránění trestné činnosti) a moment individuální prevence (výchova k řádnému životu), tak i proti dalším osobám, vůči nimž se projevuje moment generální prevence (výchovné a odstrašující působení na ně)¹⁰⁶.

Jinak řečeno, účelem výchovných opatření je především výchova mladistvého, účelem ochranných opatření je vedle výchovy mladistvého i ochrana společnosti a konečně účelem trestních opatření je především ochrana společnosti. Navíc trestní opatření by v sobě měly mít i komponent vytváření podmínek pro další vývoj mladistvého. Z toho vyplývá, že při ukládání sankcí se soud vždy musí řádně vypořádat s odůvodněním uložení příslušné sankce, ze kterého bude muset být jasně patrný její účel, v opačném případě by totiž nebyla naplněna zákonnost takového postihu.

¹⁰⁵ Válková, H., Voňková, J., Sotolář, A. Ohrožené děti a mladiství v současné a budoucí české právní úpravě, *Právní rozhledy*, 1998, č. 12, s. 605 – 609

¹⁰⁶ Šámal, P. Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, *Komentář*, 3. vydání, Praha, C. H. Beck, 2011, s. 328

Oproti právní úpravě z roku 1931 je účel opatření formulován poměrně složitě, neboť v některých případech mají některá opatření také svůj další specifický účel. Podle zákona č. 48/1931 se ukládání opatření řídilo prospěchem mladistvého, resp. tím, co soud uznal za nejúčelnější pro mravní vývoj mladistvého. Toto vymezení bylo širší a vzhledem k systému sankcí, o kterém bude pojednáno níže, i výstižnější.

4.2 Systém sankcí v zákoně č. 48/1931

Zákon č. 48/1931 v nejobecnější rovině upravoval dvě situace: jednak případ, kdy soud vynesl zprošťující výrok, a jednak případ, kdy soud vyslovil odsuzující výrok. První situaci, kdy byl mladistvý zproštěn nebo trestní řízení bylo zastaveno, popř. od stíhání upuštěno, a soud z jakéhokoliv podnětu dospěl k závěru, že je třeba na prospěch ohroženého mladistvého působit opatřením, řešil poručenský soud tak, že dotyčnému mladistvému uložil léčebné nebo výchovné opatření. Pokud se trestně neodpovědný mladistvý dopustil činu, za který zákon stanovil trest smrti nebo trest doživotní ztráty svobody, tak poručenský soud musel nařídít jeho ochranou výchovu ve výchovně nebo jeho umístění v léčebném ústavě. V případě naléhavé potřeby mohl takové opatření učinit i soud trestní, a to i tehdy, pokračoval-li v trestním řízení proti mladistvému. V druhé situaci, tj. kdy soud uznal mladistvého vinným, přicházelo v úvahu buď upuštění od potrestání, nebo jeho odsouzení k podmíněnému trestu anebo jeho odsouzení k trestu nepodmíněnému. Ve všech těchto případech mohl soud nařídít ochranná opatření (ochranný dozor a ochranou výchovu), přičemž jejich nařízení bylo závislé jedině na uznání mladistvého vinným, nikoli na výroku o trestu¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Miřička, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží, Československý kompas, Praha, 1932, s. 21

Ideově byl systém právních následků provinění mladistvých založen na dualismu trestněprávních sankcí. Zákon rozlišoval ochranná opatření a tresty. Zákon se sice zmiňoval i o výchovných a léčebných opatřeních, ale ta mohl uložit pouze poručenský soud, nikoli soud trestní. Z dnešního pohledu byly před přijetím zákona č. 48/1931 řešeny obdobné systémové problémy jako při tvorbě současného ZSM. Podle komentáře k tomuto zákonu¹⁰⁸ bylo třeba nejprve vyřešit, „zda je trest vůbec vhodným prostředkem k polepšení mladistvého, anebo zda podle vzoru některých cizích zákonodárných prací má býti u mladistvých provinilců vůbec vyloučen a plně nahrazen opatřeními výchovnými, či má-li býti vyloučen aspoň tam, kdy podle mínění soudce se výchovné opatření jeví dostatečným“. Zákonodárce tento problém vyřešil tak, že „praktického výsledku se dosáhne vhodnou úpravou ukládání a výkonu trestu a opatření ochranných vedle sebe, aniž bude potřebí dotknouti se v lidu hluboce zakořeněného etického cítění, vyžadujícího, aby tam, kde vážnost provinění toho vyžaduje, byl trest, když už ne vykonán, aspoň vysloven“¹⁰⁹. Záruku, že mladiství nebudou trestáni zbytečně, měl konec konců poskytnout sám zákon.

4.2.1 Upuštění od potrestání

Institutem, který měl zaručit, že mladiství nebudou zbytečně trestáni, bylo upuštění od potrestání. Jeho účelem bylo především uchránit mladistvého provinilce co nejdéle formálního trestního řízení, odsouzení a

¹⁰⁸ Miříčka, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží, Československý kompas, Praha, 1932, s. 22

¹⁰⁹ Miříčka, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží, Československý kompas, Praha, 1932, s. 23

výkonu trestu. Bylo totiž zdůrazňováno, že i sebedokonalejší úprava výkonu trestu nemůže úplně zabránit jeho škodlivým účinkům na mladistvého¹¹⁰.

Zákon č. 48/1931 rozlišoval tři důvody pro upuštění od potrestání: zaprvé mladistvý se dopustil činu menšího významu z nerozvážnosti nebo vlivem jiné osoby nebo sveden příležitostí nebo hospodářskou tísní; zadruhé mladistvý se činu dopustil z omluvitelné neznalosti právních předpisů; třetím důvodem byla nepatrnost trestu, kdy bylo vhodnější od potrestání upustit, neboť takový trest podle komentáře k tomuto zákonu¹¹¹ „neměl zpravidla výchovného účinku a mohl spíše uškodit než prospět“. Na upuštění od potrestání nebyl právní nárok. Soud mohl upustit od potrestání buď úplně, nebo mohl nahradit trest ponecháním mladistvého k potrestání v rodině, ve škole nebo mu udělit důtku; vedle toho mohlo být mladistvému uloženo některé z ochranných opatření (ochranný dozor nebo ochranná výchova).

4.2.2 Podmíněné odsouzení

Nejdůležitějším trestem v systému právních následků provinění mladistvého bylo podmíněné odsouzení. Z dnešního pohledu stojí za zmínku, že vyslovit podmíněné odsouzení bylo možné, i když byl uložen trest delší než jeden rok, ne však delší než tři roky, což v důsledku toho, že dolní hranice trestní sazeb i u nejtěžších trestných činů činila méně než tři roky, znamenalo, že podmíněné odsouzení přicházelo u mladistvých v úvahu i při odsouzení za činy trestané jinak smrtí nebo odnětím svobody na doživotí¹¹². Tato skutečnost dávala tomuto trestu široké uplatnění

¹¹⁰ Miříčka, A., Scholz, O. O trestním soudnictví nad mládeží, Československý kompas, Praha, 1932, s. 27

¹¹¹ Miříčka, A., Scholz, O. O trestním soudnictví nad mládeží, Československý kompas, Praha, 1932, s. 27

¹¹² Miříčka, A., Scholz, O. O trestním soudnictví nad mládeží, Československý kompas, Praha, 1932, s. 29

(ukládal se až v 85 procentech trestních věcí mladistvých). Současně s podmíněným odsouzením musel být mladistvý dán pod ochranný dozor, nebyla-li mu zároveň nařízena ochranná výchova. Tímto způsobem trestání byla otevřena cesta pro výchovné působení na mladistvého, aniž musel absolvovat výkon tohoto trestu. Ochranná opatření se nerealizovala jen v případě, že šlo o čin nepatrného významu a o náležitý dozor bylo postaráno jinak. Samo absolvování některého z ochranných opatření mělo značný vliv na to, zda se mladistvý ve zkušební době osvědčil či nikoli.

4.2.3 Ochranná opatření

Zákon č. 48/1931 rozlišoval tři stupně ochranných opatření: ochranný dozor, ochrannou výchovu rodinnou a ochrannou výchovu ústavní. Ochranný dozor se ukládal v případech, kdy soud měl za to, že prospěch mladistvého vyžaduje, aby se intenzivněji dohlíželo na jeho řádnou výchovu v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žil. Přitom bylo možné mladistvému uložit i omezení týkající se způsobu jeho života. Ochranná výchova pak představovala výraznější zásah do života mladistvého, neboť spočívala v tom, že mladistvý byl vzat ze svého dosavadního prostředí, často z vlastní rodiny, která na něj působila nepříznivě, a předán do výchovy v jiné rodině nebo do výchovny.

Ochranná, resp. výchovná opatření v tomto smyslu představovala zásadní změnu v přístupu k delikventní mládeži, neboť v sobě zahrnovala potřebnou dávku výchovných prvků.

4.3 *Upuštění a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření podle ZSM*

4.3.1 Úvodem

Jak bylo uvedeno výše, do systému reakcí na protiprávní činy mladistvých patří institut upuštění, resp. podmíněného upuštění od uložení trestního opatření. Podle mého názoru se jedná o jeden z nejtěžejnějších institutů celého ZSM. Představuje totiž jakousi vstupní bránu k následkům, které plynou z trestní odpovědnosti mladistvého.

Společným předpokladem pro upuštění, resp. podmíněné upuštění od uložení trestního opatření je uznání viny mladistvým. Upustit, resp. podmíněně upustit od uložení trestního opatření, lze proto pouze po provedeném hlavním líčení před soudem prvního stupně, případně ve veřejném zasedání o odvolání¹¹³. O upuštění, resp. podmíněném upuštění od uložení trestního opatření, se rozhoduje samostatným výrokem, ve kterém je třeba uvést, o která zákonná ustanovení se opírá. Dalším společným předpokladem je, že na vynesení výroku o upuštění, resp. podmíněném upuštění od uložení trestního opatření, nemá mladistvý právní nárok. Tato skutečnost však mladistvému nebrání, aby soudu navrhl takový způsob vyřízení své věci. Soud však i v takovém případě jedná vždy a pouze z vlastní iniciativy a není takovým návrhem vázán.

Pokud bychom hledali základní rozdíly mezi upuštěním od uložení trestního opatření a podmíněným upuštěním od uložení trestního opatření, můžeme zmínit dva. Zaprvé rozhodnutí o upuštění od uložení trestního opatření je definitivním skončením trestního stíhání. V případě podmíněného upuštění od uložení trestního opatření je skončení trestního

¹¹³ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Linde, 2004, s. 27

stíhání vázáno až na splnění určitých okolností, konkrétně uplynutí zkušební doby spolu s rozhodnutím podle § 14 odst. 4 ZSM, resp. se vznikem fikce podle § 14 odst. 5 ZSM¹¹⁴. Druhý rozdíl se týká vzniku fikce zahlazení odsouzení. U upuštění od uložení trestního opatření nastává tato fikce dnem právní moci rozhodnutí, které obsahuje výrok o upuštění od uložení trestního opatření. Podmíněné upuštění od uložení trestního opatření spojuje fikci zahlazení odsouzení až se dnem právní moci usnesení, jímž bylo vysloveno, že se osvědčil, nebo se vznikem fikce, podle které se má za to, že se osvědčil.

4.3.2 K vnitřnímu systému

Institut upuštění, resp. podmíněného upuštění od uložení trestního opatření, obsahuje určitý vnitřně odstupňovaný systém. Základním kritériem tohoto systému je dosažení účelu zákona. Z tohoto pohledu je třeba zhodnotit, zda zájem na vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého, na jeho ochranu před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění vyžaduje či nevyžaduje přijetí určitého zákonem stanoveného opatření. Hledisky, pomocí kterých se bude v daném konkrétním případě usuzovat na dosažení účelu zákona, jsou jednak okolnosti charakterizující spáchaný čin a jednak povaha a skutečnosti charakterizující osobu mladistvého¹¹⁵. Spáchaný čin tak musí být vyhodnocen jako provinění menší škodlivosti (musí se jednat o provinění, za které TZ stanoví uložení nejvíce pěti let odnětí svobody) a osoba mladistvého, resp. její dosavadní chování, musí podle komentáře k ZSM¹¹⁶

¹¹⁴ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 141

¹¹⁵ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 93

¹¹⁶ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 94

„skýtat perspektivu dalšího bezúhonného života bez páchání trestné činnosti a dále toho, že se napraví i bez uložení trestního opatření“.

První a nejmírnější stupeň upuštění od uložení trestního opatření představuje § 11 ZSM. Jeho předpoklady jsou stanoveny tak, že:

- a) jde o provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let,
- b) mladistvý jeho spáchání lituje,
- c) mladistvý projevuje účinnou snahu po nápravě.

Tyto tři předpoklady musí být dány vždy a současně k nim musí alternativně přistoupit alespoň jedna z těchto okolností:

1. projednání věci před soudem pro mládež se jeví jako postačující k jeho nápravě,
2. čin byl spáchán z omluvitelné neznalosti právních předpisů, nebo
3. soud pro mládež přijme záruku za nápravu mladistvého.

Rozhodne-li se soud, že upustí od uložení trestního opatření podle § 11, neukládá ani žádné výchovné nebo ochranné opatření. Trestní řízení v tomto případě končí buď tzv. bez dalšího, nebo neformálním pokáráním mladistvého, které může mít podobu napomenutí, anebo přenechání postihu mladistvého zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo školskému zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, v němž žije.

Jeví-li se však jako účelné, popř. nezbytné uložení některého z výchovných nebo ochranných opatření a současně osoba mladistvého, resp. jeho chování, odůvodňuje závěr, že uložené výchovné nebo ochranné opatření vykoná, tak je na místě upuštění od uložení trestního opatření podle § 12. V tomto případě ZSM nevyžaduje, aby mladistvý spáchal provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní

hranice nepřevyšuje pět let¹¹⁷. V rámci tohoto druhého přísnějšího stupně upuštění od uložení trestního opatření rozlišujeme dva poddruhy, a to upuštění od uložení trestního opatření z důvodu duševní poruchy a upuštění od uložení trestního opatření z důvodu uloženého výchovného nebo ochranného opatření. Předpoklady pro první z nich jsou:

- a) mladistvý spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou (ZSM zde nepožaduje, aby duševní porucha vedla ke snížení rozpoznávací nebo ovládací schopnosti, což znamená, že tento postup je možný jak v případech zmenšeně příčetných osob, tak u osob ve stavu vyvolaném duševní poruchou, která nedosahuje zmenšené příčetnosti, a nerozlišuje, zda pachatel si duševní poruchu způsobil případně i sám vlivem návykové látky¹¹⁸), a zároveň
- b) soud pro mládež uloží mladistvému ochranné léčení nebo zabezpečovací detenci,
- c) ochranné léčení je schopno zajistit nápravu mladistvého lépe než trestní opatření.

Předpoklady pro druhé z nich pak jsou:

- a) vůči mladistvému je užito ochranné nebo výchovné opatření,
- b) k dosažení účelu zákona není třeba uložit trestní opatření.

Zmíněné předpoklady musí být splněny vždy kumulativně. Upuštění od uložení trestního opatření podle § 12 tak otevírá prostor pro užití celé škály výchovných a ochranných opatření.

Třetím a nejpřísnějším stupněm v systému upuštění od uložení trestního opatření je právní úprava podmíněného upuštění od uložení trestního opatření podle § 14 ZSM. Tímto způsobem by měla být řešena trestní věc mladistvého v těch případech, kdy mladistvý sice naplňuje

¹¹⁷ Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Linde, 2004, s. 29

¹¹⁸ Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha: Linde, 2004, s. 30

podmínky pro upuštění od uložení trestního opatření podle § 11, ale jeho osobnost není zárukou, že povede řádný život, nebo že vykoná uložená výchovná nebo ochranná opatření, a jeho chování je tak třeba po stanovenou dobu sledovat. Definitivní skončení trestní věci mladistvého, jakož i splnění případných závazků mladistvého je tak podmíněno tím, že po dobu trvání zkušební doby (která může činit až jeden rok) povede řádný život a vyhoví případně uloženým výchovným nebo ochranným opatřením. Nevyhovění těmto podmínkám znamená, že se mladistvý neosvědčil, a může vést k uložení trestního opatření (v úvahu podle okolností případu přichází i řešení podle § 14 odst. 3 ZSM). Komentář k ZSM¹¹⁹ zdůrazňuje, že tento případ vyřešení trestní věci mladistvého „vyžaduje jeho dlouhodobější aktivní přispění k řešení trestné činnosti a jejich následků a prokázání opodstatněnosti zvoleného řešení z hlediska individuální a generální prevence“.

Podmíněné upuštění od uložení trestního opatření se v mnohém podobá institutům peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu podle § 28 ZSM a podmíněného odsouzení a podmíněného odsouzení s dohledem podle § 33 ZSM. Rozdíl mezi nimi lze shledat v tom, že v případě trestních opatření se uvedeným postupem podmíněně odkládá jejich výkon, zatímco u podmíněného upuštění od uložení trestního opatření se odkládá již samotné uložení trestního opatření, aniž by bylo mladistvému dopředu známo, jaký konkrétní trest mu bude za spáchané provinění uložen.

4.3.3 Závěrem k upuštění, resp. podmíněnému upuštění od uložení trestního opatření

Shrneme-li výše uvedené a vyjdeme-li z toho, že právní úprava právních následků provinění mladistvých podle důvodové zprávy vychází z tzv.

¹¹⁹ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha, C. H. Beck, 2011, s. 133

monismu sankcí, působí termín upuštění, resp. podmíněné upuštění od uložení trestního opatření „schizofrenním dojmem“. Monismus sankcí předpokládá, že právním následkem protiprávního činu mladistvého je pouze jediná sankce, kterou je podle ZSM „opatření“. Zároveň se vychází z toho, že škála této sankce umožňuje dosti individuálně přistupovat k trestné činnosti. Tyto dva předpoklady v našem ZSM sice platí, ale způsob, jakým jsou realizovány, spíše vypovídá o formálním monismu sankcí než o skutečně věcném.

Dojde-li totiž soud po zhodnocení všech okolností daného případu k závěru, že namísto řešení trestní věci některým z trestních opatření se dosáhne účelu zákona například výchovným opatřením v podobě probačního dohledu, musí nejprve jedním výrokem rozhodnout o upuštění od uložení trestního opatření a teprve poté může vyslovit výrok o uložení příslušného výchovného opatření. Pokud bychom si představili současný ZSM jako právní úpravu založenou na dualismu sankci, tj. kdy rozlišujeme opatření (výchovná a ochranná) a tresty (současná trestní opatření) a kdy označení institutu upuštění, resp. podmíněného upuštění od uložení trestního opatření se vrátí k původnímu označení upuštění od potrestání, resp. podmíněnému upuštění od potrestání, dostává celá právní úprava logičtější výraz. Pro dualismus v tomto směru svědčí i samotný účel trestních opatření, který se výrazně odlišuje od účelu výchovných a ochranných opatření orientovaných především na výchovu, nikoli na represii.

Pokud se však přikloníme k názoru, že ono označení „trest“ v sobě skutečně zahrnuje komponent újmy a odplaty, který se vzhledem k mladistvým nejeví jako vhodný, a chtěli bychom proto zachovat původní model monismu sankcí, je třeba změnit konstrukci stávajícího institutu upuštění, resp. podmíněného upuštění od uložení trestního opatření.

Ustanovení § 11 ZSM by v tomto případě mělo nést označení „upuštění od uložení opatření“, protože výsledkem aplikace tohoto ustanovení je, že mladistvému se neuloží žádná opatření podle ZSM, ale maximálně některý z kárných prostředků. Ustanovení § 12 písm. b) ZSM by mělo být v tomto případě zrušeno, neboť v rámci monismu sankcí může soud podle okolností daného případu a s ohledem na dosažení účelu zákona využít kteréhokoli ze zákonem stanovených opatření (od výchovných přes ochranná až po trestní). Ustanovení § 14 ZSM by zůstalo beze změny, nelze v něm totiž spatřovat ohrožení monismu sankcí, ale spíše způsob, jak dále diferencovat právní následky provinění mladistvých.

Závěrem bych rád upozornil, že v právní úpravě opatření ukládaných mladistvým podle § 12 písm. b) ZSM se na rozdíl od právní úpravy platné do 31. prosince 2003 a právní úpravy ve smyslu zákona č. 48/1931 projevuje značným způsobem prvek dobrovolnosti, pokud jde o plnění samostatně uložených výchovných nebo ochranných opatření. Mladistvému v tomto případě při neplnění výchovných nebo ochranných opatření nevzniká žádná nová povinnost, žádná sankce, a to ani pokud jde o postup podle § 80 odst. 4 ZSM¹²⁰. Například německý zákon o soudnictví nad mládeží (Jugendgerichtsgesetz) s neplněním závazků a pokynů uložených v rámci ambulantních výchovných opatření spojuje sankci v podobě zavření. Tento postup je však teorií i praxí pokládán za neúčinný a za zcela v rozporu s výchovným posláním ambulantních opatření¹²¹. Naše právní úprava je v tomto smyslu výrazem názorového proudu¹²², který tvrdí, že „donucení ke spolupráci v rámci nabídky výchovných opatření by mělo být vyloučeno,

¹²⁰ Zde se stanoví, že poruší-li mladistvý, kterému byl uložen dohled, závažně nebo opakovaně podmínky dohledu nebo jiná uložená výchovná opatření, informuje o tom probační úředník bez zbytečného odkladu předsedu senátu soudu pro mládež a v přípravném řízení státního zástupce, který dohled uložil.

¹²¹ Válková, H. a Dünkel, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Praha: Leges, 1992, s. 59

¹²² Válková, H. Trestní postih mladistvých v ČR ve srovnání s mezinárodními trendy, Právní rozhledy, 1995, č. 12, s. 29

neboť pokud se mladistvý takovému působení sociálního pracovníka vyhýbá nebo ho nechce, mělo by to zůstat bez jakýchkoli následků v právní rovině, pokud není takové odmítnutí spojeno s jeho recidivou. I v případě recidivy by však neměla tato okolnost u mladistvého vést k eskalaci použitých opatření, ale soud by se měl snažit hledat jinou vhodnější sankci ambulantní povahy“.

Otázkou však zůstává, zda účel zákona bude dosažen i přes neplnění či přímo porušení výchovného nebo ochranného opatření. Odpověď ve většině těchto případů bude spíše záporná a tím se požadovaný výchovný účinek ztrácí. Z tohoto důvodu je na zvážení, jakou skutečnou roli má v systému reakce na provinění mladistvých ustanovení § 12 písm. b) ZSM a zda by nebylo vhodnější jeho zrušení a řešení těchto případů pomocí institutu podmíněného upuštění od uložení trestního opatření podle § 14 ZSM. Tento problém můžeme uzavřít jistou obměnou výroku z komentáře¹²³ k zákonu č. 48/1931 a říci, že sankce, kterou nelze vynutit, může spíše uškodit než prospět.

4.4 K některým opatřením podle ZSM

4.4.1 Výchovná opatření jako právní následky provinění mladistvého

Od účinnosti ZSM bylo novinkou v oblasti trestněprávního postihu mladistvých pachatelů zavedení tzv. výchovných opatření. Ustanovení § 15 odst. 2 ZSM mezi ně řadí dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou. „Výchovná opatření by měla být v systému sankcí ukládaných mladistvým nejmírnějším prvkem, který nemá mít žádný represivní účel. Případná újma pro mladistvého, která je součástí výchovného opatření, by měla působit

¹²³ Miříčka, A., Scholz, O. O trestním soudnictví nad mládeží, Československý kompas, Praha, 1932

výhradně výchovným způsobem“¹²⁴. „Specifickým účelem výchovných opatření je usměrnění způsobu života mladistvého podporováním a zajišťováním jeho výchovy, nikoli represí.“¹²⁵ Naproti tomu Šámal uvádí, že: „To nicméně neznamená, že v sobě nezahrnují nebo nemohou zahrnovat též komponenty újmy. Řada z nich je spojena s velkým omezením běžného způsobu života mladistvého, např. dohled probačního úředníka či probační program.“¹²⁶

S ohledem na shora uvedené tak platí základní premisa, a to že výchovná opatření by a priori z hlediska svého uplatnění měla být ukládána při upuštění od trestního opatření nebo při podmíněném upuštění od trestního opatření, a pokud to dovoluje jejich povaha, tak také vedle uloženého ochranného či trestního opatření nebo v souvislosti s odklonem od trestního stíhání (podmíněným zastavením trestního stíhání, narovnáním a odstoupením od trestního stíhání).

Okruh případů, kdy lze využít některého z výchovných opatření, se podle ZSM člení do dvou časových úseků. V prvním, který začíná zahájením trestního řízení a končí před rozhodnutím ve věci, je možné výchovné opatření vůči mladistvému uplatnit jen s jeho předchozím souhlasem; mladistvý může kdykoli v průběhu řízení, až do jeho pravomocného skončení, svůj souhlas odvolat, čímž výkon výchovného opatření končí. V přípravném řízení je oprávněn ukládat výchovné opatření státní zástupce, jakožto osoba zodpovědná za zákonný průběh této fáze trestního řízení. Možnost takovéto reakce na trestnou činnost mladistvých tak podstatně odlišuje výchovná opatření od ostatních opatření podle ZSM, která lze vždy uložit až po vyslovení viny. Samotná důvodová zpráva uvádí, že „uložené a

¹²⁴ Ščerba, F. Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Trestní právo*, 2003, č. 6, s. 8

¹²⁵ Kolářová, D. Výchovná opatření pro mladistvé, *Právo a rodina*, 2006, č. 9, s. 1

¹²⁶ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář*, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 151

splněné výchovné opatření sice nebude mít bezprostřední vliv na další průběh trestního stíhání, ale projeví se zpravidla v použití některého odklonu, upuštění od uložení trestního opatření nebo i při uložení mírnějšího trestního opatření“. Například možnost využívat nový způsob odklonu v trestním řízení proti mladistvým, tj. odstoupení od trestního stíhání (§ 70 ZSM), je vázána zejména na případy, kdy mladistvý již úspěšně vykonal vhodný probační program (§ 70 odst. 3 ZSM).

Druhý časový okamžik se týká rozhodnutí ve věci samé. V tomto případě se při uplatnění výchovných opatření souhlas mladistvého nevyžaduje. Jedinou výjimkou z tohoto pravidla je uložení povinnosti absolvovat probační program, která může být realizována jen s předchozím souhlasem mladistvého. „Výchovná opatření směřují primárně k obnovení sociálního zázemí mladistvých provinilců, k řešení jejich životních problémů, k odstranění příčin jejich trestné činnosti, ke změně jejich životních postojů a k vytvoření podmínek pro jejich budoucí užitečné společenské uplatnění. Velkou předností těchto opatření je jejich velká variabilita umožňující přistupovat ke každému mladistvému individuálně, navazovat na jeho specifický hodnotový systém a stavět na pozitivních složkách jeho osobnosti.“¹²⁷

Uložení výchovných opatření je časově omezeno. Jsou-li ukládána samostatně nebo vedle jiného ochranného nebo trestního opatření, lze je uložit nejdéle na dobu tří let. Výjimkou je pouze ukládání výchovných opatření vedle peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu nebo vedle podmíněného odsouzení; v těchto případech mohou být totiž uložena nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby.

Výchovné opatření může být v případě schválení narovnání podle § 309 TŘ, odstoupení od trestního stíhání dle § 70 ZSM nebo upuštění od uložení

¹²⁷ Sotolář, A. K uplatnění výchovných opatření vůči mladistvým v průběhu trestního řízení a v rámci odklonů od standardního trestního řízení, *Trestněprávní revue*, 2004, č. 9, s. 277

trestního opatření podle § 12 písm. b) ZSM i jedinou sankcí, která bude mladistvému uložena. Lze proto hovořit o tom, že výchovné opatření lze principiálně ukládat samostatně, bez závislosti na některém jiném opatření¹²⁸.

ZSM nespojuje s neplněním podmínek výchovných opatření žádné právní důsledky. Nerespektování výchovných opatření tak může pro mladistvého mít nepříznivé následky jen v případech, kdy je výchovné opatření ukládáno ve spojení s podmíněným zastavením trestního stíhání nebo podmíněným upuštěním od uložení trestního opatření anebo vedle některého z trestních opatření, jako jsou obecně prospěšné práce, peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu nebo podmíněné odsouzení případně podmíněné odsouzení s dohledem. V těchto situacích má dodržování podmínek výchovného opatření totiž vliv na to, zda mladistvý vedl řádný život. Pokud nevedl, tak se podle okolností pokračuje v trestním stíhání, nebo se realizuje v rozhodnutí nebo v zákoně uvedená sankce. V ostatních případech se žádné nepříznivé důsledky pro mladistvého neuskuteční.

V rámci této kategorie případů můžeme rozlišovat dvě skupiny. V první je výchovné opatření aplikováno ještě před rozhodnutím ve věci. Protože dosud nebyla vyslovena vina mladistvého, nemůže mít neplnění podmínek výchovného opatření pro mladistvého žádné nepříznivé důsledky. Mladistvý, který dobrovolně nevykoná nebo svým jednáním maří výchovné opatření, může očekávat, že jeho trestní věc nebude řešena v rámci některého z odklonů od standardního řízení nebo nebude uplatněno některé mírnější opatření podle ZSM. „Uložení výchovného opatření v průběhu trestního řízení není trestní věc meritorně skončena. Trestní řízení

¹²⁸ Ščerba, F. Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestní právo, 2003, č. 6, s. 9

pak nadále pokračuje a ukončit je může až některé z meritorních rozhodnutí, ať už vynesené ve standardním řízení nebo v rámci odklonů od něj.“¹²⁹ Druhá skupina případů se týká situací, kdy je výchovné opatření vyslovováno jako jediná sankce. Pomineme-li problematiku upuštění od uložení trestního opatření podle § 12 písm. b) ZSM, na kterou bylo upozorněno v části 4. 3. 3., tak se zbývá zmínit pouze o schválení narovnání a o odstoupení od trestního stíhání. Závažnost spáchaného provinění, osobnost a následné jednání mladistvého v těchto případech odůvodňují použití některého z uvedených zvláštních způsobů řízení namísto vyslovení viny mladistvého. Ukládat však v těchto případech výchovné opatření je spíše teoretickou kategorií, protože možnost vynutit jeho plnění zde není.

S ohledem na to je vhodnější výchovná opatření ukládat pouze ve spojení s podmíněným zastavením trestního stíhání a vedle narovnání a odstoupení od trestního stíhání raději nikoli, protože v tomto případě by se stala pouhým morálním závazkem mladistvého. Vanduchová v této souvislosti ve svém článku „Ukládání sankcí podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže“¹³⁰ uvádí, že úspěšné působení výchovných opatření bude vždy značně záviset jednak na profesionalitě soudců pro mládež, na jejich dovednosti individuální predikce, a jednak na citlivém přístupu probačních úředníků k mladistvým při výkonu výchovných opatření. Zdůrazňuje, že „tvrdošíjné neplnění výchovných povinností by nemělo vést k rezignaci příslušného orgánu a nemělo by zůstat nepovšimnuto“.

¹²⁹ Sotolář, A. K uplatnění výchovných opatření vůči mladistvým v průběhu trestního řízení a v rámci odklonů od standardního trestního řízení, *Trestněprávní revue*, 2004, č. 9, s. 279

¹³⁰ Tento článek je součástí Sborníku příspěvků k aktuálním otázkám trestního práva, Olomouc, Univerzita Palackého, 2003.

4.4.2 Pojmová a obsahová propojení některých opatření podle ZSM

Současný ZSM obsahuje poměrně rozsáhlou škálu možných reakcí na delikventní projevy mladistvých. Je to dáno mimo jiné také tím, že výchovná opatření podle § 2 písm. b) ZSM nahradila přiměřená omezení a přiměřené povinnosti ve smyslu trestního zákona a trestního řádu. Na druhou stranu to přináší i určité problémy, které souvisí s tím, že pojmově a obsahově nejsou některá opatření příliš zřetelně odlišena. Jako příklad je možné uvést pojmy „program výkonu dohledu probačního úředníka“ (§ 16 ZSM), probační program (§ 17 ZSM) a výchovnou povinnost podrobit se ve svém volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem (§ 18 odst. 1 písm. g) ZSM). Program výkonu dohledu je svou povahou identický s probačním programem zpracovaným probačním úředníkem v rámci výkonu dohledu v trestních věcech dospělých (§§ 49 - 51 TZ)¹³¹. Naproti tomu v rámci ZSM je probační program samostatným institutem a samostatnou sankcí, která má zcela jiný obsah než probační program dle TZ, resp. program výkonu dohledu podle § 16 ZSM. V literatuře je proto upozorňováno na nežádoucí zmatení pojmů a na vhodnější pojem „výchovný program“, který by lépe vyjadřoval obsah tohoto opatření¹³².

Probační program je v ZSM vymezen zejména jako program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a

¹³¹ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 248

¹³² Ščerba, F. Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestní právo, 2003, č. 6, s.11

osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným.

Rozdíl mezi tímto opatřením a výše zmíněnou výchovnou povinností lze spatřovat ve dvou okolnostech. První se týká toho, že probační program schvaluje ministr spravedlnosti a zapisuje se do seznamu probačních programů. Problémem zůstává, že není stanoveno, jaká kritéria by měl daný program splňovat, aby mohl být schválen jako probační program. Druhou okolností, která odlišuje probační program od uvedené výchovné povinnosti, je, že při ukládání probačního programu vyžaduje ZSM vždy souhlas mladistvého s jeho účastí na něm¹³³, zatímco u výchovné povinnosti podle § 18 odst. 1 písm. g) ZSM je tomu tak jen tehdy, je-li ukládána před rozhodnutím ve věci samé.

Otázkou dále zůstává, jakým způsobem zareaguje soud mládeže v případě, kdy mladistvý s účastí na probačním programu nebude souhlasit. Zvolí jiné opatření, anebo protože se mu bude jevit probační program jako nejvhodnější sankce, uloží mladistvému výchovnou povinnost dle § 18 odst. 1 písm. g) ZSM? Při zodpovězení této otázky se přikláním k názoru¹³⁴, podle kterého se v tomto případě jedná o určité zdvojení, které je poněkud zbytečné, a že tyto prostředky působení na mladistvého by bylo vhodnější ponechat pouze v rámci institutu probačního programu (což by přispělo k přehlednosti právní úpravy i praktičtějšímu využívání systému sankcí ZSM).

¹³³ Podle důvodové zprávy je z hlediska účinnosti probačních programů nezbytné zajistit, aby tyto programy byly ukládány osobám, pro něž jsou vzhledem k zájmům společnosti a potřebám konkrétního mladistvého vhodné, a které jsou ochotny se do takového programu zapojit. Jen tak totiž může být absolvování probačního programu účinné.

¹³⁴ Ščerba, F.: Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestní právo č. 6/2003, s. 11

Určité zdvojení právní úpravy lze spatřovat i ve výchovné povinnosti jednorázově nebo ve splátkách zaplatit přiměřenou peněžitou částku na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona [§ 18 odst. 1 písm. b) ZSM] a peněžitého opatření podle § 27 ZSM. Smyslem obou opatření je postihnout majetkový prospěch, který mladistvý úmyslnou trestnou činností získal nebo se snažil získat. Rovněž podmínky, za kterých lze příslušné opatření uložit jsou vymezeny obdobně. V případě zmíněné výchovné povinnosti je třeba, aby peněžitá částka byla přiměřená a aby ji bylo možné zaplatit z peněžních prostředků, s nimiž smí mladistvý samostatně nakládat. Toto vymezení vzhledem k tomu, že mladistvý do dosažení zletilosti nemá z hlediska občanského práva plnou způsobilost k právním úkonům, znamená, že mladistvý bude oprávněn nakládat jen s poměrně malými finančními prostředky¹³⁵. V praxi bude toto opatření přicházet v úvahu především u výdělečně činných mladistvých. Pokud jde o peněžité opatření, tak to je možné mladistvému uložit jen, je-li výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry uložení takového opatření umožňují. Tato poslední podmínka je v komentáři k tomuto zákonu¹³⁶ vykládána stejným způsobem jako u zmíněné výchovné povinnosti. Rozdíly těchto dvou opatření, pomineme-li, že trestní opatření lze ukládat pouze jako ultima ratio trestního postihu (§ 3 odst. 2 ZSM) a že je s ním spojen tzv. náhradní trest, se týkají pouze toho, že tuto výchovnou povinnost je možné uložit i v průběhu trestního řízení před rozhodnutím o vině. Celkově se ovšem existence této výchovné povinnosti jeví jako nadbytečná a je výrazem ideologické snahy ZSM neuzívat trestní opatření, ale obsahově obdobná opatření označená jako výchovná. Přitom v obou případech se jedná o tzv. alternativní tresty.

¹³⁵ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 192

¹³⁶ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 294

Neméně zajímavý je i vztah výchovné povinnosti vykonat bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu podle § 18 odst. 1 písm. c) ZSM a trestního opatření obecně prospěšných prací. Pojem společensky prospěšné činnosti zákon nikterak blíže nevymezuje. Avšak vzhledem k tomu, že by taková činnost měla uspokojovat určitý obecný zájem¹³⁷, bude obsah této výchovné povinnosti nepochybně velmi podobný trestnímu opatření obecně prospěšných prací¹³⁸. Rozdíly mezi oběma opatřeními jsou především v podmínkách pro jejich uložení a v rozsahu vykonávané činnosti. Pokud jde o podmínky pro uložení uvedené výchovné povinnosti, tak ponecháme-li stranou to, že ji lze mladistvému uložit již v průběhu trestního řízení před rozhodnutím ve věci, je hlavním důvodem pro uložení tohoto výchovného opatření mladistvému povaha spáchaného provinění, jeho osobnost a vidina toho, že tímto způsobem bude dosaženo účelu zákona. Po vyslovení viny mladistvého ZSM výslovně nevyžaduje souhlas mladistvého s uložením této výchovné povinnosti. Naproti tomu u trestního opatření obecně prospěšných prací ZSM vyžaduje kromě splnění podmínek uvedených v TZ i naplnění podmínky spočívající v tom, že soud pro mládež přihledne při ukládání trestního opatření obecně prospěšných prací ke stanovisku mladistvého k možnosti jejich uložení.

Koncepce trestního opatření obecně prospěšných prací tak vyjadřuje názor¹³⁹, podle kterého práci vykonanou z donucení nelze pokládat za

¹³⁷ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011, s. 193

¹³⁸ § 62 odst. 3 TZ: Trest obecně prospěšných prací spočívá v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných činnostech ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Práce nesmí sloužit výdělečným účelům odsouzeného.

¹³⁹ Vanduchová, M. Poslední novely trestního zákona z hlediska trestání mladistvých in: Pocta O. Novotnému k 70. narozeninám, Praha: Kodex, 1998, str. 320

smysluplnou a účinnou a kdy souhlas pachatele má význam nejen z hlediska dosažení výchovného cíle opatření, ale i z hlediska požadavku respektování citelnosti trestu. Otázkou zůstává, zda je možné nedostatek tohoto souhlasu, podobně jako v TZ, dovést z účelu ZSM. Vzhledem ke konstrukci ZSM se domnívám, že spíše nikoli. Pokud jde o rozsah vykonávané činnosti, stanoví ZSM v případě zmíněné výchovné povinnosti pouze horní hranici trvání tohoto výchovného opatření, a to na dobu nejvýše čtyř hodin denně, osmnácti hodin týdně a šedesáti hodin celkem. Dolní hranice stanovena není; z toho lze dovést, že v úvahu přichází uložení výchovné povinnosti jednorázového charakteru. V případě trestního opatření obecně prospěšných prací je stanovena dolní i horní hranice, a to tak, že toto opatření může být uloženo ve výměře od 50 do 150 hodin. Výsledkem tohoto srovnání je, že v některých případech může být uvedená výchovná povinnost závažnější, a může mít těžší dopad na mladistvého, než trestní opatření obecně prospěšných prací. Celá situace je o to bizarnější, že v případě méně závažných provinění, kdy se soudci jeví jako vhodné trestní opatření obecně prospěšných prací ukládané na dolní hranici zákonem stanoveného rozsahu a kdy stanovisko mladistvého je negativní, může soud pro mládež prosadit svůj názor uložení výchovné povinnosti spočívající ve výkonu určité společensky prospěšné činnosti.

4.5 Závěrem k právním následkům provinění mladistvých

Z toho, co bylo uvedeno v předchozích částech této IV. kapitoly, vyplývá celá řada problémů systémového charakteru, které pramení z toho, že právní úprava obsažená v ZSM je založena na „pseudomonismu“ sankcí.

Na zvážení tak zůstává, zda by nebyla vhodnější úprava založená na dualismu trestněprávních sankcí, který by byl tvořen tresty (současnými trestními opatřeními) a opatřeními (výchovnými a ochrannými). Současný institut upuštění od uložení trestního opatření by tak byl přejmenován na

trestnímu zákoníku známé „upuštění od potrestání, resp. podmíněné upuštění od potrestání“ a § 12 písm. a) ZSM, podle kterého je možné výchovné, resp. ochranné opatření uložit mladistvému jako jedinou sankci, by byl s ohledem na to, že plnění těchto opatření nelze vynutit, zrušen. Rovněž podmínky pro uložení výchovného opatření by měly být upraveny tak, aby toto opatření mohlo být uloženo pouze v těchto případech:

1. v průběhu trestního řízení před rozhodnutím ve věci se souhlasem mladistvého,
2. při podmíněném zastavení trestního stíhání podle § 307 TŘ,
3. při podmíněném upuštění od potrestání a
4. vedle uloženého ochranného nebo trestního opatření.

V ostatních případech, kdy je pochybné, nakolik mohou mít skutečně výchovné účinky, je vhodnější je raději neukládat. V systému výchovných opatření by bylo přínosem nahradit současné výchovné povinnosti a výchovná omezení obnovením tzv. přiměřených omezení a povinností, které jsou již zažitě vykládány soudy i aplikační praxí. Důvodem toho je, aby nedocházelo k nahrazování některých trestních opatření výchovnými, jejichž obsah je stejný a dopad pro mladistvého v některých případech i těžší.

Zvláštní postavení v systému výchovných opatření má i napomenutí s výstrahou, které je na rozdíl od ostatních forem výchovných opatření charakterizovaných určitou dlouhodobostí, aktem jednorázovým. Navíc samo o sobě vychází z předpokladu, že protiprávní čin byl spáchán mladistvým, což u ostatních výchovných opatření není. V důsledku toho je aplikace napomenutí s výstrahou v průběhu trestního řízení vyloučena. Ščerba k tomu uvádí¹⁴⁰, že zařazení institutu napomenutí s výstrahou mezi výchovná opatření není příliš šťastné; spíše by tento způsob výtky

¹⁴⁰ Ščerba, F. Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestní právo, 2003, č. 6, s. 14

protiprávního chování měl být přípustný výhradně v rámci upuštění od trestního opatření, případně v souvislosti s aplikací nového druhu odklonu – odstoupení od trestního stíhání. Systém výchovných opatření by se tak zúžil na dvě výchovná opatření, a to na dohled probačního úředníka a výchovný program (což by bylo nové označení současného probačního programu podle § 17 ZSM), při kterých by se mladistvému, bylo-li by to třeba, ukládala přiměřená omezení nebo povinnosti.

Výsledkem výše uvedených změn by bylo zpřehlednění právní úpravy, zřetelnějšími by se staly rozdíly mezi zvláštními druhy řízení, ale i jednotlivými právními následky protiprávní činnosti mladistvých.

4.6 Úvaha k problematice dohody o vině a trestu u mladistvého

Novelou trestní zákoníku provedou zákonem číslo 193/2012 Sb., s účinností od 1.9.2012 byl do českého trestního předpisu zaveden nový institut v podobě možnosti sjednání dohody o vině a trestu mezi obviněným a státním zástupcem vykonávajícím dozor ve věci.

Tato novela trestního řádu se bohužel nepromítla i do ZSM, neboť jak uvádí ustanovení § 63 “V řízení ve věci mladistvého, který nedovršil osmnáct let věku, nelze vydat trestní příkaz ani sjednat dohodu o vině a trestu.”

Ačkoliv se jedná o institut, který podporuje prosazování tzv. restorativní justice, což je základní princip, na kterém je postaven ZSM, tak zákonodárce rozhodl o nemožnosti sjednání dohody o vině a trestu mezi mladistvým pachatelem a státním zástupcem¹⁴¹. Poměrně strohé odůvodnění pro tento postup uvádí důvodová zpráva k této novele: „U mladistvých pachatelů je zapotřebí upřednostnit výchovný vliv řízení na mladistvého a uvážlivý výběr vhodného opatření specializovaným soudcem nad rychlostí řízení, a proto

¹⁴¹ Institut dohody o vině a trestu lze u mladistvých pachatelů využít pouze za splnění podmínek stanovených v § 73 ZSM.

je třeba vyloučit možnost sjednání dohody o vině a trestu v řízení ve věcech mladistvých. Tím není dotčeno ustanovení § 73 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.“¹⁴²

Dle mého názoru uvedené odůvodnění, proč nelze sjednat dohodu o vině a trestu v případě trestné činnosti mladistvého, není logické. Nelze totiž souhlasit s názorem, že v případě sjednání dohody o vině a trestu by nedošlo k výchovnému vlivu řízení na mladistvého.

Celý průběh sjednávání dohody o vině a trestu je zdlouhavý proces¹⁴³ spočívající na: (1) provedení kompletního prověřování a vyšetřování ze strany policejního orgánu, (2) sjednávání dohody o vině a trestu, (3) veřejného zasedání o návrhu státního zástupce na schválení dohody o vině

¹⁴² Důvodová zpráva k zákonu číslo 193/202 Sb., ze dne 26. dubna 2012, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony

¹⁴³ Zejména pokud jde o státního zástupce, tak pro něho je mnohem snazší (časově méně náročné) podat na pachatele obžalobu či návrh na potrestání. V případě sjednávání dohody o vině a trestu totiž státní zástupce musí oficiálně zahájit jednání o dohodě o vině a trestu - formou předvolání obviněného a vyrozumění obhájce obviněného a poškozeného. Poté vede jednání k dohodě o vině a trestu, současně musí jednat s poškozeným, a s obviněným se také dohodnout o rozsahu a způsobu náhrady škody, pokud vznikla (§ 175a odst.5 t.ř. řádu), následně musí státní zástupce sepsat dohodu o vině a trestu (tato dle formálních požadavků musí obsahovat tolik povinných údajů, že svým obsahem a tedy i délkou značně přesahuje standardní délku obžaloby (a to nemluvě o podaném návrhu na potrestání)). Tím ovšem úkony státního zástupce zdaleka nekončí, neboť v případě sjednání dohody o vině a trestu, musí dojít k sepsání protokolu o jednání o dohodě o vině a trestu a poté k podání soudu návrhu na schválení dohody o vině a trestu. Poté je o návrhu na schválení dohody o vině a trestu konáno veřejné zasedání, přičemž soud v souladu § 314r odst. 2 TŘ může dohodu o vině a trestu také neschválit, mimo jiné i s odůvodněním, že navržený trest je příliš mírný či příliš přísný. V takovém případě se věc státnímu zástupci vrací do přípravného řízení a státní zástupce musí provést opětovně minimálně prostudováním spisového materiálu dle § 166 TŘ a poté u podání obžaloby. Jinými slovy je zřejmé, že současná přehnaně formální úprava dohody o vině a trestu, odrazuje státní zástupce od jejich sjednávání. Navíc dle § 175a odst. 8 TŘ dohodu o vině a trestu nelze sjednat v řízení o zvláště závažném zločinu a v řízení proti uprchlému. Nemožnost sjednat dohodu o vině a trestu o zvláště závažném zločinu je další nelogický krok, neboť měl-li institut dohody o vině a trestu sloužit ke zrychlení trestního řízení, tak k jeho reálnému využití mohlo dojít zejména v případě rozsáhlých hospodářských kauz, kde lze očekávat zdlouhavé dokazování v řízení před soudem, což ovšem zákonodárce tímto ustanovením zakázal. Naopak zákonodárce právní úpravu dohody o vině a trestu povolil v podstatě pouze u bagatelní trestné činnosti, která ovšem ve většině případů je velmi rychle skončena a to formou zkráceného přípravného řízení – sdělení podezření - návrh na potrestání - trestní příkaz, tedy bez dalšího hlavního líčení či veřejného zasedání.

a trestu. Ve všech těchto třech zkráceně popsaných bodech je vždy nutná aktivní a povinná účast obviněného. I mladistvý by musel být těmito třemi zásadními úkony v rámci sjednávání dohody o vině a trestu osobně přítomen. Rozhodně nelze tvrdit, že tyto tři úkony (výslech mladistvého obviněného u policejního orgánu dle § 91 TŘ, prohlášení mladistvého obviněného dle § 175a odst. 3 TŘ učiněné u státního zástupce, veřejné zasedání dle § 314o TŘ konané u soudu) by dle znění důvodové zprávy mohly v případě mladistvého pachatele upřednostnit rychlost řízení nad výchovným vlivem řízení na mladistvého.

S ohledem na shora uvedené je samotná rychlost řízení u dohody o vině a trestu velmi pochybná, kdy se kloním k tomu, že standardní průběh trestního řízení je pro mladistvého pachatele rychlejší, efektivnější, než potenciální využití sjednání dohody o vině a trestu.

Rovněž s dalším požadavkem vysloveným v důvodové zprávě (tj. „uvážlivý výběr vhodného opatření specializovaným soudcem nad rychlostí řízení“) nelze souhlasit. V ustanovení § 3 odst. 8 ZSM je stanoveno, že nejen soudci, ale také státní zástupci, příslušníci policejních orgánů a úředníci Probační a mediační služby působící v trestních věcech mládeže musí mít zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží. Nelze proto vycházet z toho, že pouze soudce je ten jediný, kdo ukládá vhodná opatření mladistvému. Tím spíše, když zákonodárce nově také v ustanovení § 15 odst. 3 ZSM dává právě státnímu zástupci oprávnění ukládat se souhlasem osoby, proti níž se řízení vede, výchovná opatření. Navíc soudce rozhodující o návrhu na schválení dohody o vině a trestu má oprávnění dle § 314r odst. 2 TŘ dohodu neschválit z důvodu nevhodného trestu či ochranného opatření.

Závěrem k institutu dohody o vině a trestu nutno uvést následující: Jedná se o poměrně novou právní úpravu, u které snad lze očekávat s ohledem na shora uvedené námitky novelizace. Pokud zákonodárce dospěje ke stejnému názoru a výrazně odformalizuje principy sjednávání

dohody o vině a trestu, tak nic nebrání tomu, aby dohodu o vině a trestu bylo možno sjednat i u mladistvého pachatele. Už jenom fakt, že mladistvý pachatel uzná svoji vinu před policejním orgánem, před státním zástupcem a před soudem, a zároveň sám odsouhlasí jemu navrhované a ukládané opatření (trestní, výchovné či ochranné), svědčí o tom, že si uvědomil svoje nesprávné jednání a snad se i poučil. Dokonce lze konstatovat, že pokud mladistvý pachatel uzná, že se nechoval správně a zaslouží určité potrestání, tak tento postup lze jistě více kvitovat, než kdyby došlo ke standardnímu uložení trestního opatření (se kterým mladistvý pachatel ani nesouhlasí) v rámci tradičního řízení před soudem.

5. OCHRANA SOUKROMÍ MLADISTVÝCH A VEŘEJNOST ŘÍZENÍ

5.1 Účel nové právní úpravy

Poté co nabyl ZSM účinnosti, byl nejčastěji citován v souvislosti se zveřejňováním údajů, které jsou způsobilé identifikovat mladistvého. ZSM do trestního práva mládeže znovu zavedl zvýšenou ochranu soukromí mladistvých. V ustanovení § 3 odst. 5 ZSM je vyjádřena zásada, podle které je v řízení podle ZSM třeba chránit osobní údaje osoby, proti níž se řízení vede a její soukromí, aby každá taková osoba byla chráněna před škodlivými vlivy. Tato obecná zásada je blíže konkretizována v ustanoveních § 52 až 54 ZSM.

Ve vztahu k právní úpravě platné do 31. prosince 2003 se jedná o poměrně zásadní změnu. Do této doby se nerozlišovaly informace sdělované veřejnosti podle věku pachatele. Poskytování informací o trestním řízení veřejnosti bylo ve vztahu ke všem věkovým kategoriím upraveno v ustanovení § 8a TŘ. Limity zveřejňovaných informací jsou v tomto paragrafu stanoveny tak, že orgány činné v trestním řízení nesmí poskytovat informace, které by ohrožovaly objasnění skutečností důležitých pro posouzení věci nebo které by zveřejňovaly o osobách, které mají účast v trestním řízení, údaje, které přímo nesouvisejí s trestnou činností, anebo které by porušovaly zásadu presumpce neviny. Zásada veřejnosti hlavního líčení a veřejného zasedání dostupné informace dále rozšiřovala. Právní úprava poskytování informací o průběhu trestního řízení veřejnosti je tak výrazem preference práva na informace a svobody projevu před právem na ochranu osobních údajů a soukromí¹⁴⁴.

¹⁴⁴ Sotolář, A. K ochraně soukromí mladistvých podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue*, 2004, č. 4, s. 128

ZSM vychází v tomto ohledu z jiných hodnot. Důsledným uplatňováním zásady presumpce nevinny se snaží chránit trestně stíhaného mladistvého před necitlivými zásahy z vnějšího prostředí a před poškozením jeho pověsti¹⁴⁵. Argumenty, které ve vztahu k věkové skupině mladistvých vyjadřují přednost ochrany soukromí a osobních údajů před právem na informace o nich, formuloval nejvýrazněji Alexandr Sotolář¹⁴⁶. Přínos nové právní úpravy spatřuje ve skutečnosti, že „klade důraz na hledání způsobů, jak mladistvým a dětem mladším patnácti let umožnit žít a uplatnit se v určité komunitě, jak na ně výchovně působit a vést je ke změně životních postojů, jak je chránit před škodlivými vlivy, jak odstranit konfliktní stavy spojené s projednávanými protiprávními činy a jak předcházet jejich opakování.“ S ohledem na to považuje za přínosné omezení přístupu osob, které nejsou přímo dotčeny projednávanými protiprávními činy a bezprostředně se nepodílí na jejich řešení, k informacím o vedeném řízení, o osobě mladistvého nebo o dítěti mladším patnácti let a o dalších osobách zúčastněných na řízení. Toto omezení je podle Sotoláře odůvodněno věkem a rozumovou vyspělostí mladistvých a dětí mladších patnácti let a snahou minimalizovat jejich stigmatizaci z probíhajícího řízení. Právní úprava ochrany soukromí mladistvých v ZSM je tak výrazem přístupu k mladistvým jako k dosud nevyzrálým jedincům s vyvíjející se hodnotovou stupnicí, často psychicky labilním a snadno manipulovatelným, ovlivnitelným a zranitelným. „ZSM se proto neomezuje pouze na ochranu delikventních dětí, ale zaručuje i nedotknutelnost osobních údajů jejich zákonných zástupců, osob poškozených jejich činy, svědků jejich jednání a poměrně širokého okruhu dalších osob participujících na řešení jejich případů. Právě

¹⁴⁵ Hrušáková, M. Ochrana soukromí mladistvých a veřejnost řízení dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Bulletin advokacie*, 2007, č. 1, s. 33

¹⁴⁶ Sotolář, A. Ochrana soukromí mladistvých a dějí mladších patnácti let v řízení podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Právní rozhledy*, 2004, č. 7, s. 237

tento specifický zájem na ochraně jejich soukromí a jejich osobnosti odůvodňuje též upřednostnění utajení informací o nich před ústavně chráněnou zásadou veřejnosti soudních jednání a před právem na informace.¹⁴⁷

5.2 Zveřejňování informací o mladistvém

Současná právní úprava navazuje na prvorepublikový zákon č. 48/1931, který vyřešil vztah práva na informace, resp. svobody projevu, k ochraně soukromí mladistvého provinilce upřednostněním ochrany jeho soukromí. Ustanovení § 60 citovaného zákona obsahovalo skutkovou podstatu přečinu, za který bylo možné jeho pachateli uložit peněžitý trest od 100 Kč do 5 000 Kč nebo trest odnětí svobody od tří dnů do jednoho měsíce. Objektivní stránka tohoto přečinu spočívala v uveřejnění zprávy o trestném činu spáchaném mladistvou osobou nebo zprávy o trestním řízení proti mladistvému, v uvedení jeho jména nebo jiné okolnosti, ze které bylo možné usuzovat na jeho osobu, nebo v uveřejnění podobizny mladistvého.

Prvorepublikový zákon dále omezoval negativní dopad trestního řízení na mladistvého rozšířením okruhu případů, pro které bylo možné vést hlavní líčení bez účasti veřejnosti. Podle ustanovení § 48 zákona č. 48/1931 mohl soudce vyloučit veřejnost z účasti při hlavním líčení. Podmínkou tohoto postupu byl souhlas obhájce mladistvého nebo jeho zákonného zástupce a dále prospěch mladistvého.

Právní úprava obsažená v ZSM je obsáhlejší a jeví se z hlediska svého obsahu jako širší. Jejím základem je obecný zákaz zveřejňování informací o mladistvém obsažený v ustanovení § 53 odst. 1 ZSM. Dle tohoto ustanovení nikdo nesmí jakýmkoli způsobem zveřejnit žádnou informaci, ve které je uvedeno jméno, popřípadě jména, a příjmení mladistvého, nebo která

¹⁴⁷ Sotolář, A., Válková, H. Trestní právo mládeže po deseti letech: úspěchy, překážky a výzvy, Státní zastupitelství, 2013, č. 3, s. 11

obsahuje skutečnosti, jež by umožnily tohoto mladistvého identifikovat. Tento obecný zákaz je konkretizován v ustanovení § 54 odst. 2 ZSM, když je zde uvedeno, že je zakázáno publikování informací o průběhu hlavního líčení nebo veřejného zasedání, které by vedly ke ztotožnění mladistvého ve veřejných sdělovacích prostředcích nebo jiným způsobem. Dále je podle tohoto ustanovení zakázáno publikování každého textu nebo každého vyobrazení týkajícího se totožnosti mladistvého. Z hlediska legislativního je tato úprava nešťastná, zvláště z jazykového a logického pohledu. V ustanovení § 53 odst. 1 ZSM je např. uvedeno, že nikdo nesmí jakýmkoli způsobem zveřejnit žádnou INFORMACI, která obsahuje INFORMACE... § 54 odst. 2 ZSM hovoří o zakazu publikování informací o průběhu hlavního líčení nebo veřejného zasedání. Když pomíneme, že autoři se snažili přidělit synonymům „zveřejnit“ a „publikovat“ jiný význam ve vazbě na veřejné sdělovací prostředky, je možné ze vztahu speciality § 54 odst. 2 ZSM k § 53 odst. 1 ZSM dovést, že publikování informací o ostatních stádiích trestního řízení (např. přípravném řízení) je přípustné. Publikace je však limitována zákazem ztotožnění mladistvého. Tento závěr svým způsobem relativizuje moji větu v úvodu tohoto odstavce.

Legislativní úprava informací sdělovaných o mladistvém, resp. týkajících se protiprávního činu mladistvého obsažená v ZSM je užší než právní úprava podle zákona č. 48/1931. Je to s podivem, ale prvorepublikový zákon zakazoval veškeré zprávy o provinění spáchaném mladistvou osobou a veškeré zprávy o trestním řízení proti mladistvému. Navíc v režimu tohoto zákona mělo porušení citovaného § 60 za následek vznik trestní odpovědnosti za přečin.

Na druhé straně na rozdíl od prvorepublikového zákona je trestní řízení proti mladistvému již na zásadě neveřejnosti založeno. Ve vztahu k čl. 96 odst. 2 Ústavy, čl. 38. odst. 2 LZPS a § 6 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, v platném znění, se jedná o výjimku z ústavní zásady

veřejného projednání věci před soudem¹⁴⁸. Osoby, které se mohou hlavního líčení nebo veřejného zasedání zúčastnit, vyjmenovává ZSM taxativně. Veřejné řízení o trestní věci mladistvého je koncipováno pouze jako výjimka s obecného pravidla a přichází v úvahu pouze na návrh mladistvého. V tomto případě však může soud omezit přítomnost veřejnosti z důvodů obsažených v ustanovení § 200 a 201 TŘ, tj. v případech, kdy by mohlo veřejným projednáním dojít k ohrožení utajované informace chráněné zvláštním zákonem, mravnosti, nerušeného průběhu jednání, nebo bezpečnosti či jiného důležitého zájmu svědků.

Zásada neveřejnosti řízení je prolomena pouze veřejným vyhlášením rozsudku. Požadavek na veřejné vyhlášení rozsudku však neznamená, že v době jeho vyhlášení musí být veřejnost skutečně přítomna; veřejným vyhlášením se zde rozumí situace, kdy v době vyhlášení rozsudku nic nebrání tomu, aby se ho zúčastnila veřejnost, a má-li někdo z veřejnosti zájem být vyhlášení přítomen, nesmí mu v tom být bráněno¹⁴⁹. Ovšem ve vztahu k veřejným sdělovacím prostředkům ustanovení § 54 odst. 3 ZSM stanoví limity, které spočívají v tom, že uveřejněn může být pouze odsuzující rozsudek.

Pokud bych se na závěr této podkapitoly měl pokusit zhodnotit právní úpravu obsaženou v ZSM pod názvem: Ochrana soukromí mladistvých a veřejnost řízení, tak se neubráním pocitu, že se jedná o výsledek „bezbrehého“ právního kazuismu. Zákonodárce se ve snaze popsat zakázaná jednání dopouští tautologických definic, používání synonym a nutí čtenáře přemýšlet o vztazích speciality a tom, zda zakázané jednání popsané v jednom odstavci není obsahem ustanovení odstavce jiného. Z hlediska možných následků spojených s porušením ochrany soukromí

¹⁴⁸ Hrušáková, M. Ochrana soukromí mladistvých a veřejnost řízení dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Bulletin advokacie*, 2007, č. 1, s. 34

¹⁴⁹ Sotolář, A. Ochrana soukromí mladistvých a dějí mladších patnácti let v řízení podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Právní rozhledy*, 2004, č. 7, s. 244

mladistvého byl zákon č. 48/1931 přísnějším a přesněji formulován. Formuloval skutkovou podstatu přečinu a umožňoval jeho pachateli uložit až nepodmíněný trest odnětí svobody. Současný trestní zákon neobsahuje skutkovou podstatu trestného činu, jehož objektem by byla ochrana soukromí trestně stíhaného mladistvého. Navíc ani v případě zjištěného porušení zákazu zveřejňování informací nejsou hrozící pokuty za tyto přestupky nikterak důsledně ukládány. „Nadto nejsou adekvátně využívány sankce, které lze uplatnit vůči těm, kteří nesplní příslušné povinnosti při ochraně jejich soukromí. Takovou sankcí může být postih za přestupek podle § 44a zákona číslo 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.“¹⁵⁰

De lege ferenda by tak bylo vhodné současnou právní úpravu zjednodušit a zpřesnit. Inspirací by mohlo být legislativní vyjádření v prvorepublikovém zákoně o trestním soudnictví nad mládeží.

5.3 Ústavní konformita

Přestože ZSM představuje poměrně mladou materii, byl relativně záhy po své účinnosti podroben posouzení ze strany Ústavního soudu ČR z hlediska svého souladu s Ústavou a LZPS¹⁵¹. Dne 2. června 2004 byl Ústavnímu soudu ČR doručen návrh Okresního soudu v Kladně, jímž se navrhovatel domáhal vydání nálezu, kterým by Ústavní soud ČR zrušil ustanovení § 53 odst. 1 a § 54 ZSM. Podle navrhovatele je ustanovení § 54 odst. 1 ZSM v rozporu s čl. 96 odst. 2 Ústavy a s čl. 38 odst. 2 LZPS a ustanovení § 53 a § 54 odst. 2 a 3 ZSM jsou pak v rozporu s čl. 17 odst. 1, 4 a 5 Listiny.

¹⁵⁰ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní právo mládeže po deseti letech: úspěchy, překážky a výzvy, Státní zastupitelství, 2013, č. 3, s. 11

¹⁵¹ Nález Ústavního soudu ČR publikovaný ve Sbírce zákonů ČR pod č. 20/2006

Svůj názor navrhovatel odůvodnil tím, že před účinností § 54 odst. 1 ZSM, pokud jde o účast veřejnosti při hlavním líčení a veřejném zasedání, platila i pro mladistvé úprava daná ustanovením § 200 nebo § 297 odst. 3 písm. a) TŘ. Podle této úpravy byly přesně a striktně vymezeny důvody, kdy lze připustit výjimku ze zásady veřejnosti. Případů, v nichž došlo k vyloučení veřejnosti, bylo vzhledem k uvedené právní úpravě „zanedbatelně málo, nepatrně“, zatímco po účinnosti ZSM je veřejnost nepřítomna v rozmezí sedmi až osmi procent trestních věcí projednávaných u Okresního soudu v Kladně. Navrhovatel dále uváděl, že ZSM se nedrží ani v nejmenším principům demokratického a právního státu a popírá a ohrožuje jednu ze základních ústavních kautel, spočívající ve veřejném výkonu soudní moci, a hrubě odporuje zejména čl. 96 odst. 2 Ústavy, který připouští vyloučení veřejnosti pouze ve výjimečných případech, přičemž vynětí, byť na základě zákona, téměř desetiny trestních věcí z režimu veřejného projednávání není naplněním ducha Ústavy. Navrhovatel dále vysvětluje, že veřejnost soudních jednání znamená právo jakéhokoliv občana státu i osob, které nejsou občany státu vykonávajícího soudní moc, účastnit se hlavních líčení i veřejných zasedání. Zároveň je tak deklarována ochota ze strany státu vykonávat soudní moc demokraticky, transparentně, veřejně, na základě zákonů. Přítomnost veřejnosti v jednací síni má funkci informativní a osvětovou a je prostředkem veřejné kontroly nad justicí.

S názorem navrhovatele se Ústavní soud ČR neztotožnil. Svoji argumentaci založil na skutečnosti, že jak ustanovení čl. 38 odst. 2 LZPS, tak čl. 17 odst. 1 nezakládají neomezená práva na veřejné projednání věci, resp. na informace. V obou případech je ponecháno na zákonodárci, do jaké míry právo na veřejné projednávání věci či právo na informace zákonem omezí. Z hlediska historického pak Ústavní soud dovodil, že přestože je tradičně jako ústavně konformní vnímána taková právní úprava, která vycházela z premis, že účast veřejnosti je koncipována jako záruka veřejné

kontroly justice, tak omezení účasti veřejnosti v řízení proti mladistvému je rovněž historicky spojováno se snahou zohlednit zájmy a prospěch mladistvého (§ 48 zákona č. 48/1931, § 233 zákona č. 87/1950 Sb., § 297 odst. 3 písm. a) TŘ).

Ústavní soud ČR pak závěrem konstatoval, že citované premisy naplňují i napadená ustanovení. S tímto závěrem Ústavního soudu nelze než souhlasit. Přesto s ohledem na veřejnost bude záležet více na sžití se s novou právní úpravou.

6. RESTORATIVNÍ JUSTICE A MLÁDEŽ

Podle tvůrců ZSM je klíčovým principem nového zákona o soudnictví ve věcech mládeže spoluodpovědnost společnosti za vývoj dítěte a mladistvého v bezúhonného občana. Teoretickým východiskem tohoto pojetí je koncept napomáhající justice (restorative justice), která je vymezována v protikladu k tzv. odplatné justici (retributive justice)¹⁵².

Jedna z těchto úvodních vět vede ovšem k určité nepřesnosti. Její znění naznačuje polaritu mezi oběma pohledy na trestní spravedlnost. Někdy se dokonce hovoří o antonymech. Otázkou ale je: Jde o skutečná antonyma? Kladně můžeme odpovědět pouze v případě, pokud restorativní i retributivní justici budeme posuzovat jen podle jejich hlavních paradigmat, tj. bez hlubší analýzy. Česká právní literatura obecně pohlíží na tzv. odplatnou neboli trestající justici tak, že primární obětí trestného činu je stát. Všechny síly a prostředky jsou proto soustřeďovány na ochranu státu před pachateli, kteří ohrožují veřejný zájem, a oběti se v tomto systému až na několik výjimek v podstatě přehlíží¹⁵³. O restorativní justici se v důsledku toho s nadsázkou hovoří jako o „novém“ přístupu k problému kriminálního chování jedince, který znovuobjevil takové instituty, jakými jsou opravdová lítost a s tím související pokání delikventa a dále skutečné odpuštění oběti a dotčeného sociálního okolí¹⁵⁴. V duchu tohoto nazírání přistupuje pojetí obnovující trestní spravedlnosti k trestnému činu zcela odlišně, vidí se v něm především poškození jedné osoby jinou, nikoli útok na stát. Soustřeďuje se proto na konflikt, který vznikl mezi obětí trestného činu a

¹⁵² Válková, H., Voňková, J., Sotolář, A. Ohrožené děti a mladiství v současné a budoucí české právní úpravě, *Právní rozhledy*, 1998, č. 12, s. 606

¹⁵³ Sotolář, A., Válková, H. Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí, *Právní rozhledy*, 1999, č. 12, s. 617

¹⁵⁴ Válková, H., Sotolář, A. Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?, *Trestní právo*, 2000, č. 1, s. 7

jeho pachatelem jako reakce na spáchaný trestný čin. Stíhaný trestný čin posuzuje jako projev určitého sociálního konfliktu mezi nimi. Stěžejní důraz je kladen na jeho odstranění¹⁵⁵. Značný význam je přikládán mechanismům a procesům, v rámci kterých dochází jak k uvědomění si viny a důsledků z ní vyplývajících, tak k vyvození konkrétní osobní odpovědnosti za nápravu veškerých přímých a nepřímých škod. Snahou je zapojit do řešení problému kromě pachatele a oběti i sociální společenství lidí, kterých se zločin, byť zpravidla jen „zprostředkovaně“, dotkl¹⁵⁶.

Negativně na výše uvedenou otázku odpovíme po prostudování pojetí restorativní justice, které zformuloval Howard Zehr¹⁵⁷. Podle tohoto pojetí je styčnou plochou mezi oběma přístupy to, že spáchaní trestného činu narušuje určitý stav rovnováhy. Tím se zjednodušeně rozumí, že do přediva lidských vztahů se dostane určitá negativní, hořká zkušenost. Oba přístupy se rovněž shodují v tom, že na tento stav nerovnováhy je třeba reagovat, ale odlišují se ve způsobu „jak“ a také v tom, co má být výsledkem reakce na protiprávní jednání. Trestající justice klade zřetel na to, aby pachatelé byli podle zásluhy potrestáni, tj. k nápravě vzniklé situace lze dospět prostřednictvím újmy a omezení pachatele. Na druhé straně restorativní justice věří v to, že „k nápravě lze dospět prostřednictvím uznání újmy a potřeb poškozeného a především prostřednictvím aktivní podpory pachatele k tomu, aby převzal za své jednání odpovědnost, nahradil způsobené škody a řešil příčiny stojící za jeho chováním“¹⁵⁸. Škoda v tomto pojetí není chápána pouze v materiálním smyslu, ale také jako potřeba

¹⁵⁵ Sotolář, A., Válková, H. Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí, Právní rozhledy, 1999, č. 12, s. 618

¹⁵⁶ Válková, H., Sotolář, A. Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?, Trestní právo, 2000, č. 1, s. 7

¹⁵⁷ Howard Zehr je považován za jedno z duchovních otců konceptu restorativní justice. Níže uvedené principy, chápání a praktiky restorativní justice vychází z jeho knihy: Úvod do restorativní justice, vydané Sdružením pro probaci a mediaci v justici, 2004.

¹⁵⁸ Zehr, H.: Úvod do restorativní justice, Sdružením pro probaci a mediaci v justici, 2004, s. 3

ospravedlnění¹⁵⁹. Pro pachatele trestného činu neznamena toto pojetí mírnější následky, restorativní justice uznává, že v řadě případů je potřebné dočasné omezení či kontrola pachatele, ale zároveň se snaží s pachatelem pracovat, aktivně na něj působit, aby dokázal vyřešit problémy, které přispěly a měly vliv na jeho kriminální jednání. Spáchání trestného činu v tomto pojetí znamená pro jeho pachatele vznik závazků a povinností. Trestní spravedlnost obecně klade důraz na odpovědný přístup pachatele. V případě retributivní justice je odpovědnost pachatele vyjadřována tím, že je schopný nést trest. Naopak v případě restorativní justice jsou pachatelé vedeni k tomu, aby porozuměli důsledkům svého chování, přičemž je jim dána kompetence napravit škodu, a to jak konkrétně, tak i v symbolické rovině. Přesto je třeba říci, že středem zájmu restorativní justice není odpuštění a smíření ze strany poškozeného, i když výsledkem tohoto přístupu může být i tento efekt. Stejně tak se restorativní justice nevěnuje jen méně závažné trestné činnosti a prvopachatelům. Smyslem restorativních přístupů není, aby pachatel tzv. vyvázl bez trestu, ale aby spíše za pomoci odborníků léčil vlastní „neduhy“, které se staly příčinou jeho trestné činnosti, a aby se tak zjednodušil proces jeho integrace do společnosti.

Restorativní justice proto neznamena negaci retributivní justice a ani se nesnaží nahradit platný právní systém. Samo o sobě by to přinášelo negativní důsledky, kterými by byla „ztráta hodnot, které reprezentuje tradiční právní systém, jakými jsou zákonnost procesu, právo na řádný proces a ochrana lidských práv. Cílem restorativní justice může být proto spíše směřování k procesu, který bude mít tu více, tu méně restorativních prvků.“¹⁶⁰

¹⁵⁹ Tím se podle Howarda Zehra rozumí potřeba každého z nás v situacích, kdy se námi jedná nespravedlivě.

¹⁶⁰ Zehr, H.: Úvod do restorativní justice, Sdružením pro probaci a mediaci v justici, 2004, s. 40

Pokud jde o otázku, jak může restorativní justice přispět k řešení trestních věcí mládeže, chtěl bych se vyjádřit nejprve k současné právní úpravě. Přestože tvůrci ZSM¹⁶¹ upozorňují, že tento zákon obsahuje celou řadu prvků restorativní justice [§ 1 odst. 2, § 3 odst. 1, § 9 odst. 1, § 45, § 68, § 70 odst. 3], jedná se spíše jen o ideologický posun ZSM k principům restorativní justice. Skutečně restorativní postup ve smyslu určitého, speciálního zacházení s mladistvými, popř. dětmi, zde nenalezneme.

Jako vhodný postup pro práci s mladistvými delikventy se ukázala tzv. rodinná skupinová konference. Nejznámější model rodinné skupinové konference pochází z Nového Zélandu, kde je justiční systém pro mladistvé uzpůsoben tak, aby pachatelé méně závažných trestných činů byli odkloněni mimo systém trestní justice. Z našeho pohledu se proto bude jednat o určitou formu odklonu v trestním procesu. Rodinná skupinová konference rozšiřuje okruh účastníků o rodinné příslušníky a další jednotlivce významné pro přímé účastníky konfliktu (může být přítomen advokát mladistvého, avšak vždy musí být přítomna policie, která na Novém Zélandu plní úlohu státního zástupce). Přípravu a vůbec průběh konference mají na starosti tzv. koordinátoři justice pro mladistvé. Ti pomáhají rodinám určit osoby, které by měly být přítomny, plánují a navrhují průběh setkání tak, aby bylo přijatelné pro všechny zúčastněné. Účast širšího okruhu lidí dotčených spáchaným trestným činem má umožnit, aby si pachatel lépe uvědomil společenský dosah svého jednání, a na druhé straně aby širší okruh účastníků (členů rodiny pachatele i rodiny poškozeného) mohl v průběhu mediace pozitivně působit na pachatele¹⁶². Rodinná skupinová konference nemá žádný předem daný scénář. Zpravidla se doporučuje, aby

¹⁶¹ Válková, H., Šámal, P., Sotolář, A. Restorativní justice a reforma trestního práva mládeže, in Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004

¹⁶² Karabec, Z. Koncept restorativní justice, in Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, str. 12

nejprve pachatel popsal své jednání, motivaci i průběh projednávaného případu. Poté by měl každý účastník vylíčit, jakým způsobem se daný případ dotkl jeho života. Charakteristickým rysem zde je tzv. rodinná schůze, ke které dochází v různých okamžicích konference. Pachatel a rodina se v tomto případě odebere do jiné místnosti, aby projednali, co se stalo, a připravili návrh, který předloží poškozenému a ostatním účastníkům konference. Koordinátor rodinné skupinové konference zde sehrává významnou úlohu. Musí usilovat o nestrannost, vyvažovat zájmy a potřeby obou stran; je pověřen dohledem nad přípravou plánu rodiny pachatele, stará se zejména o to, aby plán reagoval na příčiny daného sporu a zahrnoval odškodnění, aby byl pachatel veden k přiměřené odpovědnosti, a napomáhá tomu, aby navržený plán byl realistický. Cílem rodinných skupinových konferencí je vyvinout celkový plán pro pachatele, který bude kromě odškodnění zahrnovat nejen preventivní prvky, ale někdy i trest. Konečně s výsledným plánem musí souhlasit všichni zúčastnění. Jinak řečeno, policie, poškozený i pachatel mohou pozastavit platnost výsledku konference, pokud s ním nejsou spokojeni.

Nelze nevnímat, že výše nastíněný způsob řešení delikventních projevů mladistvých pachatelů bude zpravidla podmíněn kvalitou rodinného zázemí mladistvého¹⁶³ a jeho schopnosti porozumět tomu, co se před ním odehrává. Přesto si myslím, že institut obdobný rodinné skupinové konferenci by bylo vhodné zařadit do fáze trestního řízení před rozhodnutím ve věci. Jeho absolvování, které samo o sobě předpokládá, že mladistvý pachatel skutečně spáchal protiprávní jednání, a přijetí plánu nápravy (a to jak vlastní, tak způsobených škod) by nutně nemuselo být jedním z odklonů, jako je tomu na Novém Zélandu, ale mohlo by vést například k podmíněnému zastavení trestního stíhání nebo odstoupení od

¹⁶³ Karabec, Z. Koncept restorativní justice, in Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, str. 13

trestního stíhání, případně k upuštění od uložení trestního opatření. Institut obdobný rodinné skupinové konferenci by mohl být součástí probačního programu podle § 17 ZSM nebo by mohl být upraven v rámci zákona č. 257/2000 Sb. z. o probační a mediační službě. Příslušný probační úředník by se primárně musel snažit řešit trestní věc mladistvého tímto způsobem. Výhodou by bylo, že trestní řízení by získalo hlubší rozsah. Nejednalo by se jen o vině mladistvého a sankci, kterou za své jednání ponese, ale docházelo by zde i k tzv. „léčení“ delikventního mladistvého. Tento přístup k juvenilní kriminalitě by byl vhodný i ve vztahu k delikventním dětem.

7. ZÁVĚR

V průběhu 90. let byla poměrně široce diskutována otázka, zda by ustanovení zaměřená na problematiku mládeže měla být součástí obecného trestního práva, kde by představovala výjimky (odchylky) od obecných ustanovení trestního zákona, nebo zda by nebylo vhodnější vytvořit samostatné pododvětví trestního práva mládeže.

Zákonodárce se v roce 2003 přiklonil k druhé možnosti. Důvodem byla snaha vyjádřit odlišné zacházení s mládeží, lepší vyjádření zásad trestního postihu mládeže a konstituování samostatných soudů pro mládež. I když se na první pohled zdá, že se jedná o zcela odlišná pojetí, není tomu tak. Současný ZSM představuje rovněž jen speciální právní předpis ve vztahu k obecnému trestnímu zákoníku. Řada právníků by si proto dokázala představit existenci těchto zvláštních ustanovení v rámci úpravy obsažené v TZ. S jejich názorem nelze nesouhlasit. Velkým pozitivem současného modelu je, že se na problematiku delikventní mládeže pohlíží jako na samostatné pododvětví trestního práva a dostává se tak díky tomu tzv. do centra dění.

V úvodu této práce jsem zmínil, že trestní politika vůči mládeži se snaží hledat a formulovat vhodná privilegia, která by byla zárukou, že mládež povede i přes své delikventní začátky řádný život. Přestože jejich hledání je nesnadné a nálady společnosti po excesech kriminality mládeže, kdy v určitém krátkém časovém období dojde k více závažným činům spáchaných dětmi nebo mladistvými (vražda či jiné násilné a sexuální delikty většinou spáchané dětmi na dětech), způsobují, že se opakují jednoduché a populistické návrhy řešení, která se snaží napravit delikventní mládež rozšířením trestní represe (např. snížením dolní hranice trestní odpovědnosti, zpřísněním sankcí spojených s nepodmíněným trestním opatřením odnětí svobody či zavedením možnosti ukládat mladistvým ochranná opatření v podobě zabezpečovací detence či ochranného léčení).

Tato jednoduchá řešení nemají příliš velkou šanci na dlouhodobý úspěch při práci a výchově mládeže páchající trestnou činností. Problém delikventní mládeže je třeba řešit hlouběji, systémovými změnami v celé společnosti.

Současný ZSM je výrazem myšlenky, podle které se z delikventní mládeže stanou řádní občané ukládáním opatření, která umožňují individuální přístup a současně obsahují řadu výchovných prvků. Český ZSM tak plynule navazuje na požadavky trestání a vychovávání mládeže v rámci celoevropského měřítká. „Obecně v Evropě stále převažuje trestní politika vycházející ze zásady, že standardní trestní represi se u této věkové skupiny vyplatí používat velmi uvážlivě až výjimečně, a to jen u těch nejzávažnějších trestných činů, a i zde se nikdy nemá pustit ze zřetele žádoucí sociální integrace mladistvého po jeho propuštění na svobodu.“¹⁶⁴ .

ZSM se snaží o nápravu mládeže uložením vhodné výchovné sankce. Toto pojetí přes řadu pozitiv oproti úpravě platné do 31. prosince 2003 považuji za nedostatečné. Mohlo být převratným v roce 1931, ale v roce 2014 je třeba, aby právní úprava udělala další krok kupředu. Tento další krok spočívá v práci s delikventní mládeží. Východiskem by mohlo být prosazení ještě více restorativních prvků při konání trestního řízení proti mladistvým.

A současně je třeba neprovádět do ZSM takové změny (shora zmiňované novely zavádějící možnosti uložení zabezpečovací detence či u dětí mladších patnácti let možnost uložení ústavního ochranného léčení bez reálné možnosti jejího ukončení), jenž naopak posilují represivní prvky vůči mladistvým. Ovšem ne ve smyslu, aby trestní řízení končilo častěji některým z odklonů, ale aby se zaměřilo na nápravu mladistvého tak, aby dokázal lépe pochopit důsledky svého jednání, převzít za ně odpovědnost, a také si

¹⁶⁴ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní právo mládeže po deseti letech: úspěchy, překážky a výzvy, Státní zastupitelství, 2013, č. 3, s. 8

uvědomil, že škodu, kterou svým činem způsobil, za něho neuhradí nikdo jiný než on sám (nikoli rodiče).

Novou myšlenkou by se měla stát snaha mládež nejen po zásluze výchovně trestat, ale i léčit její „neduhy“. Proces uvědomění si vlastní odpovědnosti je velice složitý. Nelze se spoléhat, že mladistvý sám bez cizí pomoci nalezne v průběhu trestního řízení cestu, jak správněji naložit se svým životem. K tomuto nasměrování je třeba mladistvému pomoci. V dnešní době, která je charakteristická svou neosobností, se jedná o úkol velice nelehký. Cestou by mělo být větší zapojení probační a mediační služby již v průběhu přípravného řízení a následně v průběhu hlavního líčení. Obě tyto fáze trestního řízení jsou poměrně časově zdlouhavé a poskytují tak podle mého názoru probační a mediační službě vhodný prostor pro práci s delikventní mládeží.

9. PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA

9.1 *Učebnice, odborné publikace:*

1. Eliáš, J. a kol.: Právní postavení mládeže v ČSSR, Praha 1966
2. Kallab, J.: Stručný výklad zákona ze dne 11. 3. 1931, č. 48 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží, Právník, Brno, 1931
3. Novotný O., Dolenský A., Šámal P., Vanduchová M., Vokoun R., R., Gřivna T., Herczeg J., Tomášek, M., Šmerda R., Rizman, S., Hořák, J.: Trestní právo hmotné I. (obecná část), II. (zvláštní část), III. (judikatura k obecné a zvláštní části), 6., aktualizované vydání, ASPI Publishing, Praha, 2010
4. Jelínek, J., a kolektiv.: Trestní právo hmotné- Obecná část, zvláštní část, 3. vydání, Praha: Leges, 2013
5. Jelínek, J., Gřivna T., a kolektiv.: Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu, 1. Vydání, Praha: Leges, 2012
6. Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012
7. Válková, H. a Dünkkel, F.: Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Leges, Praha, 1992
8. Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, Praha, Orac, 2003
9. Lortie, S., Polanski, M., Sotolář, A., Válková, H.: Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v České republice, Praha, Ministerstvo spravedlnosti ČR, svazek 59, 2000
10. Šoukal, J., Drápal, D., Bukovský, Z.: Řízení a rozhodování v trestních věcech mladistvých, 1. vydání, Praha, IFEC, 2000
11. Zborník, F. a kol.: Trestní soudnictví nad mladistvými v ČR a v zahraničí, IKSP, Praha, 1996

12. Zehr, H.: Úvod do restorativní justice, Sdružením pro probaci a mediaci v justici, 2004
13. Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží, Brno, Masarykova univerzita, 1997
14. Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Dobrá Voda, 2002

9.2 Komentáře:

1. Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Linde Praha, 2004
2. Jelínek, J., a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou, 4. vydání, Praha: Leges, 2013
3. Miříčka, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží, Československý kompas, Praha, 1932
4. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I, § 1 až 139. Komentář, 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2012
5. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník II, § 140 až 421. Komentář, 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2012
6. Šámal, P. a kol.: Trestní řád I, § 1 až 156. Komentář, 7. vydání, Praha: C. H. Beck, 2013
7. Šámal, P. a kol.: Trestní řád II, § 157 až 314s. Komentář, 7. vydání, Praha: C. H. Beck, 2013
8. Šámal, P. a kol.: Trestní řád III, § 315 až 471. Komentář, 7. vydání, Praha: C. H. Beck, 2013
9. Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář 1. vydání, Praha, C. H. Beck, 2004
10. Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 2. vydání, Praha, C. H. Beck, 2007

11. Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2011

9.3 Odborné články:

1. Císařová, D.: Několik poznámek k článku o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR PhDr. Aleny Marešové, *Trestní právo*, 1997, č. 1,
2. Kacafirková, M.: Několik poznámek k diskuzi o snížení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti v českém trestním právu, *Trestní právo*, 2002, č. 3,
3. Kallab, J.: O osnově zákona o trestání a trestní ochraně osob mladistvých, článek z *Právnických rozhledů*, 1911,
4. Karabec, Z.: Koncept restorativní justice, in *Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004,
5. Kopečná, B.: Zvláštní zpráva o trestné činnosti páchané mladistvými a nedospělci, *Policista*, zvláštní příloha, 1999,
6. Marešová, A.: K diskuzi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých, *Trestní právo*, 1997, č. 1,
7. Osmančík, O.: K některým kriminologickým a hmotněprávním aspektům zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Bulletin advokacie*, 2004, č. 1,
8. Sotolář, A., Válková, H.: Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí, *Právní rozhledy*, 1999, č. 12,
9. Sotolář, A.: K zániku trestnosti činu spáchaného mladistvým podle § 7 zákona o soudnictví ve věcech mládeže a k jeho procesním důsledkům, *Trestněprávní revue*, 2004, č. 5,

10. Sotolář, A., Augustinová, P.: K trestní odpovědnosti mladistvých a k možnostem reakce na činy jinak trestně spáchané trestně neodpovědnými mladistvými, *Trestněprávní revue*, 2007, č. 7,
11. Sotolář, A. K uplatnění výchovných opatření vůči mladistvým v průběhu trestního řízení a v rámci odklonů od standardního trestního řízení, *Trestněprávní revue*, 2004, č. 9,
12. Suchý, O., Válková, H.: Obecně prospěšné práce jako alternativa trestu odnětí svobody v mezinárodním srovnání, *Právní rozhledy*, 1996, č. 4,
13. Šámal, P.: K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého, *Právní rozhledy*, 2004, č. 2,
14. Šámal, P., Kůrková, V., Šámalová, M., Bláha, J. K možnosti ukládat ochranná opatření nepříčetnému mladistvému podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *trestněprávní revue*, 2007, č. 6,
15. Šámal, P. K povaze provinění a účinné lítosti u mladistvého, *Právní rozhledy*, 2004, č. 24,
16. Ščerba, F.: Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Trestní právo*, 2003, č. 6,
17. Válková, H.: Mezinárodní zásady prosazované v oblasti trestního soudnictví nad mládeží, *Právní rozhledy*, 1995, č. 6,
18. Válková, H.: Trestní postih mladistvých v ČR ve srovnání s mezinárodními trendy, *Právní rozhledy*, 1995, č. 12,
19. Válková, H.: Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, *Právní rozhledy*, 1997, č. 6,
20. Válková, H., Voňková, J., Sotolář, A.: Ohrožené děti a mladiství v současné a budoucí české právní úpravě, *Právní rozhledy*, 1998, č. 12,
21. Válková, H., Sotolář, A.: Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?, *Trestní právo*, 2000, č. 1,
22. Válková, H., Sotolář, A., Šámal, P.: Trestní právo a soudnictví nad mládeží ve světle připravovaných legislativních změn, *Právní praxe* 2000, č. 8,

23. Válková, H.: K reformě soudnictví nad mládeží v trestních věcech, in: Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, Masarykova univerzita, Brno, 2000,
24. Válková H.: Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, Trestně právní revue, 2002, č. 5,
25. Válková, H., Šámal, P., Sotolář, A.: Restorativní justice a reforma trestního práva mládeže, in Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004,
26. Vanduchová, M.: Poslední novely trestního zákona z hlediska trestání mladistvých in: Pocta O. Novotnému k 70. narozeninám, Kodex, Praha, 1998,
27. Wildt, P.: K otázce snížení hranice trestní odpovědnosti, Trestní právo, 1997, č. 11,
28. Zezulová, J.: Trestní soudnictví nad mládeží z pohledu reformy trestního práva, Právní rozhledy, 1996, č. 7
29. Zezulová, J: Několik poznámek k dolní věkové hranici trestní odpovědnosti v České republice, Časopis pro právní vědu a praxi, 1997, č. 3,
30. Zezulová, J.: K budoucí podobě trestního práva mládeže v České republice, in: Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, Masarykova univerzita, Brno, 2000.

10. RESUME

The aim of my thesis was not a complex assessment of the juvenile criminal justice in the Czech Republic. I concentrated only on certain topics and issues, which are important from my perspective and which are supposed to be further discussed within specialists. The legal act No. 218/2013 introduced new legal concepts and terms that have not been known by the Criminal Code and Criminal Procedure Code and moreover, they have not been regulated by these codes.

It is important for juvenile criminal justice to understand the purpose of this regulation. Therefore, a brief introduction of historical consequences is a part of my thesis as well as the summary of the most important amendments to the legal act No. 218/2013, which were adopted within the last ten years.

There are four main parts of my thesis. In the first part I try to analyze the criminal liability of juvenile. Gradually I deal with characters of juvenile liability, i.e. illegality, resp. former used term of dangerousness of a conduct for the society, the meaning of the age for the criminal liability and also I deal with relative insanity or relative liability. Since the first republic (1918 – 1938) we have had a sufficient experience with relative insanity. But the current jurisprudence has not come to unanimous conclusion whether the relative criminal liability of juvenile is formulated as a specific characteristic of insanity or whether it is an independent characteristic of criminal liability which stands outside of category of insanity.

The second part of my thesis is about some ways, how the Czech juvenile law reacts on illegal conducts of such juvenile. Especially, I deal with measures which focus on upbringing. A specific interest is dedicated to the agreement on guilt and punishment, which cannot be applied in the case of juvenile justice.

Protection of juvenile privacy represents the third part of my thesis. And the question is, where it is the right boarder between protection of juvenile privacy and a public consciousness about offender.

At the end of the thesis I describe the restoration justice as an important starting point and also ideological concept for inspiration of legislator and for the future development in juvenile justice.

Through the entire thesis I present my personal opinion on the current legislation and sometimes the de lege ferenda consideration.

11. ABSTRAKT V ČESKÉM JAZYCE

Rigorózní práce se zabývá vybranými otázkami trestního postihu mladistvých. Cílem je zanalyzovat určité instituty trestního práva mladistvých, zejména problematiku jejich trestní odpovědnosti, sankce za protiprávní jednání mladistvých se zaměřením na jejich výchovné prvky, dále na ochranu soukromí a seznámení se s restorativní justicí.

Analýza je prováděna ve světle historické vývoje právní úpravy trestání mladistvých v České republice, zejména formou porovnání s úpravou z roku 1931, která byla inspirací pro stávající zákon o soudnictví ve věcech mládeže. V rámci celé rigorózní práce kladu důraz na prvky restorativní justice a větší podíl výchovných prvků.

12.ABSTRACT IN ENGLISH

The thesis deals with the selected issues of the juvenile criminal justice. The aim of the thesis is to analyze certain issues of the juvenile criminal law, especially the issue of their criminal liability, punishment for their illegal conducts with concentration on upbringing measures, further protection of juvenile privacy and introduction to restorative justice.

The respective analyses were realized with respect to historical development of the legal regulation of juvenile justice in the Czech Republic, primarily in form of comparison with the regulation from 1931, which was an inspiration for the current legal act on juvenile justice. Within my thesis I emphasize on aspects of restorative justice and bigger share of upbringing measures.

13. SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV

Seznam klíčových slov v českém jazyce:

trestní soudnictví nad mládeží, trestní odpovědnost mladistvých, relativní nepřičetnost, výchova, dohoda o vině a trestu, ochrana soukromí mladistvých, restorativní justice

Seznam klíčových slov v anglickém jazyce:

juvenile criminal justice, criminal liability of juvenile, relative insanity, relative liability, upbringing, agreement on guilt and punishment, protection of juvenile privacy, restoration justice